

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

OSMAN BEDRÜDDİN ERZURUMİ'NİN GÜLZAR-I SAMİNİ'SİNDE
BULUNAN AYETLERİN TASAVVUFİ YORUMLARI VE RUHU'L-BEYAN
ADLI TEFSİRLE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
PROF. DR. MEHMET SOYSALDI

HAZIRLAYAN
ENVER TÜRKMEN

ELAZIĞ - 2007

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

OSMAN BEDRÜDDİN ERZURUMİ'NİN GÜLZAR-I SAMİNİ'SİNDE
BULUNAN AYETLERİN TASAVVUFİ YORUMLARI VE RUHU'L-BEYAN
ADLI TEFSİRLE KARŞILAŞTIRILMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez .../02/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Danışman
Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI

ÜYE
Doç. Dr. Gıyasettin ARSLAN

ÜYE
Doç. Dr. Y.Mustafa KESKİN

Tasdik Olunur
...../02/2007

Bu tezin kabulü Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun .../.../2006 tarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Enstitü Yönetim Kurulu

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

**OSMAN BEDRÜDDİN ERZURUMİ'NİN GÜLZAR-I SAMİNİ'SİNDE
BULUNAN AYETLERİN TASAVVUFİ YORUMLARI VE RUHU'L-BEYAN
ADLI TEFSİRLE KARŞILAŞTIRILMASI**

Enver TÜRKMEN

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

2007, Sayfa: XI+168

Osman Bedrüddin Erzurumî, Erzurum'da doğmuş, ancak hayatının büyük bir kısmını Elazığ'da geçirmiş bir mutasavvıftır. Kendisini iyi yetiştirmiş ve kaliteli insan yetiştirmenin mücadelesini vermiştir.

Tezimize konu olan eser, onun müntesiplerine yaptığı gönül sohbetlerinden kaleme alınmıştır. Açıklamasını yaptığı her ayetin Batınî tefsiri üzerinde mutlaka durmuştur. Ayetin zahirine çoğunlukla değinmiş, bazen de iniş sebebinin zikretmiştir.

Bu tezde; "Gülzar-ı Saminî" adlı eserde tefsir edilen ayetler üzerinde durulmuştur. Bursevî'nin "Ruhu'l-Beyan" adlı tefsiri ile kıyaslanmaya çalışılmıştır. Mümkün mertebe "Letaifu'l-İşarat" adlı işarî tefsirden de faydalanılmıştır. Yapılan tefsirlerden dersler çıkartılmaya çalışılmış ve ayetin zahirine ve İslam akidesine uygun bulunmayan yorumlara da işaret edilmiştir.

Müellifin eserindeki yorumlar güzel bir işarî tefsir örneğidir. İnsanın gönül dünyasına hitap etmektedir. Her şeyin maddi bir meta ile ölçüldüğü günümüzde, gönül dünyamıza hitap eden, gönül erlerine olan ihtiyacımız her zamankinden daha çoktur.

Anahtar Kelimeler: Allah, tefsir, batını tefsir, zahir, nefis.

ABSTRACT

Master Thesis

**SUFISTIC INTERPRETATIONS OF THE VERSAS EXISTED IN OSMAN
BEDRÜDDİN ERZURUMİ, GULZAR-I SAMİNİ AND THEIR COMPARISON
WITH THE COMMENTARY NAMED *RUHUL-BAYAN***

Enver TÜRKMEN

Fırat University

Social Sciences Institute

The Department of Basic Islamic Sciences

Commentary (Tafsir) Branch

2007, Pages: XI+ 168

Osman Bedrüddin Erzurumi was born in Erzurum, but he was a sufi who spent a great part of his life in Elazig. He was well-educated and struggled for educating the best people (person).

The book, which is the subject of this thesis, has been written from his mind talks to those who are following his ideas. He dwelt certainly on the esoteric interpretation (or commentary) of each versa that he explained. He touched mainly on external of a versa and also mentioned sometimes the reason of being sent.

In this thesis, it has been dwelled on the verses interpreted from the book called “Gulzar-ı Samini”. The book has been compared whit the commentary named as “Ruhu’l-Beyan” of Bursevi. It has also been utilized from the source of the comment “Letaifu’l-İşarat” as much as possible. Some results (or lessons) have been extracted from the comments done, and the comments that are not in agreement with the truth path of Islam have also been pointed out.

The interpetations in the book of Author is a very nice example of işari comment. It addresses to the heart world of human mind. Nowadays, since the value of everything is based on matter no doubt we need to the mind of males at the present life more than ever.

KEY WORDS: God, commentary, esoteric interpretation, evident, mind, excellent.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	III
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ.....	1
A. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	1
B. Araştırmanın Amacı	1
C. Araştırmanın Metodu.....	2
D. Tasavvufi Tefsirle İlgili Genel Bilgi.....	2

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMAN BEDRÜDDİN'İN HAYATI VE ESERLERİ

1- Hayatı	6
2- Kişiliği	8
3- Yaşadığı Dönem	8
a) Osmanlı Devletinin Durumu.....	8
b) 93 Harbi	9
c) Harput	10
4- Eserleri.....	10
1. “Gülzar-ı Samini”:	10
2. “Mektubat”:	11
3. “Divan”:	11

İKİNCİ BÖLÜM

GÜLZAR-I SAMİNİ ADLI ESERİNDEKİ AYETLERİ TASAVVUFİ

YORUMLARI

BİRİNCİ DEFTERDE AÇIKLADIĞI AYETLER.....	12
1- İhsan'da Bulunmak, İfsat'tan Kaçınmak	12
2- Beraber Olma Sırrı	13
3- Allah Her Yerde Hazırdır	14
4- Kur'an'ın Hülasası.....	15
5- Kalplerin İmarı	16
6- Allah'ın Yaratması	16
7- Marifet ve Hakikat.....	17
8- Hidayet, Dalaleet.....	18
9- Esrarın İzharı	19
10- Yaratılış Gayesi	20
11- En Karlı Ticaret	20
12- Emredilen Ölüm	21

13- Allah'a Teslimiyet.....	22
14- Allah'ın Şeair-i	22
15- Allah Dostları	23
16- Allah'ın Takdiri (Kader).....	25
17- Ahlâk-ı Resul.....	26
18- Allah'ı Seven Resule Uyar	27
19- Nefs-i Mutmainne.....	27
20- Emr-i Bi'l-Ma'ruf ve Nehy-i Ani'l-Münker.....	28
21- Ümmet-i Muhammed'in Üstünlüğü	29
22- Her Dem Zikrullah	31
23- İnsan Hem İyilik Hem Kötülükle Donatılmasıdır	32
24- Allah'ın Rahmetinden Ümidi Kesmemek	32
25- Allah'ın Hidayeti ve Kulun İstemesi.....	33
26- Tevekkül Ancak Allah'adır.	34
27- Zikrullah'tan Yüz Çevirmek, Meşakkatli Bir Hayat Seçmektir.....	34
28- Erkeklerin Kadınlar Üzerine Hâkimiyeti.....	35
29- Allah Müminlerin Nefislerini Satın Almıştır	36
30- Sırat-ı Müstakim ve Kulluk.....	37
31- Allah'ın İhataşı ve İnsana Kurbiyeti.....	38
32- Allah Dilediğini Yapar	39
33- Arzın ve Semanın İsteyerek Allah'ın İradesine Boyun Eğmesi.....	40
34- İnabe ve Tevbe Arasındaki Fark.....	41
35- Hidayetin Allah'a Mahsus Olması	42
36- Muhabbet-i İlahi	42
37- Tağut'tan Kaçınanların Müjdelenmesi	43
38- Sözün En Güzeline İttiba Etmek	44
39- Şehitlerin Mükâfatlandırılması	44
40- Allah'ın Dinine Yardım.....	45
41- Allah'ın Rahmeti ve Sabır	46
42- Kıyamet'te Organların Kişinin Aleyhine Şahitlik Etmesi.....	46
43- Gözlerin Kör Edilmesi, Suretlerin Değiştirilmesi	47
İKİNCİ DEFTERDE AÇIKLADIĞI AYETLER.....	48
44- Dünyevi Dostluğun Bittiği Gün.....	48
45- “Şecere” Kelimesinin Manası:	49
46- Allah'ın İnsana Yakınlığı	50
47- Allah Daima Kolaylığı Diler, Zorluğu İstemez.....	51
48- Tevbe ve Temizlik	51
49- En Hayırlı Ümmet	52
50- Dinin Tamamlanması	53
51- Her Şeyi O Yaratmıştır	53
52- Allah Yolunda Harcamak ve Birr'e Ulaşmak	54
53- İyiliğin ve Kötülüğün Kaynağı.....	55
54- Allah'a ve Resul'e İtaatin Önemi	56
55- Halık-Mahlûk Birliği	56
56- Sözünde Duran Erler	57
57- Temiz Rical	58
58- Kâfir İçin Allah'tan Mağfiret Dilenilmez.....	59
59- Sözün En Güzelini Söyleyenler.....	60

60- Allah Kendisini Zikredeni Unutmaz	61
61- İnsanın Yaratılış Maddesi.....	61
62- İstikamet	62
63- Kıyamette Her Sınıf Önderiyle Çağrılır	62
64- Zaman Mefhumu	63
65- Allah'ın Rahmeti ve Ebedi Temizlik.....	64
66- Şekle Uygun Hareket.....	64
67- En Hayırlı Azık.....	64
68- En İyi Sığınak Allah'tır	65
69- Allah'tan En Çok Âlimler Korkar	66
70- İsrailoğullarına Hatırlatma.....	66
71- Ruh Üfürme	67
72- Allah'ın Kevni Ayetleri.....	68
73- Allah'ın Dinine Yardım Şartı	69
74- İnsanoğluna Verilen Nimetler	69
75- En Güzel İsimler Allah'ındır	70
76- Sura Üfürüldüğü Zaman.....	71
77- Herkes Gönderdiği Ameli Bulacaktır.....	72
78- Dünya İçin de Ahiret İçin de Dua.....	73
79- Ayetleri İnkâr Edenlerin Durumu.....	74
80- Kıyamette Zalimlerin Duydukları Pişmanlık	75
81- Hayır Bildiğiniz Şeyde Şer, Şer Bildiğinizde de Hayır Olabilir	77
ÜÇÜNCÜ DEFTERDE GEÇEN AYETLER.....	79
82- Duada Allah'a Şirk Koşmamak.....	79
83- Bozgunculara İtaat Etme Yasağı	80
84- Emaneti Ehline Tevdi ve Adaletle Hüküm.....	81
85- Emre İtaat ve Hicrete Davet	82
86- Peygamberimiz'in Varlığı Azaba Engeldir	83
87- Sarhoşun Namazı.....	83
88- Kur'an Kimlere Miras Bırakıldı?	85
89- İnkârcılara İnzarın Faydası Var mıdır?.....	85
90- İnanmak Üstünlüktür	86
91- Allah'ın Adı ile Yemek	87
92- Takvanın Önemi	88
93- Kur'an'ın Muhafızı Allah'tır	89
94- Muttakilere Cennet, Azgınlara Cehennem	90
95- Hidayet Vereni Anmak.....	91
96- Mümine Mağfîret.....	91
97- Ruh Hakkında Bilgi.....	92
98- Dünyayı Veya Ahireti İsteyenler.....	93
99- Allah'ın Kullarına Rızıkı Ayarlaması.....	94
100- Dünya ve Ahiret Körlüğü	94
101- Peygamberin Yolu ve O'na Uyanlar	95
102- Allah'ı Unutan ve Unutulanlar	96
103- Kıyametten Önce Allah'ın Davetine İcabet	96
104- Affın Mükâfatı.....	97
105- İmanın Şartları	98
106- Salih Amel	99

VIII

107- Şeytanı Dost Edinme	100
108- Davud Hanedanının Şükrü	100
109- Müminlerin Duası	101
110- Amellerin Tartılması	102
111- Kur'an'ı Allah İndirmiştir	102
DÖRDÜNCÜ DEFTERDE GEÇEN AYETLER.....	103
112- Allah'ın Gücü ve Kader	103
113- Namaz Kötülükten Alıkoyar.....	104
114- Tağuttan Kaçınmak	105
115- Allah'ın Rızkından Yemek.....	105
116- Küfrün Zararı Sahibinedir	106
117- Kur'an'a Uyan İbret Alır.....	106
118- Karada ve Denizde Fesadın Sebebi	107
119- Allah'ın Verdiği Misal	107
120- Müminin Üstünlüğü.....	108
121- Allah Kullarına Lütüfkârdır.....	109
122- Allah'ın Dilemesi	109
123- Hz. Peygamberin Beşeri ve Nebevi Yönü.....	110
124- Hz. Lokman'ın Oğluna Vasiyeti.....	111
125- Şahid ve Müjdeci Peygamber	113
126- Hevasını İlah Edinen Kimse	114
127- Allah'ın Ayetlerini Tefekkür	115
128- En Güzel Surette Yaratılan İnsan	116
129- Amellerin Tartılması	117
130- Davete İcabet.....	117
131- Allah'a İbadet ve O'ndan Yardım	118
132- Allah'ın Dilemesi	119
133- Peygamber Hanımlarına Uyarı.....	119
134- Şeytanın İnkârı.....	120
135- Allah'ın Dinine Yardım.....	121
136- İman ve Güzel Amelin Mükâfatı.....	121
137- Göklerin ve Yerin Anahtarları Allah'ındır	122
138- Allah'a Düşman Olan Mümine de Düşmandır	123
139- Allah, Peygamber'inin Bulunduğu Topluma Azap Etmez	123
140- Takdir ve Kesb	124
141- Nefsimize Hoş Gelmeyen Hakkımızda Hayırlı Olabilir	125
142- İlm-i Ledün Sahibi Bir Kul.....	126
143- Sadıklarla Beraber Olmak	127
144- İttika, Furkan ve Günahların Silinmesi	128
145- Müminler Kardeştir	128
146- İyilikte Yardımlaşma, Kötülükten Uzaklaşma	129
147- Müminler Kâfirlere Muhabbet Duymazlar.....	130
148- Vakit Varken Tedbir Alma ve Teslim Olma	130
BEŞİNCİ DEFTERDE GEÇEN AYETLER.....	131
149- Hud (a.s.)'ın Kavmini İnzarı	131
150- Rabb'e Ruku Emri.....	132
151- Dinin Kemale Ermesi	133
152- Ümmilere Gönderilen Peygamber	133

153- Allah'ın Askerleri	134
154 – İki Denizi Ayıran Perde	135
155- Ashab'a İhtar	136
156- Kur'an'dan Yüz Çevirenden Yüz Çevirmek	137
157- İnsan İyiliğe de Kötülüğe de Meyillidir	138
158- Solcular	139
159- Dünya Menfaati Etrafında Yapılan Dostluk	139
160- Muttakiler İçin İki Cennet	140
161- Kâfirlerin Dünyaya Geri Dönme İsteği	142
162- Cennet Ehliyle ve Cehennem Ehli Eşit Değildir	142
163- Yaratılış Gayesi ve Hesap Verme	144
164- Allah'tan Korkmak ve Hazırlık	144
165- Allah Anıldığı Zaman Müminlerin Kalbi Ürperir	146
166- Üç Sınıf	146
167- Dünyayı İsteyene Dünya, Ahireti İsteyene Ahiret	148
168- Allah Dalalette Olanı da Hidayette Olanı da Bilir	148
169- Güldüren de O'dur, Öldüren de	149
170- Yaratılışın Amacı	150
171- Kurtuluşa Eren Müminler	151
172- Ayetin Ayetle Neshi	151
173- Örnek İki Kadın	152
174- Mümini de Kâfiri de Yaratan Allah'tır	153
175- Allah Dilediğini Seçer ve Çeker	154
176- Ahiret'te Amellerin Karşılığı	155
177- Allah Katında En Değerli Olan Kişi	155
178- Siz Affederseniz Allah da Bağışlar	156
179- Göklerin ve Yerin Hazinesi Allah'ındır	157
180- Ölümü Takdir Eden Allah'tır	158
181- Rıdvan Biati	158
182- Mümin Ve Sadakat	159
183- En Güzel Akıbet	160
SONUÇ	161
BİBLİYOGRAFYA	163

KISALTMALAR

a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
a.s	: Aleyhi's-Selam.
a.g.e,	: Adı Geçen Eser.
a.g.s.	: Adı Geçen Sempozyum
a.g.y.l.t,	: Adı Geçen Yüksek Lisans Tezi
bkz.	: Bakınız.
C. Sağır	: Camiu's- Sağır
C. Hakk	: Cenab-ı Hakk
çev.	: Çeviren
G. Samini	: Gülzar-ı Samini
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
Hz.leri	: Hazretleri
İst.	: İstanbul
Letaif	: Letaifu'l- İşarat
k.v.	: Kerremallahü Vechehu
Meb	: Milli Eğitim Bakanlığı
r.a	: Radiyallahu Anh.
R. Beyan	: Ruhul Beyan
s.a.v	: Sallallahu Aleyhi Vesellem.
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı.
TDVY	: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
Trc	: Tercüme Eden.
Trs.	: Tarihsiz
vb.	: Ve Benzeri.
Yay.	: Yayınları
Y.s.bild.	: Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi.

ÖNSÖZ

Osman Bedrüddin Erzurumî, bir mutasavvıftır. İyi bir medrese tahsili görmüştür. Küçük yaşta ilim tahsiline başlamış, zekâsı ve fetaneti sayesinde kısa zamanda büyük mesafe katetmiştir. Rahatı tercih etmemiş, meşakkati seçmiştir. Milli mücadeleye olan müspet katkısı, insanları ülkeyi savunmaya teşviki ve bizzat cephede yer alması önderlik kabiliyetini de ortaya koymaktadır. Uzun yıllar tabur imamlığı yapmış ve “İmam Efendi” lakabını almıştır. Daha sonra Mahmut Saminî ile tanışmış, ondan ders almış, ona intisap etmiş, onun işareti ve tavsiyesiyle, zamanın önemli bir kültür merkezi olan Harput’a yerleşmiştir. Hocasının himmeti ve izniyle ömrünün sonuna kadar burada irşad görevini yürütmüştür. Bu esnada etrafında bulunan müntesiplerine sohbetler yapmış ve bu sohbetlerinden tutulan notlardan da iki ciltlik “Gülzar-ı Saminî” isimli eser meydana gelmiştir.

Yaptığımız çalışma, mezkûr eserde bulunan ayetlere yapılan tasavvufi yorumları mercek altına almaktadır.

Hazırlamış olduğumuz tez; giriş, iki bölüm ve sonuçtan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusunu ve önemini, araştırmanın amacının ne olduğunu, araştırmanın metodunu anlatmaya çalıştık. Ayrıca elimizdeki eser bir mutasavvıfa ait olduğu için, tasavvufi tefsir hakkında özet bilgi verilmiştir.

Birinci bölümde; Osman Bedrüddin Erzurumî hazretlerinin hayatı kısaca anlatılmış, kişiliği hakkında eserlerinden anlayabildiğimiz ölçüde bilgi verilmiş, yaşadığı dönemin bir profili çizilmiş ve eserlerine özetle değinilmiştir.

İkinci Bölüm; tezin ana konusu olan, “Gülzar-ı Saminî” adlı iki ciltlik eserde genellikle batınî yorumu yapılan ayetler ele alınmıştır. “Ruhu’l-Beyan” tefsiri ile mukayesesi yapılmıştır. Önemli işarî tefsirlerden olan “Letaifu’l-İşarat”a da müracaata bulunarak benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaya çalışılmıştır.

Erzurumî, insanları nefis terbiyesine çağırarak, şeytanın ve nefsin hilelerine karşı uyararak, nefis terbiyesinin lüzumundan bahsetmiş, Allah dostlarına dikkat çekmiştir. O sohbetlerinde Allah ve insan, nefis ve ruh, ruh ve ceset, Allah ve şeytan konuları üzerinde durmuş, dünyanın aldatıcılığına karşı, ahiretin ebedi yurt, Allah’ın yegâne dost olduğunu vurgulamıştır. Seçtiği ayetler ve yapılan yorumlar genellikle ahlak içeriklidir. Ayetlere batınî yorumda bulunmak için zaman zaman zorlamalarda bulunmuştur. Fıkîhî

XII

konulara hemen hemen hiç girmemiştir. Bu bölümün sonunda bir “değerlendirme” yapılarak konunun toparlanması sağlanmıştır.

Çalışmalarında bana yol gösteren değerli tez danışmanım, Sayın Prof. Dr. Mehmet SOYSALDI beye ve tezin yazımı esnasında bana yardımlarını esirgemeyen Hasan MERSİN’e şükranlarımı arz etmeyi bir borç bilirim.

Enver TÜRKMEN
Elazığ – 2007

GİRİŞ

A. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Osman Bedrüddin Erzurumî Hazretleri 1856 yılında Erzurum'da doğmuş, 1924 yılında Harput'ta vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde çevresine, ulaşabildiği kimselere faydalı olmak için çalışmış bir gönül insanıdır.

Onun yaşadığı dönem, Osmanlı Devleti'nin çalkantılı bir evresine denk düşmektedir. Bir yandan irşad yaparken, diğer yandan cihad etmiştir. Mesul ve makbul bir insanın yapması gereken her şeyi fazlasıyla ifa etmiştir. Böyle bir dönemde bilimde Rasih olmuş, fazilette kemale ermiştir. İnsanı kâmil olmuştur. Memleketinde oturup, insanları çevresine toplayarak rahat bir hayatı tercih etmemiştir. Cephede cihad etmiş, karargâh camisinde irşatta bulunmuştur. O bildiklerini öğrettikçe, inandıklarını yaşadıkça Allah ona bilmediklerini öğretmiştir. Ufkunu genişletmiştir.

İşte bir döneme damgasını vurmuş, dolu dolu bir hayat yaşamış böyle âlim, kâmil bir insanı tanımak ve bu günün insanına tanıtmak adına bu çalışmayı yaptık. Kitabı okudukça, yaptığımız işin ne kadar isabetli olduğunu anladık. Günümüz insanı ahlâki çöküntü içindedir. Gönül insanı kıtlığı yaşanmaktadır. Gönül insanlarına, vefakâr ve cefakâr erenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Böyle bir çalışma yapmakla bir nebze de olsa buna vesile olmak istedik.

Erzurumî hazretleri, Tefsir ettiği ayetlere genelde batini mana vermekte, ahlâki dersler çıkarmaktadır. İçinden ayetleri ve yorumlarını aldığımız bu eser, “Onun diriltici nefesiyle yaptığı ve dinleyenlere hayat veren mübarek sohbetlerinden tutulmuş olan bazı notlardan meydana gelmiştir. Huzurunda sohbetlerini bizzat dinlemek suretiyle menzil-i maksuduna erişen bazı evlatları gibi; o mübarek buyruklardan nasibimize düşen kadarı olan şu satırları dikkatle okuyarak tavsiyelerini mümkün olan ölçüde tatbika yönelmek, Cenab-ı Hakk'tan deruni ve halisane niyazımdır.”¹

B. Araştırmanın Amacı

Tasavvuf, İslamın ilk devirlerinde fikir, amel, riyazet ve sülûk anlamında zaten mevcuttu. Sahabeden pek çoğu, dünya ve onun metandan yüz çeviriyor, kendilerini zühd ve takvaya alıştıyor ve ibadetlerinde mübalağa ediyorlardı. Onların zamanında

¹ Erzurumî, Osman Bedruddin, *Gülzar-ı Samini (Sohbetler)*, Marifet Yayınları, İstanbul 2004, I, 29.

sufi adı bilinmiyordu. Bu isim Hicri II. asırda meşhur olmuştur. Sufi lakabını ilk defa alan şahıs, Ebu Haşim es- Sufi'dir.²

Tasavvuf, ameli ve nazari olmak üzere iki kısma ayrılır. Bundan dolayı da iki kısmın görüşlerine uygun iki sufî tefsir doğmuştur.

Nazari Sufî Tefsir; tetkiklere ve felsefî öğretilere dayandırıldığından Kur'an-ı Kerim'i kendi görüşlerine uygun düşecek bir şekilde manalandırarak yapılan tefsirdir.³

İşari Tefsir; yalnız süluk erbabına açılan ve Kur'an'ın zahiri manasıyla bağdaştırılması mümkün olan birtakım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'an-ı Kerim'in ayetlerini tevil etmektir.⁴

Osman Bedruddin Hazretleri de Kur'an ayetlerini işari tefsir metoduyla yorumlamıştır. Amacımız bu metotla tefsir edilen ayetlerin bir başka işari tefsir olan "Ruhu'l-Beyan"la bir mukayesesini yapmak ve bir tercihte bulunmaktır.

C. Araştırmanın Metodu

Osman Bedrüddin Erzurumî hazretlerinin hayatını özetleyerek ve elimizde 2 cilt olarak bulunan onun "Gülzar-ı Saminî" adlı eserindeki ayetleri açıklamaktır. Yapılan tefsir yorumlarını incelemek ve İsmail Hakkı Bursevî hazretlerinin "Ruhu'l-Beyan" adlı eseriyle karşılaştırmasını yapmaktır.

Bu inceleme esnasında imkân ölçüsünde hadis kaynaklarını, Peygamberimiz'in hayatına ve diğer işari tefsirlere bakmak, zaman zaman günümüzde mevcut tefsirlerle mukayese yapmaktır. Elde edilen bilgilerin gerekli görülmesi ve mümkünse eleştirisi ve yorumlanması yöntemi de ihmal edilmeyecektir.

D. Tasavvufî Tefsirle İlgili Genel Bilgi

Tasavvuf ameli ve nazari olarak iki kısma ayrılır. Her iki kısmın görüşlerine uygun iki sûfî tefsiri doğmuştur:

1- İşârî sûfî tefsiri,

2- Nazari sûfî tefsiri.

² Çelebi, Katip, *Keşfu'z- Zünun*, MEB. Yay. İstanbul, 1971, I, 414.

³ Ateş, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufî Tefsiri*, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1969, 13.

⁴ ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve'l-Müfessirun*, Daru'l- Erkam, Beyrut, trs., II, 245.

1- İşârî tefsir; yalnız sülûk erbabına açılan ve zahir mana ile bağdaştırılması mümkün olan birtakım gizli anlamlara ve işaretlere göre Kur'an-ı Kerim'i tefsir etmektir. Bulunduğu makamda kendisine doğan ilham ve işaretlere göre mana verir.⁵

Bir başka ifadeyle işari tefsir; sufinin kalbine doğduğu kabul edilen işaretlere dayanarak ayetleri yorumlamasıdır.⁶

2- Nazarî sûfi tefsiri; tasavvufu, nazarî tetkiklere ve felsefî öğretilere dayandıranlar, Kur'an'ı kendi görüşlerine uygun düşecek şekilde manalandırmışlardır.

Bir başka ifadeyle nazari tefsir; Kur'an'ın birtakım nazariyelere ve felsefî görüşlere uygun düşecek biçimde yorumlamaktır. Bu yorumda sufilikle felsefe birleştirilmiştir.⁷

Nazarî sûfi tefsir, genellikle Kur'an'ı asıl gaye ve hedeflerinden çıkarmaktadır. Kur'an'ın güttüğü gaye ile sûfinin gayesi arasında bir tezat olduğu zaman sûfi onu mutlaka kendi görüşüne çeker, yorumlar. Maksudı, nazariyelerini Allah'ın kitabından bir temele dayandırmak ve onu geçerli hale sokmaktır.

Kur'an'ı başından sonuna kadar ayet ayet tefsir eden bir nazarî sûfi tefsiri yoktur. İbn-i Arabî'ye nispet edilen tefsirde, "Fütuhât-ı Mekkiyye" ve "Fusûsu'l-Hikem" de dağınık olarak bazı ayetler üzerinde durulur.⁸

İşarî Tefsirin şer'î Değeri:

İşarî tefsir, yalnız mutasavvıfların zuhurundan sonra meydana çıkmış yeni bir şey değildir. Hz. Peygamber'in nübüvvetinden beri bilinmektedir.⁹

Kur'an-ı Kerim'de, Sünnet'te ve sahabenin sözlerinde bunun varlığını gösteren deliller vardır:

1- Kur'an'dan delil:

فَمَا لَهُوْلاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا

"Bu kavme ne oluyor ki hemen hiçbir sözü anlamıyorlar."¹⁰

وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً

⁵ ez-Zehebi, a.g.e, II, 18.

⁶ Uludağ, Süleyman, İşari Tefsir, *İslam Ansiklopedisi*, T.D.V.Y, , İstanbul 2001, XXIII, 425.

⁷ Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, , D.İ.B, Ankara 2006, 635.

⁸ ez-Zehebi, a.g.e, II, 4- 17.

⁹ Ateş, a.g.e, 16.

¹⁰ Nisa, 4/ 78.

“Allah size zahir ve batın nimetlerini bolca ihsan etti.”¹¹ ayetlerinde bu tefsire işaret vardır.

Bu ayetler, Kur’an’ın bir zâhiri bir de bâtını olduğunu göstermektedir. İkinci ayette zikredilen nimetler içerisinde Kur’an-ı Kerim de dâhildir. Nimetlerin en büyüğü Kur’an’dır. Onun zâhir ve bâtını olduğu ifade ediliyor.¹²

Yusuf (a.s.)’ın ta Mısır’dan kokusunu alan Yakup (a.s.), “Ben Allah tarafından bir ilimle sizin bilmediklerinizi bilirim.”¹³ demişti. Bu ayet ve bilhassa Hızır’la Musa kıssası, Allah’ın bazı kullarına lütfettiği manevi bir kavrayış ve ledünnî bir ilim olduğunu ispat eder.¹⁴

2- Sünnet’ten Delil:

Ebû Hureyre (r.a.) Hz. Peygamber’den şu hadisi rivayet eder: “İlimler arasında saklı inci gibi bir ilim vardır ki, onu Allah’ı bilen âlimlerden başkası bilemez. Onlar onu söyledikleri zaman onu Allah teâlâyâ kibirli olanlardan başkası inkâr etmez.”¹⁵

Yine bir Hadisinde Hz. Peygamber: “İlim ikidir: Biri kalpte gizli bir ilimdir ki, faydalı olan da odur.”¹⁶ buyurmuştur.

“Kutu’l-Kulûb” sahibi, Abdullah İbn Mes’ud’dan müsned olarak şu hadisi çıkarmıştır: “Kur’an’ın bir zahirî, bir batını, bir haddi ve bir de matla’ı vardır.”¹⁷

3- Sahabeden Gelen Deliller:

Hz. Ali (r.a.): “Kur’an’dan yalnız Fatiha hakkında bildiklerimi söylesem yetmiş katır yükü yükleyebileceğini” söylemiştir.¹⁸

Hz. Ali’ye atfedilen diğer bir söz de şudur: “Yakîn dört dala ayrılır: zeka görüşü, hikmet te’vîli, ibret mevîzası ve evvellerin sünneti. Fitnatı gören hikmeti anlar. Hikmeti anlayan ibreti bilir. İbreti bilen evvellerdedir...”¹⁹

Gelen işaretler bizzat ashabın işaret tefsir yaptığını gösteriyor:

¹¹ Lokman, 31/ 20.

¹² Ateş, a.g.e, 16.

¹³ Yusuf, 12/ 96.

¹⁴ Ateş, a.g.e, 17.

¹⁵ el-Kalabadî, Ebu Bekir İshak, *et- Taaruf*, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yayınevi, İstanbul 1992, 59.

¹⁶ el-Mekkî, Ebû Talib, *Kutu’l- Kulûb*, (trc. Yakup Çiçek- Dilaver Selvi), Semerkant Yayınları, İstanbul 2005, I, 120.

¹⁷ el-Mekkî, a.g.e, II, 185.

¹⁸ Suyuti, Celaleddin, *el-İtkân fi Ulumi’l- Kur’an*, Mısır, 1951, (I- II), 186.

¹⁹ el-Mekkî, a.g.e, I, 49.

Buhari İbn Abbas'tan rivayet ediyor: "Ömer beni Bedir şeyhlerinin yanına sokardı. Onlardan biri kendi içinden "Niçin bunu aramıza alırsın, bizim bunun kadar oğullarımız var?" derdi.

Ömer de: "O bildiğiniz gibidir" dedi. Bir gün Ömer (r.a.) beni çağırması, onların meclisine sokmuştu. Beni onlara göstermek için çağırdığı sanıldı. Ömer onlara:

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ "Ömer onlara Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman..." ayeti hakkında ne dersiniz" dedi.

Kimi Allah bize yardım ettiği, fetih verdiği zaman O'na hamd ve istiğfar etmekle emr olunduk" şeklinde manalandırdı. Kimi de sustu. Ömer bana: "Sen de mi öyle diyorsun Ey İbn Abbas?" dedi. Ben: "Hayır" dedim. "Ya ne diyorsun?" dedi. Dedim ki: "O Allah'ın Resulüne bildirdiği ecelidir. Allah buyurmuş ki: Allah'ın yardımı ve fethi geldiği zaman bu senin ecelinin alametidir. Artık Rabbine hamd et ve O'na istiğfar et. Şüphesiz O, tevbeleri kabul edicidir." Ömer: "Ben de bunu senin dediğin gibi biliyordum."²⁰ dedi.

²⁰ Buhari, Bab, Tefsir, 465, (4686), Beyrut 1990.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMAN BEDRÜDDİN'İN HAYATI VE ESERLERİ

1- Hayatı

Hace Hafız Osman Bedrüddin-i Erzurumî¹ hazretleri, 1858 yılında Erzurum'da doğmuştur.² Babası, ilim ve fazileti ve tasavvufî konulardaki liyakatiyle tanınmış olan Selman Sükut-i efendidir. Valideleri ise Esmâ Hatun'dur. Henüz üç yaşında iken babasını kaybetmiştir.³

Osman Bedrüddin'in ilk muallim ve mürebbisi muhterem pederleridir. Henüz dokuz yaşında iken Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek hafız olmuştur. 10 yaşından itibaren, o devredeki öğrenim usulüne uygun olarak sarf, nahiv, emsile, bina, maksud, avamil, izhar, hadis ve tefsir gibi öğrenim safhalarını başarı ile tamamlayarak; hafızlığı yanında, ilim adamlığı hüviyetini de iktisap etmeye başlar. 10 ile 20 yaş arasındaki bu devresinde Onun öğrenim ve eğitimi ile meşgul olan kişiler, başta peder-i âlileri olmak üzere, Molla Sami ve Seyyid Ahmed Merami'dir.⁴

Bu zevatın himmet ve sohbetleri ile o günkü zahiri ilimlerde ve bir ölçüde de tasavvufta yaşından beklenmeyen bir derinlik ve seviyenin de sahibidir artık Osman Bedrüddin. 1877- 1878 yılında Erzurum'da üzüntülü günler yaşamaktadır. Ordu komutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa, Erzurum kalesine çekilerek bir müdafaa hattı tesisine çalışmaktadır. Harbin neticesine etki edecek bir müdafaa ile sonunda düşünülen taarruz, Erzurum halkını galeyana getirecek bir kıvılcıma ihtiyaç duymaktadır. Nihayet, 8 Kasım 1877 günü sabah namazı vakti yaklaşmaktadır. Ayazpaşa Camii'nin İmam-Hatibi olan Bedrüddin, o sabah ezanı her zamankinden farklı okumaktadır. Ayazpaşa Camiinden Erzurum'a dalga dalga yayılan ezan sesi beklenen bu kıvılcım rolünü oynamıştır. Galeyana gelen halk önce camiye koşar, namazdan sonra da evinde bulduğu tüfek, tabanca, tahta, bıçak ve kılıç olarak cepheye koşarlar. Erzurum halkının

¹ Gülzar-ı Samini adlı eserin "Takdim" bölümünden özetlenerek alınmıştır.

² Soysaldı, İhsan, "Osman Bedrüddin Erzurumî'nin Tasavvuf Felsefesi Üzerine Bir İnceleme", Ankara 2003, **Tasavvuf Dergisi**, X, 274; http://www.tasavvufdergisi.net/sayi_10.html, (18.01.2007).

³ Kılıç, Cevdet, "Osman Bedruddin Erzurumi'nin Hayatı Şahsiyeti ve Fikirleri" **Düşünce Tarihinde Erzurum Sempozyumu**, 26- 28 Haziran 2006. (Yayınlanmamış Sempozyum Bildirisi)

⁴ Soysaldı, a.g.m. X, 274.

yardımıyla ordumuz Ruslara karşı taarruza geçer ve onları perişan bir şekilde geri çekilmeye mecbur bırakır.

O gün Bedruddin de Erzurum halkının en önünde çarpışmaya katılır. Bunu gören Gazi Ahmed Muhtar Paşa O'nu 28. Alay'ın 3. Tabur İmamlığına tayin eder. Böylece o güne kadar Hafız Osman Bedrüddin diye anılırken, o günden sonra, İmam Efendi diye anılmaya başlar.

Harp sonrası taburu ile birlikte Diyarbekir havalisine tayin olunan İmam Efendi, gördüğü bir rüya üzerine o zamanki ismiyle Elaziz'in Palu kazasına giderek büyük veli ve nakşi şeyhi Seyyid Mahmud Saminî Hazretlerini ziyaretle, çok özel sohbetlerine katılır. Ona intisap eder. Bir süre sonra izinli bulunduğu ve O Palu'da iken Çemişgezek ilçesine nakledilen taburuna avdet eder. Bir taraftan da talip olanları irşad etmeye devam eder.

Hayatın bu devresinde Osman Bedrüddin Hazretleri olgun kâmil bir mürşittir. Çemişgezek'teki tabur imamlığı görevi 15 yıl devam eder. 1909 yılında emekli olur. Bunun üzerine tekrar Palu'ya döner. Bir müddet sonra mürşidinin işareti üzerine, irşad vazifesini ifa etmek üzere, o gün için Doğu Anadolu'nun ilim ve irfan merkezi durumundaki Harput'a yerleşir.

O'nun Harput'taki devresi, dopdolu, hayatının en velûd/verimli ve feyizli devresi olur. Buradaki sohbetlerini Kurşunla Camii'nde yapar. Çeşitli vilayetlerde bulunan müritlerini irşad etmek için zaman zaman civar vilayetlere gider. İki yüz bin insanı irşad ettiğini ifade eder. Böylesine hummalı bir himmet ve gayret içerisinde iken, Osman Bedrüddin Hazretleri, 1911 yılında Hacc'a gider. Hac dönüşü yine Harput'ta irşad vazifesine devam eder. Civar illerdeki müritlerini ziyarete gider. O'na göre: Tasavvuf; Kitap ve Sünnet-i Seniyye'ye dayanan İlahi ve Rabhani hikmetin adıdır. Mevzuû ise; gafletten sakındırıp, insana huzur-u daimi halini kazandırmaktır. Bu yolla kişiyi nefsin kötü huylarından arındırıp, Mevla'ya layık bir kul haline getirmektir. Bu hüviyeti ile tasavvuf, İslami yaşayış, hal ve ahlâktır. Nihayet bir gün, maddesi ile fani her insan gibi, O'nun da dünyamızdan âlem-i beka'ya intikal zamanı gelir. Vefatından birkaç gün önce, bu gidişin işaretini veren aynı zamanda derin ve ince nükteler taşıyan bir vasiyetname yazar.⁵ 1924 yılında Harput'ta vefat eder.⁶

⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 36.

Osman Bedrüddin iki defa evlenmiştir. İlk hanımdan 7 çocuğu, ikinci hanımdan 2 çocuğu olmuştur. İkinci hanımdan en küçük erkek oğlu Ziyaeddin Uz, Elazığ'da ağır ceza mahkemesi başkanı olarak çalışmıştır. 1989 yılında emekli olmuştur. Halen sağ olup Elazığ'da ikamet etmektedir.⁷

2- Kişiliği

Osman Bedrüddin Efendi kendisini tasavvuf yolunda yetiştirmiş, sosyal yaşantısı ile çevresindekilere örnek olmuştur. Temizliğine çok dikkat eder, daima temiz elbise giyerdi. Giyimi sade ve güzeldi. Yeşil, beyaz, lacivert ve siyah renkleri tercih ederdi. İrk, mezhep, düşünce ve zengin fakir ayrımı yapmadan tüm davetlere icabet ederdi. Kibir ve gururdan uzak idi. Misafiri çok severdi. Misafiri çok olurdu. Hediyeleşmeyi severdi. Kendisine verilen hediyein daha güzeliyle karşılık verirdi. Çocuklara sevgi ile yaklaşırdı. Vakarlı bir yürüyüşü vardı. Yürürken acele etmez, ne çok yavaş ne çok hızlı yürürdü. Öğrencilere bir baba şefkatiyle davranırdı. Diz çökerek sofraya otururdu. Devlete mutlak suretiyle itaati savunurdu. Devlete karşı olanlara “Bizden değilsiniz” derdi. Aktif siyasete soğuk bakardı. Farklı din mensuplarına sevgiyle yaklaşırdı. Farklı din ve milletlerden olan insanlara ve özellikle Elazığ'da yaşayan Ermeni vatandaşlarla iyi ilişkileri ile bilinmektedir.⁸

3- Yaşadığı Dönem

a) Osmanlı Devletinin Durumu

Osman Bedrüddin Erzurumî'nin yaşadığı dönem Osmanlı Devleti'nin savaş yıllarına ve dağılma dönemine rastlar. Bu dönem hem siyasi hem de fikri açıdan çalkantıların yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemdir.

Osmanlı Devleti'nin bünyesi Vaka-i Hayriye ile Tanzimat-ı Hayriye arasında geçen 13 yılda büyük değişikliğe uğramıştır. İkinci Mahmut döneminde fatih devrinden beri kurulan müesseseler bozularak çöküşün eşiğine gelinmişti İkinci Mahmut Devleti çağdaş müesseselerle donatmıştı. Eski orduyu ortadan kaldırıp modern bir ordu ve

⁶ Soysaldı, a.g.m. X, 274.

⁷ Yerebasan, Ülkü, “*Osman Bedrüddin Erzurumî Hz.lerinin Felsefi Görüşleri*” adlı Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2003, 3.

⁸ Kılıç, Cevdet, a.g.s.

donanmayı kurmuştu. Batı ile sıkı temasa geçmişti. Böylece ilk defa batının Osmanlı'dan üstün olduğu ilan etmiştir.⁹

1876 1. Meşrutiyet ile 1918 Mondros Mütarekesi arasında kalan dönem Osmanlı Devleti'nin en buhranlı dönemidir. 1876'da Kanun-u Esasi'nin ilanıyla birlikte Meşrutiyet dönemi başlamış oluyordu.¹⁰

2. Meşrutiyet ise 23 Temmuz 1908 tarihinde İkinci Abdulhamit'in 14 Şubat 1878 tarihinden beri tatil ederek bir daha toplamadığı Osmanlı Meclisi Umumisi'ni yeniden toplantıya çağırmasıdır. 2.Meşrutiyet 1. Meşrutiyet'e göre daha çok kamuoyu desteği almıştır.¹¹

1908 İle 1913 yılları arası dönem İttihat ve Terakki Partisi'nin denetleme dönemi olarak tanımlanabilir. 1908-1919 yılları arasında dört genel seçim yapılmış, 24 hükümet kurulmuştur. Mondros Mütarekesi ile İttihat ve Terakki düzeni yıkılınca yeniden anarşik bir çoğulculuk ve partililik başlamıştır.

1920 Mart'ından sonra parti ve cemiyetlerden söz edilemez olmuştur. 2. Meşrutiyet dönemi örf-i idare altındadır. Zaten 1914'ten sonra artık Osmanlı, Cihan Harbi cenderesine girmiştir.¹²

b) 93 Harbi

Osman Bedrüddin, 93 Harbine katılmıştır. Okuduğu ezanla Erzurum halkının cepheye koşarak düşmanla mücadele etmesini sağlamıştır. Bu bakımdan 93 harbine kısaca temas etmek gerekir.

Osmanlı Devleti, Balkan Meselesiyle uğraşırken iç işlerinde rahat değildi. 30 Mayıs 1876'da bir ihtilalle Abdülaziz tahttan indirilmiş yerine Beşinci Murat tahta çıkarılmıştı. Üç ay sonra (Ağustos 1876') o da tahttan indirilerek İkinci Abdulhamit Padişah ilan edildi.¹³

Osmanlı bu sıkıntılarla uğraşırken, Ruslar Balkanlardaki Slavlar'ın haklarını koruma bahanesiyle bağımsızlık vaat ettiği Romanya'nın topraklarını 24 Nisan 1877'de

⁹ Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994. V, 134.

¹⁰ Kodaman, Bayram, *Osmanlı Siyasi Tarihi, (1876- 1930), (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi)*, Çağ Yay, İstanbul 1989, XII, 31.

¹¹ Kodaman, a.g.e, XII, 42- 43.

¹² Öke, Mim Kemal, *Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu, (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi)*, Çağ yay, İstanbul 1989, XII, 256.

¹³ Kodaman, Bayram, *Osmanlı Siyasi Tarihi, (1876- 1930), (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi)*, XII, 140.

geçerek Osmanlı Devleti'ne savaş açtı. Balkan cephesi ve Anadolu cephesi olarak savaş iki yönden başladı. Balkan cephesinde Gazi Osman Paşa, Ruslar'a karşı büyük bir zafer kazandı. Anadolu cephesinde ise Gazi Ahmet Muhtar Paşa'nın gayretiyle büyük bir mücadele verildi. Ayastefanos antlaşması ile ateşkes yapıldı. Ancak şartları ağır olduğu için Berlin antlaşması imzalandı.¹⁴

93 Harbi ile Berlin Antlaşması, Osmanlı Devleti için sonun başlangıcı olmuştur. Bununla birlikte artık devletin fiilen paylaşılması süreci başlatılmış ve buna Avusturya ve Rusya'dan sonra İngiltere de katılmıştır.¹⁵

c) Harput

Osman Bedrüddin Erzurumî, hayatının en önemli, en verimli ve en uzun kısmını Harput'ta geçirmiştir. Bu bakımdan Harput hakkında kısa bilgi verelim.

Harput ve yöresi, Anadolu'nun en eski yerleşim birimlerinden biridir. Yerleşme tarih öncesi dönemlere kadar uzanır. Malazgirt meydan muharebesi sonucunda Harput Türklerin eline geçmiştir. Bundan sonra sırayla Çubuk oğulları Beyliğinin, Artukluların, Harizmlilerin, Dulkadiroğullarının Akkoyunluların, Safevilerin eline geçmiştir. 1515 Çaldıran zaferinden sonra ise Osmanlı hâkimiyeti altına girmiştir.¹⁶

XIX. yüz yılın ikinci yarısında ve XX. Yüz yılın başlarında Ermeniler arasında Protestanlığı yaymaya çalışan Amerikan misyonerleri Harput'a yerleşmişler ve 1876'da bir kolej açmışlardır. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Ermeni nüfus başka yerlere göç etmiş, Harput'ta yaşayan Müslümanların birçoğu aşağıdaki Ma'muratü'l-Aziz'e göçmüştür. Böylece Harput harabe bir şehir haline dönmüştür.¹⁷

4- Eserleri

Osman Bedrüddin Erzurumî'nin kendi el yazısıyla kaleme aldığı ve sohbet notlarının yanı sıra kendi sohbetlerinden oluşan ve vefatından sonra derlenen iki kitabı vardır.

1. "Gülzar-ı Saminî": Birinci eserinin orijinal adı; Güftar-ı Saminî'dir. Sohbet notlarından oluşan üç defterinin iki cilt halinde A. Fevzi Özçimin'in takdim yazısıyla

¹⁴ Kodaman, a.g.e, XII, 150.

¹⁵ Çetinkaya, Bayram Ali, "*Yenileşme Dönemi Düşünce Akımları*", Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, Temmuz- Ağustos 2002, XIII, Sayı: 46, 220- 224.

¹⁶ Yerebasan, a.g.y.l.t, 11.

¹⁷ Yerebasan, a.g.y.l.t, 11.

Marifet Yayınlarından yayımlanmıştır. Eserin kapağında ise, Gülzar-ı Saminî ismi bulunmaktadır.

2. “Mektubat”: İkinci eseri ise; “Mektubat” isimli eseridir. 2 cilttir. 238 mektuptan oluşmaktadır. I. cildin önsözünü A. Fevzi ÖZÇİMİ yazmıştır. (Mart 2005) sohbetlerindeki önsözün aynısıdır.

1. Cilt; 121 mektuptur. 728 sahifedir.

2. Cilt; 117 mektuptur. 684 sahifedir.

Her mektubun sonunda “Hâk-i der-i Hâce Saminî İmam Osman Bedrüddin bin Selman” notu vardır. Bir Kısmında tarih de yazılıdır. Eser; 1. Baskı olarak Marifet Yayınları tarafından İstanbul (Mart) 2006’da basılmıştır.

3. “Divan”: Ayrıca Osman Bedrüddin Erzurumî’nin bir de Divanı vardır. Divanı 34 sahifedir. Beyitler halinde yazılmıştır. İlk beyiti:

”Yarab senin aşkın devran eder, Yâhu deyu,
Var’ın verüb vasl’ın alan cevlan eder Yâhu deyu.”

Son beyti ise:

”Zat-ı Hakk’da Fân olanlar Bedriya
Hakk ile bâki kalır şadân olur.”

Her sahifenin altında, dipnot kısmında lügatçe mevcuttur. Divan’ının sonunda dört kıta da kaside mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM
GÜLZAR-I SAMİNİ ADLI ESERİNDEKİ AYETLERİ TASAVVUFİ
YORUMLARI

Eserin birinci cildi üç bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler “defter” olarak adlandırılmıştır. Birinci defter 195 sahifeden oluşmaktadır. Osman Bedrüddin Erzurumî'nin birinci defterde ele aldığı ayetleri çeşitli başlıklar altında nasıl açıkladığını burada vermek istiyoruz.

BİRİNCİ DEFTERDE AÇIKLADIĞI AYETLER:

1- İhsan'da Bulunmak, İfsat'tan Kaçınmak

وَأَحْسِنَ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ

Cenab-ı Hak Kur'an-ı Kerim'de buyuruyor ki: “Allah'ın sana ihsan ettiği gibi sen de ihsanda bulun. Yeryüzünde fesat çıkarma, muhakkak ki Cenab-ı Hakk, fesat çıkarana sevmeyiz.”¹

Gülzar-ı Saminî: Müfessirler, “Buradaki ihsan, ızhar masasıdır” diyorlar. Yani: “Sen yok iken O seni ızhar etti, Kendisi gizlendi. Keza sen de kendi varlığını mahv ve ifna et de ancak O'nu ızhar et” demektir. Bu ayetin devamında: “Yeryüzünde fesat çıkarma, muhakkak ki Cenab-ı Hakk fesat çıkarana sevmeyiz” buyuruluyor ki; bu durumda, ayet-i celilenin manası: Artık tekrar bu yeryüzünde kendini ızhar etmekle fesat etme! Çünkü Allah müfsitleri sevmeyiz” demek olur.²

Ruhu'l-Beyan: “Allah sana” nimet bahşetmekle “insanda bulunduğu gibi sen de” Allah'ın kullarına “iyilik et, yeryüzünde bozgunculuğu arzulama.” Böylece Karun, zulüm ve azgınlığından nehy edilmiştir.³

Letaifu'l-İşarat; “İhsan, itaat etmek ve hizmette bulunmak suretiyle nimeti infakla emrolunmaktır. İhsanın karşılığı şükürdür, nankörlük değildir.”⁴

Burada Erzurumî hazretleri; ayette geçen “ihsan” kelimesini “ızhar” şeklinde yorumlamakla Batını, tasavvufi bir yorumda bulunmuştur.

Bursevî hazretlerinin yorumu ise genel anlayışa uygun zahiri bir tefsirdir. Bu yönüyle Bursevî, Erzurumî hazretlerinden ayrılmaktadır.

¹ Kasas, 22/ 77.

² Erzurumî, Osman Bedrüddin, *Gülzar-ı Samini Sohbetler*, Marifet Yayınları, İstanbul, I, 44.

³ Bursevî, İsmail Hakkı, *Ruhu'l-Beyan*, Damla Yayınevi, İstanbul 1995, VI, 240.

⁴ İmam Kuşeyrî, *“Letaifu'l- İşarat”*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Mısır 2000, III, 81.

Erzurumî, “ihsan”a “izhar” manası vererek kişilik eğitiminde bulunuyor.

2- Beraber Olma Sırrı

إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ مَعَنَا

Bizim nisbetimiz “Nisbet-i Sıddikiyye”dir. “*Hani, ikinin ikincisi olarak mağarada buldukları zaman o arkadaşına üzülme Allah bizimle beraberdir...*”⁵

Gülzar-ı Saminî: “Ayet-i celilesi ile Aleyhissalatü Vesselam Efendimiz Hazretlerinin sohbet arkadaşı oldukları te’yid ve tasdik buyrulan Hz. Ebu Bekir (r.a.) Hazretlerine bu nisbet-i celile-i Muhammediye, mübarek mağarada “üzülme, Allah muhakkak bizimle beraberdir” hitabı celile-i Peygamberîsi ile ta’lim buyrulmuş; tamamıyla hazırlanmış ve tecelliyat-ı sübhaniyyeye mahzar olmaya liyakat ve istidat kazanmış olduğundan ve o anda bu sırrı maiyet kendilerine tecelli ve ihsan buyrulmuştur.”⁶

Ruhu’l-Beyan: “O ikiden biri Hz. Peygamber, ikincisi de Hz. Ebu Bekir’dir. Bu mağara, Sevr tepesindeki bir mağaradır. Mekke’ye bir saat uzakta Mekke’nin sağında ve güney tarafındadır.”⁷

Burada Erzurumî Hazretleri; ayetteki hitabın bir yönüyle Hz. Ebu Bekir’i yücelttiğini, O’nun da zaten bunu hak ettiğini ifade ediyor. Mümine, Allah’ın hiçbir zaman mümini yalnız bırakmayacağı, her hayırlı işte ona yardım edeceği telkin ediliyor.

Bursevî ise; mağaranın bulunduğu yerle ilgili fiziki tahlil ve tespitte bulunuyor.

Erzurumî Hazretlerinin tefsiri ahlâki bir nitelik taşımaktadır.

Sabuni, ‘Korkma Allah bizimle beraberdir’ ifadesinin Hz. Peygambere ait olduğunu, zira Hz. Ebu Bekir’in Peygamber efendimize bir zarar geleceğinden endişe ettiğini, Hz. Peygamber’in onun kalbini yatıştırmak için bunu söylediğini ifade eder.⁸

Sabuni’nin yorumu siyer kitaplarındaki tarihi gerçeklerle uygunluk arz etmektedir.

⁵ Tevbe, 9/ 40.

⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 51.

⁷ Bursevî, a.g.e, III, 429.

⁸ Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetü’-t- Tefasir*, Dersaadet, İst. I, 536.

3- Allah Her Yerde Hazırdır

لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ

“Senden başka hiçbir ilah yoktur, seni tesbih ederim, gerçekten ben haksızlık edenlerden oldum.”⁹

Gülzar-ı Saminî: “Çünkü bu duayı Yunus (a.s.) balığın karnında denizin dibinde yapmıştı. Hz. Yunus (a.s.)’ın “ente” hitabı ile Allah’a dua etmesi Allah’u Teala’nın denizin dibinde de hazır olduğunu gösterir.

(Erzurumî bu görüşüne destek olarak) Hz. Peygamber’in mi’rac gecesi Allah’ın huzuruna vardığında “Senin kendi kendini sena ettiğin gibi, sayısız hamd-u senalar senin üzerine olsun” şeklinde hitap ettiğini ifade eder.¹⁰

Ruhu’l-Beyan: “Bu karanlıklardan beni koruyacak, felaketler ve fitnelerinden beni selamete çıkaracak ve böyle bir yerde kendisini anmayı bana ilham edecek senden başka hiç bir ilah yoktur. Her hangi bir şeyin seni aciz bırakmasından ve başıma gelen bu imtihanın benim yönümden sebepsiz olmasından seni tenzih ederim. Yunus (a.s.) böylece kendisinin hatalı ve başına gelen bu belayı hak etmiş olduğunu itiraf etmiş, edep ve terbiyeyi gözeterek kendisine zulmetmekten rabbini tenzih etmiştir.”¹¹

Bu ayetin yorumunda Erzurumî hazretleri, Allah’ın her yerde (denizin dibinde, göğün derinliğinde) hazır ve nazır olduğu gerçeğine vurgu yapıyor.

Bursevî hazretleri ise; başına gelenlerin kendi hatasından kaynaklandığını ifade etmekte, bir bakıma insanın başına gelen musibetin sebepsiz olmadığını, kendi hatasından kaynaklandığını söylemektedir.

Kanaatimize göre burada her iki âlimin de yapmış olduğu yorumdan çıkarılması gereken önemli dersler mevcuttur. İki yorum da güzeldir.

Kuşeyrî ise; siyer kitaplarında ifade edilen, Yunus (a.s.)’ın kavminden ayrılıp, gemiye biniş ve balığın karnına iniş kıssasını anlatmış, ayetin bu kısmı hakkında herhangi bir yorumda bulunmamıştır.¹²

⁹ Enbiya, 21/ 87.

¹⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 55.

¹¹ Bursevî, a.g.e, V, 353.

¹² Kuşeyrî, a.g.e, II, 518- 519.

4- Kur'an'ın Hülasası

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Şüphesiz ki Allah adaleti, ihsanı ve akrabaya vermeyi emreder. Fuhuş, kötülük ve isyanı, zulmü yasaklar, nehyeder. Size bu suretle öğüt verir ki dinleyip ve anlayıp tutasınız.”¹³

Gülzar-ı Saminî: Bazı müfessir ve muhakkikler bu ayetin Kur'an-ı Kerim'in hülasası olduğunu, ilahi emirleri tamamen içine aldığını beyan buyuruyorlar. Bazıları da Kur'an-ı Kerim'in hülasası şu ayettir diyorlar: “Habibim! Sen, Allah de (geç) ve sonra onları bırak ki daldıkları bataкта oynayadursunlar.”¹⁴

Bazıları ise, besmelenin “be”si ile Kur'an'ın son kelimesi olan “Nas”ın son harfi olan “Sin” birleştirilerek “bes”i bulmaktalar ve: “(Allah bes baki heves)” ifadesi Kur'an'ın hülasasıdır, özüdür” diyorlar. Bir kısmı da (heva) kelimesinin sonundaki (ya), ya yı enaniyettir. Bu kaldırılınca geriye (hu) kalır. İşte her şey yalnız bu kelimedemündemiç olup, iş onu muhafaza etmektir.” demişlerdir.”

Bu görüşleri zikrettikten sonra; “bunların hepsi de doğrudur” demektedir.¹⁵

Ruhu'l-Beyan: “İyiliği yapıp kötülükten sakınasınız diye, Allah (c.c.) bu ayette üç şeyi emrediyor, üç şeyi de yasaklıyor. Bu altı şeyde öncekiler ile sonrakilerin ilmi toplanmıştır. Tüm iyi ve kötü sıfatlar bunların içerisinde.

İbn Mes'ud; “Bu ayet, Kur'an'da hayır ve şer için söylenen en kapsamlı ayettir.” demiştir.¹⁶

Erzurumî hazretlerinin yorumuna göre bu ayet Kur'an'ın özetidir.

Bursevî hazretleri de genel bir değerlendirme yaptıktan sonra, İbn Mesud'dan benzer manaya gelen bir nakilde bulunuyor. Her iki yorum da yerindedir.

Kuşeyrî hazretleri, bu konuda özetle şunları söylemiştir: “Allah insana nefsi ile kendi arasında, kendisiyle Rabbi arasında ve kendisiyle mahlûkat arasında adil olmayı emretmiştir. Kişinin kendisiyle nefsi arasındaki adaleti; kendisini helaka götürecekt olan şeylerden korumasıdır. Kendisiyle Rabbi arasındaki adalet; Rabbini, nefsinin arzularına

¹³ Nahl, 16/ 90.

¹⁴ Enam, 6/ 91.

¹⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 56.

¹⁶ Bursevî, a.g.e, IV, 84.

tercih etmek, mevlanın rızasını onun dışındaki her şeyin önüne almak, bütün emirlerin lüzumuna inanmaktır. Kendisiyle mahlûkat arasındaki adalete gelince nasihat vermek, az olsun çok olsun hıyaneti terk etmek ve her yönüyle insafı olmaktadır.

İhsan hakkında ise bir özet yaptıktan sonra, Allah'ı görüyormuş gibi O'na ibadet etmek olduğunu söyler ve bunun müşahede hali olduğunu ifade eder.

Fahşa ve münker hakkında; şeriatın çirkin gördüğü her şeydir, şeklinde açıklamada bulunur.”¹⁷

5- Kalplerin İmarı

إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَىٰ أُولَٰئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

“Allah'ın mescitlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder.”¹⁸

Gülzar-ı Saminî: “Mescitlerden maksat ve ilahi murat, zahiren mescit ve camiler, batınen ise kalplerdir. Kalplerin imarı ise Allah'ı zikir ile olur. Hak celle ve ala hazretleri cami ve mescitlerin imarının sadece fiziki mekânlar ile değil aynı zamanda içlerinde ibadet yapmak suretiyle imar edilmesi gerektiğine de işaret etmiştir.”¹⁹

Ruhu'l-Beyan: “Buradaki ‘mescitler’ ifadesi, hem Mescid-i Haram'ı, hem de diğer mescitleri kapsar.”²⁰

Erzurumî'ye göre; mescitlerden maksat batınen kalplerdir.

Bursevî'nin yorumu genel kanaate uygundur.

Erzurumî'nin yorumu metne uygun düşmemektedir. Ancak o, bu ifade ile kalpleri imarın önemini vurgulamıştır.

6- Allah'ın Yaratması

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ

“O'nun emri, bir şeyi dilediği zaman, ona ancak “Ol” demesinden ibarettir. O da oluverir.”²¹

¹⁷ Kuşeyrî, a.g.e, II, 314- 315.

¹⁸ Tevbe, 9/ 18.

¹⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 5.

²⁰ Bursevî, a.g.e, III, 400.

Gülzar-ı Saminî: “Mükevvenat ikidir. Biri göz ile görülebilmektedir ki bu mahsusattır. Bu zevahiri eşyadır (Eşyanın zahiridir). Bunlar Nur-u Muhammedi'den yaratılmıştır. İkincisi ise, bu eşyanın batını melekûtudur ki, o da ruhtar ve meleklerdir. Bu da sırr-ı kayyumiyettir. İşte bazıları buna hak diyorlar ki bu da hak değildir.

Cenab-ı Hak'ın bütün ve hiç yoktan “kûn” emriyle yarattığı işte bu melekuttur ki o da ilahi kudret elindedir. O'nun tasarrufundadır.”²²

Ruhu'l-Beyan: “Bu ifade, Allah Teâlâ'nın emri sayesinde dilediği her şeyi, itaat edilen bir amirin, itaat eden bir memura emrettiğinde olduğu gibi anında var etmeye olan gücünün tesiri için bir temsildir.”²³

Bu ayete Bursevî hazretlerinin verdiği temsil ve yaptığı yorum çok yerindedir. Erzurumî hazretlerinin yorumu zahir ve batın olmak üzere iki yönlüdür.

Kuşeyrî hazretleri, Allah'ın gücü ve kudretiyle bunu (Kûn Feyekûn) yaptığını ve bunun kendisinde vacip bir sıfat olarak bulunduğunu, çok veya az bir şeyi yaratmasının kendisinde bir acizlik meydana getirmeyeceğini haber veriyor, açıklamasında bulunuyor.²⁴

Görüldüğü gibi, Kuşeyrî'nin yaptığı yorum, Bursevî'nin yorumuna daha yakındır.

7- Marifet ve Hakikat

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Sabr-u sebat ediniz. (Düşmanlarınızla sabır yarışı edin). (Onlara galebe çalın). Sınırlarda nöbet bekleyin. Yurdunuzu çiğnetmeyin. Bu sayede felah bulacağınızı umabilirsiniz.”²⁵

Gülzar-ı Saminî: “Marifet ve hakikat, her türlü keşif ve kerametleri şeref ve şöhreti terk ederek yalnız Cenab-ı Hak ile ve onun üns ve huzuru ile sabretmektir. İşte “biz nihayeti hidayete dercetmişiz” diye saadeti nakşiyenin emir buyurdukları nükte ve incelik bu mühim noktadadır. Bunun dışındaki haller ve tavırlar seyri süluklarını tekmil edememiş olanların, henüz yolda bulunan yolcuların halidir. Onun için derunlarında bir

²¹ Yasin, 36/ 82.

²² Erzurumî, a.g.e, I, 67.

²³ Bursevî, a.g.e, VII, 96.

²⁴ Kuşeyrî, a.g.e, II, 226.

²⁵ Al-i İmran, 3/ 200.

şey yoktur. Çünkü onlar yol arıyorlar. Bunlardan bir faide elde etmek mümkün değildir. Erbab-ı kemal seyyah değil sabittir.”²⁶

Ruhu'l-Beyan: “Ayette geçen “sabredin” ifadesinden sonra, aynı ifade tekrar fakat bu defa, değişik bir kiple kullanılıyor. Sabretmek çok zor ve güç bir olay olduğu ve diğer şeylerden daha faziletli olduğu için bu ifadeler kullanılmıştır. Sabır, nefsi tutarak, Allah’ın razı olmadığı şeyleri yapmamaktır. Sabır derece derecedir. Önce “tasabbur” gelir. Bu sabretmeye kendisini zorlamak demektir. Sonra “musabere” gelir. Bu da, nefsi sabırdan alıkoyan şeye karşı koymayı ifade eder. Bundan sonra ise, sabır sonucu elde ettiğin şeye devam etmek anlamına gelen “ıstıbar” gelir. Sonra ibret almak, sonra kabullenmek ve en sonunda da sabır gelir. Bu nokta, en son nokta olup, olgunluk noktasıdır.”²⁷

Erzurumî hazretleri bu ayetin yorumunda marifet ve hakikati, keşif ve kerameti bırakıp istikamete dikkatimizi çekiyor.

Bursevî hazretleri ise sabra ve sabrın türevleri hakkında faydalı bilgiler veriyor.

Ahlâki Ders:

1. Tarikatta aslolan istikamettir.

2. İnsan sabretmeyi, sabra engel olan şeylerden sakınmayı öğrenmelidir.

8- Hidayet, Dalalet

مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ

“Allah içlerinden kimine hidayet vermiş, kiminin üzerine de sapıklık hak olmuştur.”²⁸

Gülzar-ı Saminî: “Hidayet de dalalet de Cenab-ı Hak’tandır. Bunda şüphe yoktur. Fakat iyi dikkat ediniz. Dalaleti vermiştir buyurulmuyor. “Kimin üzerine sapıklık hak oldu” buyruluyor. Çünkü Cenab-ı Hak’ta cebir, zorlama yoktur. O öyle bir cebbardır ki cebrini kullarının cüz’i iradesine bağlamıştır.”²⁹

Ruhu'l-Beyan; “Allah bu milletlerden bazısında Hakk’a kulluk etme ve tağuttan kaçınma duygusunu yarattı.

²⁶ Erzurumî, a.g.e, 68.

²⁷ Bursevî, a.g.e, II, 156.

²⁸ Nahl, 16/ 36.

²⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 69.

İnat ve ısrarlarından dolayı ölünceye kadar sapıklıkta kalmaları sabit olmuştur.³⁰

Bu ayete her iki âlim de aynı manayı vermektedir. Hidayet'e erme, dalaletten kurtulma konusunda ilk adımı cüz'i iradeye sahip olan insanın atması gerekir. İnsan ister, Allah yaratır.

İmam Kuşeyrî, bu ayetin tamamına kısa bir açıklama yapmıştır. Allah'ın hiçbir zaman insanları boş bırakmadığı, ancak bunlardan kiminin iman ettiği, kiminin de hikmet-i ilahi gereği kör kaldığı şeklinde yorum yapmıştır.³¹

9- Esrarın İzharı

یَوْمَ تُبْلَى السَّرَائِرُ “O günde bütün sırlar yoklanıp meydana çıkarılacaktır.”³²

Gülzar-ı Saminî: “O günde iş belli olur. Neyi zarar ettiğimizi orada öğreneceğiz. Aynelyakin görebiliriz. Ama heyhat ki o vakitte iş işten geçmiştir. Orası amel yeri, teklif yeri değil, mükâfat ve mücazaat yeridir. Burada ne yapmış isek orada onun karşılığını göreceğiz. Evet, iç dış olunca ortaya çıkınca o vakit bizimde ne mal olduğumuz meydana çıkar. İnsan iken hayvan suretiyle haşr ve neşr oluruz ki bundan büyük bir rezalet olamaz.”³³

Ruhu'l-Beyan: “Serair”, “serîre”nin çoğuludur. Serire ise sır, yani gizlenen, saklanan şey demektir. Yani kalplerde gizlenen niyet, inanç ve diğer şeylerle gizlenen ameller o gün açığa çıkar, gözden geçirilir. İyi ve kötü olanlar birbirinden ayırt edilir. “İbla” yani imtihan demektir. Allah'ın, kullarını emir ve yasaklarla imtihan etmesi, ezelde malum olan şeylerin ortaya çıkması içindir.

İbn Ömer (r.a.) şöyle dedi:”Allah kıyamet gününde bütün sırları açığa çıkarır. Bu sırlardan kimi yüz akı, kimisi de yüz karası olur. Emaneti yerine getirenin yüzü parlak, zayıf edenin yüzü ise berbat olur.”³⁴

Bu ayete Erzurumî; genel olarak Bursevî ile aynı manayı verir. Fark olarak;

Erzurumî, Mahşer günü yaşayışı bozuk olanların hayvan suretinde haşrolunacağını ifade ediyor.

Bursevî de serair ve ibla kelimelerinin lügavi manalarını aktarıyor.

³⁰ Bursevî, a.g.e, IV, 452.

³¹ Kuşeyrî, a.g.e, II, 297.

³² Tarık, 86/ 9.

³³ Erzurumî, a.g.e, I, 75.

³⁴ Bursevî, a.g.e, 9, 581.

Ahlâki Ders: “Ey İnsan, yarın güzel şeyler bulmak istiyorsan, bugün hayırlı işler yap!”

10- Yaratılış Gayesi

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ “Ben insanları ve cinleri bana ibadet etsinler diye yarattım.”³⁵

Gülzar-ı Saminî: “İbn Abbas Hazretleri bu ayetin tefsirinde yaratılışımızın sebebinin marifetullah elde etmek sünneti seniyyenin, zahir ve batınına tabi olmak, bunun için de kitap ve sünnete uygun bir tarika intisab ve tarikat emirlerini tamamen yerine getirmek gerekir. O tarikat yine kitap ve sünnete uygun bir mürşidi kamilden feyz almakla mümkündür. Bunun her vakit özellikle zamanımızda başka bir yol ve çaresi yoktur.”³⁶

Ruhu’l-Beyan: “Ayette cinlerin yaratılışının önce anılması, onların gerçekte insanlardan önce yaratılmış olmalarından dolayıdır. Allah’a ibadet için yaratılmalarından maksat, O’na ibadete tam anlamıyla yetenekli ve muktedir olarak yaratılmış olmalarıdır. Üstelik ibadet onlardan istenmektedir. İbadet Allah’ın kullarına bir lütfudur.”³⁷

Erzurumî; ayette geçen ubudiyetin, marifetullah manasına geldiğini ifade ediyor. Bunun da ancak mürşid-i kamil’e bağlılık ile mümkün olacağını vurguluyor.

Bursevî ise lafzın zahirini esas alıyor, cinlerin önce zikredilmesini, önce yaratılmalarına vurgu için geldiğini ifade ediyor.

Bu yorumlardan almamız gereken ders:

Allah’ı bulmanın yolu O’nu bilmek ve tanımaktan geçer.

İmam Kuşeyrî, burada insanı azizler ve reziller olarak ikiye ayırıyor. Ezelde faziletli olarak yarattıklarını ancak ibadet etmeleri için yarattığını; yine ezelde zelil olarak ifade ettiği kimseleri de ancak azap etmek için yarattığı yorumunu yapıyor.³⁸

11- En Karlı Ticaret

إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ “Allah, müminlerin nefislerini satın aldı.”³⁹

³⁵ Zariyat, 51/ 56.

³⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 78.

³⁷ Bursevî, a.g.e, VIII, 282.

³⁸ Kuşeyrî, a.g.e, II, 470.

Gülzar-ı Saminî: “Bu emirden maksat, Allah, onu (nefsi) nerede ve ne işte emir ve istihdam buyurmuş ise orada istihdam etmeleri, emirlerine uymayı nehiyelerinden kaçmayı sağlamalarıdır. Ama biz öyle yapmadık ve yapmıyoruz. Bu mevhum varlığımıza tabi olup nefis için bizimdir diyoruz.”⁴⁰

Ruhu’l-Beyan: “Cennet karşılığında canları satın alınanlar, münafıklar ve kâfirler değillerdir. Onlar bu alış verişe hazır değillerdir. Allah-u Teala her mümin ile bu alış verişi yapmıştır. Yeryüzünde hiçbir mümin yoktur ki, bu alış verişe dahil olmuş olmasın.

Ayette geçen “canlar”dan kasıt, insanların vücutlarıdır.

“Mallar”dan kasıt ise vücudun varlığını sürdürebilmesini sağlayan vasıtalarıdır.”⁴¹

Erzurumî nefse vurgu yapıyor. Nefsin emrine giren insanların bu ayet kapsamına giremeyeceğini ifade ediyor.

Bursevî ise münafık ve kâfirlerin bu ayet kapsamının dışında kalacağını, her müminin bu ayetin kapsamına gireceğini ifade ediyor.

Bursevî burada Erzurumî göre biraz daha çerçeveyi genişletiyor. Burası güzel; ancak insanın “ben müminim bu ayetin kapsamına dahilim” diye gevşek davranması da doğru değildir.

12- Emredilen Ölüm

“O halde siz ancak müminler olarak can verin”⁴² فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ

Gülzar-ı Saminî: “Ölürken kişinin sadece lisanen şehadet getirmesine bakma. İnsanın dili öyle söyler de kalbi başka şeyde, başka bir yerde olabilir.

Hâlbuki maksat insanın içinin temiz olmasıdır. İnsanın içi Allah ile olsun da varsın zahiren hiç kelime-i şehadet getirmesin, bunun zararı yoktur. Burada Allah ile olmayan orada da Allah ile olamaz. Allah’tan uzak ve mahrum kalanın ise kalbi ölüdür. Bu ise pek fenadır.”⁴³

³⁹ Tevbe, 9/ 111.

⁴⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 78.

⁴¹ Bursevî, a.g.e, III, 513.

⁴² Bakara, 2/ 132.

⁴³ Erzurumî, a.g.e, I, 80.

Ruhu'l-Beyan: “(O halde sizler sadece Müslümanlar olarak)” yani tevhid dininde samimi ve Rabbiniz hakkında iyi niyet besleyerek (can verin).⁴⁴

Bu ayetin yorumunu Erzurumî daha tafsilatlı yapmıştır. Dil’e değil kalbe dikkatimizi çekmiştir.

Bursevî’nin yaptığı yorumu, zaten lafızdan anlaşılmaktadır.

İmam Kuşeyrî, imanı vefalı olmak şeklinde değerlendirmiş, “Ölüm size ancak vefalı olmanız şartıyla tesadüf etsin”⁴⁵ açıklamasını yapmıştır.

13- Allah’a Teslimiyet

قلْ كُلٌّ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ “De ki:Hepsi Allah’tandır.”⁴⁶ Gülzar-ı Saminî: “Şeriat ve tarikatla amel olmak, ibadet taat ve mücadele ile işin gereğini yerine getirmek lazımdır. Böyle ola ola iş bir raddeye gelir ki, insan artık fenaya ayak basar. Onda fani olursa o vakit irade diye bir şey olmaz. İşte o vakit “Deki: Hepsi Allah’tandır.” olur. Senin iraden kalmaz ve o zaman iş doğru olur.”⁴⁷

Ruhu'l-Beyan: “Ey Muhammed (s.a.v.)! Sen de onlara (de ki): İyilik de, kötülük de, (hepsi Allah’tandır) iradesi gereği, dilediğine bolca verir, dilediğine de kısar. Eğer onlar, laftan anlasalardı, her şeyin Allah katından olduğunu bilirlerdi.”⁴⁸

Erzurumî; insanın şeriat ve tarikatın gereklerini yerine getirerek olgunlaşacağını ve her şeyin Allah’tan geldiğini bu terbiye neticesinde anlayacağını söylüyor.

Bursevî ise iyiliğin, kötülüğün zenginliğin, fakirliğin kısaca her şeyin Allah’tan geldiğine işaret olduğunu ifade ediyor.

14- Allah’ın Şeair-i

ذَلِكَ وَمَنْ يُعِظْكُمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ

“Kim Allah’ın şeairini büyük tanırrsa, şüphesiz ki bu kalplerin takvasındandır.”⁴⁹

⁴⁴ Bursevî, a.g.e, I, 249.

⁴⁵ Bakara, 2/ 132.

⁴⁶ Nisa, 3/ 78.

⁴⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 86.

⁴⁸ Bursevî, a.g.e, II, 259.

⁴⁹ Hac, 22/ 32.

Gülzar-ı Saminî: “Allah bu ayeti celilede “Haccın menasiki vs. gibi şairi ilahiyeye ta’zim edenler ittika etmiş olurlar” buyuruyor. Yalnız hac menasiki, şairi ilahiyeden değildir. İnsanın kendi vücudu da şairi ilahiyeden biridir. Bu vücut ilahi emaneti ve sırrı taşımaktadır. O sırdan ve emanetten haya etmek onu rızai ilahiyenin hilafında, günah ve kötülüklerde istihdam etmemek ona tazim ve onu tekrimdir. Bununla beraber bu ilahi sır herkeste mevcut olduğundan insan hem kendine hem de diğer mahlukata saygı duyması ta’zim etmesi lazımdır.”⁵⁰

Ruhu’l-Beyan: “işte” Allah’ın yasaklarına saygı göstermek konusunda ifade edilenler “böyle. Her kim Allah’ın nişanelerine “harem bölgesine getirilip kesilen kurbanlara-ki bunlar, haccın nişanelerinden ve alametlerinden sayılmıştır. “saygı gösterirse, şüphesiz bu, kalplerin takvasından” kaynaklanmaktadır.” Takvanın kalplere atfedilerek tahsis edilmesi, kalplerin takva merkezleri olduğundan dolaydır. Söz konusu kurbanlara saygı göstermek ise, onların güzel, semiz ve pahalı olanlarını seçmektir.

Rivayete göre Hz. Peygamber, Kurban edilmek üzere Mekke’ye yüz deve; Hz. Ömer de satın alınmak için üç yüz dinar verilen kıymetli bir deve göndermiştir.”⁵¹

Erzurumî hazretleri, burada şairi ilahiyeye dikkatimizi çekiyor. İnsan vücudunun da şairi ilahiyeden olduğunu, ilahi emaneti ve sırrı taşıdığını vurguluyor.

Dolayısıyla burada ahlâki bir ders veriyor.

Bu sırrı taşıyan insanın haya etmesi, günahlardan sakınması gerektiğini ifade ediyor.

Bursevî ise şair-i ilahiyeden maksadın Hac’da kesilen kurban olduğunu, Kurban keserken semiz ve bakımlı olanların tercih edilmesi gerektiğini söylüyor.

15- Allah Dostları

أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

“Haberiniz olsun ki Allah’ın veli kulları için (Allah’a itaatla onu bilen ve bulan) hiçbir korku yoktur. Onlar mahzunda olacak değillerdir.”⁵²

Gülzar-ı Saminî: “İmam Efendi “veli” kelimesine: Allah’a itaatle, O’nu bilen ve bulan insan’ı kâmil manası vermektedir.

⁵⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 88.

⁵¹ Bursevî, a.g.e, V, 394.

⁵² Yunus, 10/ 62.

Nitekim sonraki paragrafta,

“Nimetin en iyisi, lütuf ve inayetin en büyüğü insan-ı kâmil’e yetişmek ve ona tabi olmaktır” diyor.”⁵³

Ruhu’l-Beyan: “Dostluk anlamındaki “velayet” marifetullah, yani Allah’ın bilinmesi ve nefislerin tanınmasıdır. Sen nefsini gerçekten tanırsan, onun senin ve Allah’ın düşmanı olduğunu bilirsen ve ona karşı koyup diretmek suretiyle onu tedavi edersen, hile ve tuzağından emin olursun.

Allah’ın dostları veliler, batkıları zaman Allah’ın kudret delillerini müşahade ederler. İşittikleri zaman Allah’ın ayetlerini işitirler. Konuştuklarında Allah’a övgü ile konuşurlar. Hareket ettiklerinde O’na kullukta hareket ederler. Dünya ve ahirette, herhangi bir kötü durumla karşılaşmaktan emindirler. Korku, gelecekte kötü bir durumun ortaya çıkmasından duyulan endişedir.

“Ve onlar mahzunda olmayacaklardır.”

Üzüntüyü gerektiren hiçbir şeyle karşılaşmayacaklardır. Bundan dolayıdır ki müellif, Kevaşî isimli kitabında şöyle demiştir:

“Allah’ın veli kullarına ahirette hiçbir korku yoktur ve onlar orada asla üzülmeyeceklerdir. Yoksa onlar şu dünyada, başkalarından çok daha fazla korkarlar ve üzürlürler”⁵⁴

İmam Efendi Veli’yi Allah’ı bilen ve bulan kişi; insan-ı kâmil olarak tefsir ediyor. Sözü yine insan-ı kâmil’e intisaba getiriyor.

Bursevî hazretleri ise velayet’ten Allah’ın bilinmesi ve nefsin tanınması manasını çıkarıyor. Dikkatimizi özellikle nefse çekiyor.

İmam Kuşeyrî, bu ayetin yorumunda nebinin masum, velinin ise (günahlara karşı) mahfuz olduğunu ifade ediyor. İkisi arasındaki farkı; masum kesinlikle günah işlemez, mahfuz ise zelle kabilinden küçük hatalar yapar, ama hatada ısrar etmez, tevbe eder, şeklinde açıklıyor.⁵⁵

Kuşeyrînin yapmış olduğu yorum, diğer iki âlimin yaptığı açıklamadan biraz daha farklı görünmektedir.

⁵³ Erzurumî, a.g.e, I, 92.

⁵⁴ Bursevî, a.g.e, IV, 67.

⁵⁵ Kuşeyrî, a.g.e, II, 104- 105.

16- Allah'ın Takdiri (Kader)

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَعْدُورًا “Allah'ın emri behemahal yerini bulan bir kaderdir.”⁵⁶

Gülzar-ı Saminî: “İmam Efendi; Cüneydi Bağdadî Hazretlerine: Arif-i billah zina eder mi? Sorusuna biraz düşünerek bu ayet-i okuyarak cevap verdiğini söyler.

Bazı muhakkikler şu sözü nakleder:

“Cenab-ı Hakk'dan gafil olmayarak işlenen bir günah, gafletle yapılan bin ibadetten hayırlıdır.”

Bu sözün açıklamasında; Bu sözden maksadın günah işlemeye teşvik olmadığı, gafletin en büyük suç olduğunu anlatmak olduğunu, söyler.”⁵⁷

Ruhu'l-Beyan: “(Allah'ın Peygambere) tıpkı Zeynep'le evlenmesi gibi (takdir ettiği şeylerde o'na bir güçlük yoktur. Bu Allah'ın öteden beri, gelmiş geçmiş) Peygamberlere uyguladığı yasadır.

Yani Allah, söz konusu güçlüğü gidermeyi, izlenen bir yol kılmış gerek nikâh ve gerekse diğer hususlarda Peygamberlere geniş imkânlar tanımıştır. Hz. Davut'un yüz hanımı üç yüz cariyesi vardır. Oğlu Hz. Süleyman'ın üç yüz hanımı, yedi yüz cariyesi vardı. Evlilik konusunda diğer peygamberler gibi Hz. Peygambere de büyük imkânlar verilmiştir.”⁵⁸

Bu ayetin yorumunda her iki âlim de Allah'ın takdirinin önüne geçmenin mümkün olmadığını ifade ediyor. Ancak;

Erzurumî hazretleri, arif-i billah'ın zina işleyebileceğini, dolayısıyla insanın kaderinde bu fiili işlemek varsa gerçekleşeceğini ifade eder. Allah'ı bilerek yapılan günahın gafletle yapılan ibadetten hayırlı olduğunu söyler. Bunu söylerken gafletin ne kadar kötü bir hal olduğunu anlatır.

Bursevî hazretleri; özetle bu ayetin Peygamberin izdivacıyla ilgi olduğunu, bu konuda peygamberlere birtakım ayrıcalıkların tanındığını ifade eder.

⁵⁶ Ahzab, 33/38.

⁵⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 94.

⁵⁸ Bursevî, a.g.e, VI, 453.

İmam Kuşeyrî ise bu ayetle ilgili şu yorumu yapar: “Allah’ın emrine mani olunamaz. O’nda çelişki bulunmaz, geri çevrilemez ve inkar edilemez. Masum olması cihetiyle Hz. Peygamber’e bir sıkıntı da teşkil etmez.”⁵⁹

Ahlâki Ders:

Günaha dikkat edelim. İbadetlerimizi bilinçli yapalım. Gafletten korunalım.

17- Ahlâk-ı Resul

وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ “*Muhakkak ki sen, büyük bir ahlâk üzeresin.*”⁶⁰

Gülzar-ı Saminî: “İmam Efendi bu ayeti tefsir ederken sahabinin Hz.Aişe’ye gelip: “Siz hiç Kur’an okumadınız mı? İşte ahlâk-ı Muhammediye, ahlâk-ı Kur’aniyyedir.” Diye cevap verdiğini zikreder. Sonra da Peygamberimizden: “Ben güzel ahlâkı tamamlamak için gönderildim”⁶¹ hadisini hatırlatır.

Devamla: Muhammedî ahlâk, Kur’anî ahlâk, ilâhî ahlâk dururken şeytani ahlâka tabi olmaya ne mecburiyet var?”⁶² yorumunu yapar.

Ruhu’l-Beyan: “Onun kadrini yaratıklardan hiç kimse bilemez. O ahlâktan dolayı sen, onlar tarafından gelen ve hiçbir beşerin tahammül edemeyeceği şeye tahammül edersin. Allah’ın ahlâkı ile ahlâklandığın için onların iftiralardan etkilenme, onların sıkıntılarına üzülmeye ve sabret. Senin sabrın ancak Allah sebebiyledir. Ayet-i kerimedeki “ala” harfi ceri, istila manasınadır. Bu, Hz. Peygamberin övülen tüm güzel ahlâkları üzerinde topladığına, tüm benimsenen fiilleri yapıcı olduğuna delalet eder.”⁶³

Kuşeyrî; “Allah önceki peygamberlerin haberlerini Hz. Peygamber’e bildirdi. Ve yine bildirdi ki Peygamberlerdeki güzel ahlakın tamamını Hz. Peygamber’de topladı” yorumunu yaptıktan sonra Peygamberimize yeryüzünün anahtarlarının arzedildiğini, Mirac’da bütün meleklerin ve Cennet’in gösterildiğini fakat O’nun bunlara iltifat etmediğini ifade ediyor ve bunun için O’nun büyük ahlak üzere bulunduğunu söylüyor.⁶⁴

Her iki âlim de bu ayetin Hz. Peygamberin üstün ahlâkıyla ilgili olduğunu açıklar.

⁵⁹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 164.

⁶⁰ Kalem, 68/ 4.

⁶¹ Malik, *Muvatta*, Beyrut, Dar-u İhya-u’l- Ulum, 1990, Bab, 3, 693, Hadis No, 1677.

⁶² Erzurumî, a.g.e, I, 97.

⁶³ Bursevî, a.g.e, IX, 212.

⁶⁴ Kuşeyrî, a.g.e, III, 617.

Tefsirde Erzurumî hazretleri üstün ahlâkı, ilahi, Muhammedi ve Kur’ani diye üçe ayırır. Bunlar varken şeytani ahlâka sahip olmanın yanlışlığını söyler.

18- Allah’ı Seven Resule Uyar

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ

“De ki, eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin”⁶⁵

“Erzurumi, bu iki ayet-i kerimeden önce teveccüh ve müvacehe ehlini açıklar. Teveccüh ehli: ehl-i tarik ve müminlerin havassıdır. Muvacehe ehli ise: ihsan mertebesinde olan ehassu’l-havastır, evliyaullahtır. Esas sermaye muhabbettir” dedikten sonra bu iki ayeti okur.

Devamla; “O bizi sevdi biz de O’nu mu sevdik” yoksa “Biz o’nu seveceğiz de O da bizi mi sevecek bilmem”⁶⁶ yorumunu yapar.

Ruhu’l-Beyan: “Ben Allah’ın elçisiyim. Sizi O’na çağırıyorum. Eğer onu seviyorsanız, onun dininde beni örnek alın ve bana tabi olunki, Allah da sizi sevsin, sizden razı olsun. Allah Teala, sizin kalplerinizden perdeleri kaldırsın, aşırılıklarınızı gidersin, sizi cennetlerine yaklaştırıp ve katında sizlere yer hazırlasın. Allah, gönderdiği elçiyi sevip, onun emrine uyanları affedip bağışlar.”⁶⁷

Her iki âlimin de ortak yorumu: Allah’ı seven Hz. Peygamber’e uymalıdır. Zira Hz. Peygamber insanları Allah’a çağırıyor.

19- Nefs-i Mutmainne

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ارْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً فَادْخُلِي فِي عِبَادِي وَادْخُلِي جَنَّتِي.

“Ey itmi’nane ermiş nefis, dön Rabbine, sen ondan razı, o senden razı olarak. Haydi, gir kullarımın içine. Gir Cennet’ime.”⁶⁸

Gülzar-ı Saminî: “İmam Efendi bu ayetlerde şunu anlatıyor:

“irciî: dön” emri nes-i mutmeinne’ye hitab olduğundan Makam-ı mutmeinneye yetişmemiş olan bir nefis Allah’a rücu edemez. Gerçi herkesin ric’ati Allah’adır. Fakat Cenab-ı Hakk’ın celaline, kahır ve gadabına ric’at etmek de vardır. Allah muhafaza buyursun, celaline ric’at edenler için de her nevi ni’met ve saadet va’dedilmiş ve

⁶⁵ Al-i İmran, 3/31.

⁶⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 101.

⁶⁷ Bursevî, a.g.e, I, 524.

⁶⁸ Fecr, 89/ 27- 30.

hazırdır. O halde ilk önce bu nefsi mutmainne etmek, daha sonra da ayet-i kerimede emir buyrulan “raziye” ve “merziye” derecesine ulaştırmak lazımdır. Bunun usul ve yolunu da yine bu ayet-i kerimenin devamı gösteriyor. “Kullarımın arasına katıl ve cennetime gir” buyruluyor. Yani Cenab-ı Hakk, kendi zatına nisbet ettiği kullarına yani: “evliyaullahaya karışınız” diye ferman buyuruyor. Böyle yapmakla, yani evliyaullahaya mülakat, muhabbet ve tabi olmakla nefsimiz, mutmainne, raziye, merziye belki safiye ve kâmile olur.”⁶⁹

Ruhu’l-Beyan: “27. ayetin metninde yer alan ayetin mastarı olan “itmi’nan”, nefsin huzur duyması demektir. Bu da insan nefsinin gayelerin gayesine ulaşmasıyla yakini marifet ve şühud makamını elde etmesiyle olur.

28. Rabbinin sana vaad etmiş olduğu ikrama ve elde edecek olduğun yakınlığa dön.

29. Bana özel olan Salih kullarımın zümresine katıl.

30. Allah’ın has kullarının zümresine dâhil olmak ruhun bir mutluluk vesilesidir. Onlarla birlikte cennetlere girmek cennetlerin derecelerini elde etmek de cismani bir mutluluktur.”⁷⁰

İmam Efendi, bu ayetlerde Müslümanların nefs-i emmare’den kurtulup, nefs-i raziye ve merziyyeye ermeye çalışması gerektiğini söylüyor. Devamla sözü şuraya getiriyor: Allah (c.c.) evliyaya katılmanızı, onlara intisabı ve muhabbeti emrediyor.

Bursevî hazretleri ise ayetin zahirine uygun, klasik tefsirlerde yapılan yorumlarda bulunuyor.

Kuşeyrî, ‘Nefs-i mutmainneyi’ ‘Ruh-u Mutmainne’ olarak tefsir ediyor. Ve ‘denilmiştir’ ifadesini kullanarak ilaveten şu yorumlarda bulunuyor: “Marifetle, Allah’ı zikirle, Cennetle müjdelenmek suretiyle, mutmain olmuş nefis” “Mutmain nefis: Sükuna ermiş ruhtur.”⁷¹

20- Emr-i Bi’l-Ma’ruf ve Nehy-i Ani’l-Münker

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

⁶⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 104.

⁷⁰ Bursevî, a.g.e, X, 38.

⁷¹ Kuşeri, a.g.e, III, 728.

“Siz insanlar için (insanlığın faidesi için gaybden yahut levh-i mahfuzdan seçilip) çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder kötülükten vazgeçirmeye çalışırsınız”⁷²

Gülzar-ı Saminî: “Bu ümmetin diğer ümmetlere üstünlüğü, Allah’ın mahlukat üzerine olan üstünlüğü gibidir. İsrail oğullarının peygamberlerinden bazıları ümmet-i Muhammed olmayı Allah’tan temenni ve niyaz bile etmişlerdir. Bu ümmet-i Muhammediyye’nin fazlı ve kemaline nihayet yoktur. Bu da tamamen Resullerin en faziletlisi, kâinatın yaratılış sebebi olan Peygamberimizin yüzü suyu hürmetindedir. Öyleyse kitap elimizdedir. Hz. Muhammed’in sünneti seniyyesi içimizdedir. İyiliği emretmek, kötülüğü nehyetmek görevimizdir. Bilmemek gibi bir mazeretimizde yoktur. Cehaleti özür olarak ileri süremeyiz.”⁷³

Ruhu’l-Beyan: “Siz hayırlı ümmet olmaya devam ediyorsunuz. Çünkü siz, insanların fayda ve menfaati için ortaya çıkarılmışsınız. Bu hayırlılığın sebebi iki tane güzel niteliklidir. İyiliği emretmek kötülüğe engel değildir.”⁷⁴

İmam Efendi, bu ayetin ümmet-i Muhammed’in diğer ümmetlere faziletine delalet ettiğini ifade ediyor. O kadar ki, “Allah’ın mahlûkata üstünlüğü ne kadarsa, Muhammed ümmetinin diğer ümmetlere üstünlüğü o kadardır,” diyerek biraz mübalağada bulunuyor.

Kanaatimize göre bu biraz abartılı bir yorumdur.

Bu ayetin yorumunda Bursevî hazretlerinin tefsiri daha isabetli görünmektedir.

Ancak İmam Efendi, emr-i bi’l-maruf’un bütün Müslümanların görevi olduğunu söylemesi, teşvik açısından doğru ve isabetli bir ifadedir.

21- Ümmet-i Muhammed’in Üstünlüğü

وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِي أَكِنَّةٍ مِمَّا نَدْعُونَكَ إِلَيْهِ وَفِي آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَأَعْمَلْ إِنَّا عَامِلُونَ

“Onlar (Kureyş kâfirleri), bizi davet edip geldiğin şeyden taleplerimiz örtüler içindedir. Kulaklarımızda bir ağırlık, bizimle senin aranda perde vardır.”⁷⁵

⁷² Al-i İmran, 3/ 110.

⁷³ Erzurumî, a.g.e, I, 114.

⁷⁴ Bursevî, a.g.e, II, 59.

⁷⁵ Fussilet, 41/ 5.

Gülzar-ı Saminî: “Ey Muhammed! Seni bildikleri, senin emirlerini işittikleri tebligatını anladıkları halde, anlamamazlığa, seni bilmemezliğe gelerek kasten böyle derler. Kör ve sağır olduklarını beyan ve ifade ederler.

Bizim de bildiğimiz ve anladığımız şeyler vardır. Yani bizim de kendimize göre bir ilmimiz vardır. Peki bildiklerimizi yapıyor muyuz? Hayır, yapmıyorsun. O halde bizler de bir çeşit görmemezlik ve gaflet gösteriyoruz. Cehaletimiz var diye kendimize iftira ve bu cehaleti kendimiz için özel ittihaz ediyoruz. Bu çok yanlıştır. Hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: “İnsan bildikleri ile amel ederse, Allah ona bilmediklerini öğretir.” Öyle ise cehaleti özür tutmak ve bilmediğimiz şeylerle amel olmamak nasıl olur. Böyle bir özrün yeri ve tutarsızlığı olabilir mi?”⁷⁶

Ruhu'l-Beyan: “Müşrikler demiş oluyor ki: “Bizi çağırdığın şeye karşı kalplerimiz kesif ve yoğun bir örtünün içindedirler. Bu örtü senin bizi davet ettiğin ve bize getirmiş olduğun şeyi anlamamıza engel oluyor.

Müşrikler kendi işitmelerini ve kulak vermelerini sağır olan bir kulakla işitmeye benzetmişlerdir.

(Bizimle senin aranda) büyük ve kalın (bir perde) örtü (bulunmaktadır.)

Bu perde ve kalın örtü bizim sana ulaşmamıza ve seni anlamamıza engel olmaktadır.

Müşrikler burada sadece üç azalarından söz etmektedir.

Bunlar kalp, kulak ve gözdür.

Bunlardan “kalp” marifetin yatağıdır.

“Kulak” ve “göz” bilgi elde etmeye araç olan nesnelere en güçlüsüdür.

Bu üç organ şayet perdeliyse bu perdenin bulunmasından daha güçlüdür.

Burada söz konusu olan perde, müşriklerin kendileri için ilahi emre engel bir maniadır. Genel anlam budur.⁷⁷

İmam Efendi, buradan da müminlere ders çıkarıyor: Bildiklerimizle amel olmamız gerektiğini, cehaleti engel olarak görmemizi ifade ediyor. Eğer biz bildiğimiz

⁷⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 115.

⁷⁷ Bursevî, a.g.e, VII, 404- 405.

hakikatleri yaşarsak Allah (c.c.) bize bilmediklerimizi öğretir, diyor ve herkese malum hadis-i şerif⁷⁸ örnek gösteriyor.

İmam Efendi ayakta, otururken ve yatarken Allah'ı zikredenlerin mürşid-i kâmiller olduğunu ifade ediyor. İnsanlara mürşid-i kâmil'e yakın olmaları gerektiği öğüdünü veriyor. Onlara yakın olmayı Allah'a yakın olmakla bir tutuyor.

Bunu söylemekle insanlara “dostlarınıza havuzunuza dikkat edin” mesajını veriyor.

Bursevî hazretleri, ise yaptığı tefsirle insanın en çok bulunacağı üç halde de Allah'ı zikirden gafil olmamasının vurgulandığını ifade ediyor.

22- Her Dem Zikrullah

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

“Onlar (o selim akıl sahipleri) öyle insanlardır ki: ayakta iken, otururken, yanları üstünde yatarken hep Allah'ı hatırlayıp anarlar.”⁷⁹

Gülzar-ı Saminî: “Bizler üzerimize lazım olmayan şeyleri ne düşüneceğiz ne de söyleyeceğiz. Söylersek mutlaka hayır söyleyeceğiz. Sonra ihtiyacımızı bilerek insan-ı kâmillerle beraber olmaya çalışacağız. Onların son haline can atacağız. Onları pek ziyade sevip emirlerini can ile baş ile ifa etmeye koşacağız. Zira bu muhterem zatın bakışları kimyadır. Daha doğrusu nazarları nazar-ı ilâhîdir. Onlara yakın olmak Allah'a yakın olmaktır. Her feyiz ve kemal onlara yaklaşmakla elde edilir.”⁸⁰

Ruhu'l-Beyan: “Onlar her durumda Allah'ı anarlar. Ayakta, otururken, yan yatarken... İnsan çoğu kez, bu hallerin dışında olamaz.”⁸¹

Kuşeyrî, “Zikir, bütün zamanlarını topladı. Ayakta, otururken, uyurken, secde halinde, hakiki zikirle meşguldürler” açıklamasından sonra, “mürid ne zaman en doğru en net yola girerse, o zaman Hakk yolda zikir yapmış olur” diyor.⁸²

⁷⁸ El- Gazali, Zeynüddin Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulumuddin*, (trc. Ahmet Serdaroğlu, I, 183, Bedir Yayın Evi, İstanbul 1975.

⁷⁹ Al-i İmran, 3/ 191.

⁸⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 116.

⁸¹ Bursevî, a.g.e, II, 144.

⁸² Kuşeyrî, a.g.e, I, 304- 305.

Bursevî hazretleri, ayetin müşriklerle ilgili olduğunu, anlama ve kavramada kalp, kulak ve gözün önemini belirtiyor. Eğer bu üç aza normal işlevini yerine getirmiyorsa bunun zahiri perdeden daha beter olduğunu ifade ediyor.

23- İnsan Hem İyilik Hem Kötülükle Donatılmıştır

فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا “Sonra da ona hem kötülüğü hem ondan sakınmayı ilham eder...”⁸³

Gülzar-ı Saminî: “Yani Allah imtihan için fucuru da takvayı da ilham ederim, buyuruyor. İlham buyurulan takvaya ittiba ve muvafakat fucura karşı da muhalefet edeceğiz.

Her vakit nefis ve şeytanın vehim ve hayalin kuru sözün değil aklın icabatına, Cenb-ı Hak’ın ilhamlarına tabi olmak gerekir ki, insan olabilsin. Hayır ve kurtuluş ancak bundadır.”⁸⁴

Ruhu’l-Beyan: “İlham” insanın aklına her hangi bir şeyi bırakmak, getirmek anlamınadır. Buna göre ayet-i kerimenin manası “Nefse kötülüğü ve iyiliği anlatana, nefse kötülüğün ve iyiliğin durumunu ve bunların sonuçlarını öğretene, ardından da nefis hangisini dilerse onu verene yemin ederim.”

Burada her iki âlimin de ortak yorumu şudur: Allah (c.c.) iyiliği de kötülüğü de insana ilham eder. İnsan kendisine ilham edilen güzel şeyleri yapmalı, kötü şeylere direnmelidir.

24- Allah’ın Rahmetinden Ümidi Kesmemek

قُلْ يَا عِبَادِيَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ

“Ey kendilerinin aleyhinde haddi aşanlar, Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Çünkü Allah bütün günahları bağışlar.”⁸⁵

Gülzar-ı Saminî: “Allah vakitlerini ve ömürlerini israf etmişlere bile kullarım diye hitab ediyor. Cenab-ı Hak kadir ve muktedirdir. Kötülüklerimizi iyiliklere tebdil buyurur. İnsan hem ilahi rahmete güvenmeli hem de Allah’tan korkmalıdır. Çünkü bizi kendisi için seçmişse ictiba buyurmuşsa yahut vermiş de o lütuf ve ihsanını bizden

⁸³ Şems, 91/ 8.

⁸⁴ Bursevî, a.g.e, X, 55.

⁸⁵ Zümer, 39/ 53.

çekip alırsa biz ne yaparız. Bu Allah'tır. Bu itibarla mü'minin havf ve recası eşit olmalıdır."⁸⁶

Ruhu'l-Beyan: "Allah'ın önce mağfiretinden, ikinci olarak da ihsanından ümitsizliğe düşmeyiniz. Ümitsizliğe düşmek mahrumiyetin delilidir. Bunun delili de yüzün kararmasıdır. Allah Teala tevhid nurunun kalpte mevcut olması şartıyla bütün günahları bağışlar."⁸⁷

Bu ayetin yorumunda her iki âlim de birbirine yakın tefsir yapmışlardır. Allah (c.c.) ömrünü israf edenlere bile kullarım diyorsa ümitsizliğe kapılmak bize yakışmaz. Ama Allah her şeye kadirdir, mağfiret eder düşüncesiyle yan gelip yatmak da doğru olmaz. Müslüman havf ve reca dengesini muhafaza ederek hayatını sürdürmek durumundadır.

Kuşeyrî, "Ya ibadi" ifadesinin övmek için, "esrafû" ifadesinin ise yermek için geldiğini söylüyor. Müminlerde bu kötü vasfın bulunmamasını ve Allah'ın rahmetinden ümit kesmemesini ima ve işaret ediyor.⁸⁸

25- Allah'ın Hidayeti ve Kulun İstemesi

اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

"Allah dilediğini kendisi için seçer ve ona hidayet eder. Yahut kim isterse onu seçer, ona hidayet eder."⁸⁹

Gülzar-ı Saminî: "Her halde talip olmamız, mukadderatımızı bilmediğimizden kullukta kaim ve sabit olmamız, hele hele dalalet ve şekavet ehli olduğumuzu da kabul ediyorsak, gidilecek başka kapı olmadığından, çaresiz yine kerim olan Allah'ın ilahi kapısında beklememiz, ibadet ve ubudiyette daim ve kaim olmamız icabeder. Zira senin ve benim saadet ve şekavetimiz dolayısıyla menfaat sağlamak için d eğil. Bizzat ma'bud olduğu için Allah'a ibadet etmeli ve her zaman kendisine ibadet etmeyi zaruri görmeliyiz."⁹⁰

Ruhu'l-Beyan: "Ayetin metninde yer alan "ictiba" seçerek bir araya toplamak anlamındadır. Buna göre ayetin manası: Allah bir araya getirmeyi dilemiş olduğu

⁸⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 121.

⁸⁷ Bursevî, a.g.e, VII, 271.

⁸⁸ Kuşeyrî, a.g.e, III, 287.

⁸⁹ Şura, 42/ 13.

⁹⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 121.

kimseleri, senin davet etmiş olduğun şey üzerinde toplar. Allah'ın dilemiş olduğu bu kimse ise kendisine davet olunan şeye tercihini yönelten ve onu bu yönde kullanan kimsedir. Yüce Allah dinine yöneleni, irşadla, tevfiği ile ve lütufları ile doğru yola iletir.”⁹¹

Bu ayete iki âlim de yine aynı yorumu yapmışlardır:

1.Allah (c.c.) dilediğini hidayete erdirmeye kadirdir.

2.Allah (c.c.) hidayet talep edenin talebini karşılar. Kul isterse Allah verir.

26- Tevekkül Ancak Allah'adır.

أَلَا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكَيْلًا ... “Benden başka hiçbir vekil tutmayın.”⁹²

Gülzar-ı Saminî: “Allah'tan başkasını dost, veli ve vekil ittihaz etmememiz gerekir. İnsanın Cenab-ı Hakk'a, Cenab-ı Hakk'ın da insana halife olması için ne büyük şereftir, nimettir. Akıl, bu şerefin bu nimetin, derecesini ihata etmekten acizdir.”⁹³

Ruhu'l-Beyan: “Yakup (a.s.) çocuklarına “benden başka vekil tutmayın, diye bu kitabı” içinde bulunan ve sadece hükümlerle hakkı ve doğruyu bulmaları için “bir kılavuz yaptık.”⁹⁴

Ortak Tefsir: Allah'tan başka veli ve vekil ittihaz etmeyelim. Çünkü o bizi halife yaptı ve bize akıl verdi.

İmam Kuşeyrî ise ayetin bu kısmına herhangi bir açıklama yapmamıştır.⁹⁵

27- Zikrullah'tan Yüz Çevirmek, Meşakkatli Bir Hayat Seçmektir

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا

“Kim benim zikrimden yüz çevirirse onun hakkı dar bir geçimdir.”⁹⁶

Gülzar-ı Saminî: “Hadis-i Şerifte “Cenab-ı Hakk'ın bir kulundan yüz çevirmesinin alameti onu malayani ile meşgul kılmasıdır”⁹⁷ diye ferman buyurmuştur. Allah'ın kendisinden yüz çevirdiği bir adamın felah bulmasına imkân var mıdır?

Zikirden yüz çeviren, Allah'ı anmaktan vazgeçen bir insanın geçimi de dar olur.

⁹¹ Bursevî, a.g.e, VII, 486.

⁹² İsra, 17/ 2.

⁹³ Erzurumî, a.g.e, I, 127.

⁹⁴ Bursevî, a.g.e, IV, 519.

⁹⁵ Kuşeyrî, a.g.e, II, 335.

⁹⁶ Taha, 20/ 124.

⁹⁷ Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafu*, (çev, Ahmet el- Kalaş), Beyrut 1985, II, 285.

“Lailahe İllallah” pek büyük bir sözdür. Bunun gibi insanı temizleyecek bir tedbir ve ilaç yoktur. “Lailahe İllallah” sözü döner dolaşır, bütün seyyiatımızı, kötülüklerimizi yakar mahveder. Onun içindir ki zikir kalpte ne varsa, heva olsun, siva olsun hepsini yakar temizler. Orayı üns ve Huzuru Mevlaya layık bir hale getirir.

Bunda ne zorluk vardır ki. Yine işimizle gücümüzle beraber olacağız. Yalnız gönlümüzde Rabbimizle beraber olacağız.⁹⁸

Ruhu'l-Beyan: “Kim de beni anmaktan” beni zikreden kitaptan, bana çağıran peygamberden “yüz çevirirse şüphesiz onun” dünyada “sıkıntılı” dar “bir hayatı olacak.” Çünkü o, bütün bakışını dünyadaki hedeflere yöneltmiştir ve dünya menfaatlerinden daha fazla pay alabilmek için kendini parçalamaktadır.”⁹⁹

İmam Efendi bu dersten şu yorumları çıkarıyor:

1. Malayani ile meşgul olmak, Allah'tan yüz çevirmenin alametidir.
2. Allah'tan yüz çevirenin geçimi dar olur.
3. “La ilahe illallah” sözü bizi manevi kirlerden temizleyen en tesirli ilaçtır.
4. Zahiren halk ile kalben Hak ile olmalıyız.

Bursevî hazretlerinin yorumu biraz farklıdır: “Beni anmaktan yüz çevirene:”

1. Beni zikreden kitaptan yüz çevirmek,
2. Beni çağıran Peygamber'den yüz çevirmek, demektir.
3. Böyle yapanın sıkıntılı bir hayatı olacaktır.

Kuşeyrî, zikirden yüz çeviren kimseden maksadın inkarcılar olduğunu ifade ediyor. İlaveten şu açıklamayı yapıyor: “Allah'ı zikirden yüz çevirene, şeytanın vesveselerinin kapısı açılır.”¹⁰⁰

28- Erkeklerin Kadınlar Üzerine Hâkimiyeti

الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ “Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler.”¹⁰¹

Gülzar-ı Saminî: “Nefsine galip olan kimse, kadınına, eza, cefa etmez. Onlara yumuşaklıkla ve mülâyemetle muamele eder. Zira kadınların akli az nefisleri çok,

⁹⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 130.

⁹⁹ Bursevî, a.g.e, V, 284.

¹⁰⁰ Kuşeyrî, a.g.e, II, 485- 486.

¹⁰¹ Nisa, 4/ 34.

erkeklerin akılları çok nefisleri azdır. Onlara din ve diyanetlerini öğretmek, iffet ve ismetlerini muhafaza etmek hususlarında bu ayetin hükmüyle hareket etmek vardır.”¹⁰²

Ruhu'l-Beyan: “Yararlı olan işlerini görür gözetirler, fena olanları ise, engellerler. Tıpkı valilerin halkın işini görüp gözettiği gibi erkekler kadınları terbiye edip eğitirler. Bu hâkimiyet iki sebepledir. Birisi, insanın kendi kazanması ile olan, diğeri ise, Allah’ın vermesiyledir.”¹⁰³

Bu ayetin yorumunda iki âlim de genel manada birleşmekle birlikte ayrıntıda farklı dersler vermişlerdir.

İmam Efendi:

“Erkek kadına eza cefa etmez, yumuşak davranır.

Erkek kadına dinini diyanetini öğretir, iffet ve ismetini muhafaza eder.

Kadınların aklı az nefisleri çok, erkeklerin aklı çok nefisleri azdır” buyuruyor.

Bursevî hazretleri ise:

Erkek kadını kontrol eder, gözetler. Yanlış yapacağı zaman engel olur.

Erkek vali, kadın halk gibidir.

Erkeğin kadına hâkimiyeti;

Kendi kazanmasıyla

Allah vergisiyle, olur.

29- Allah Müminlerin Nefislerini Satın Almıştır

“*Şüphesiz ki Allah müminlerin canlarını ve mallarını satın almıştır.*”¹⁰⁴

Gülzar-ı Saminî: “Bu ayeti kerime ile Allah Müminlerin canlarını, nefislerini satın aldığı haber veriyor.

Allah böyle ferman buyurmasına rağmen nefislere sahip çıkmamızı, onun tarafını tutmamamızı emretmektedir.

Nefisten korkmayacağız. Onun heveslerine tabi olmayarak, Allah’ın iradesi çerçevesinde gayret ve çalışmadan da geri durmayacağız.

¹⁰² Erzurumî, a.g.e, I, 134.

¹⁰³ Bursevî, a.g.e, II, 208.

¹⁰⁴ Tevbe, 9/ 111.

Behlû'l-Danâ Hazretleri buyuruyor ki: “Biz Cenab-ı Hakk’ın emirlerine itaat eder, ona ibadet ve ubudiyet ederiz. O da vaat ettiği gibi bizim suri ve manevi rızkımızı, gerek burada ve gerekse orada ihsan buyurur. Şu halde artık bizim nefisle ve halkla ne işimiz kalır.

Nefsimiz veyahut halk, bizim ne mucidimizdir, ne de yaratıcımız. Ne rezzakımızdır, ne de mabudumuzdur. Öyle ise bunlarla bizim ne işimiz olabilir? Fakat cehalet ve gaflet vehim ve hayal insanı şaşırır.”¹⁰⁵

Ruhu'l-Beyan: “Cennet karşılığında canları satın alınanlar, münafıklar ve kâfirler değildirler. Onlar bu alış verişe hazır değildirler. Ayette geçen “canlar”dan kasıt, insanların vücutlarıdır. Çünkü vücutlar, ruhların kemale erişebilmesi için gerekli olan vasıtalarıdır.”¹⁰⁶

İmam Efendiye göre bu ayette Allah (c.c.) bize şu mesajı veriyor:

- 1- Nefse sahip çıkmamızı ve Allah’ın tarafını tutmamızı emrediyor.
- 2- Nefisten korkmayacağız. Allah’ın iradesi çerçevesinde çalışacağız.
- 3- Biz Allah’ın rızasına muvafık amel yapalım. Nefis veya halk bizim yaratıcımız değildir. Bize engel olamaz.
- 4- Cehalet, gaflet ve vehimden uzak kalalım.

Bursevî hazretleri ise bu ayetten şu manaları çıkarıyor:

- 1- Canları satın alınanlar münafıklar ve kâfirler değildir.
- 2- “Canlar”dan maksat insanların vücutlarıdır.

30- Sırat-ı Müstakim ve Kulluk

“Bana ibadet edin. İşte dosdoğru yol budur.”¹⁰⁷ وَأَنْ اعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ

Gülzar-ı Saminî: “Allah insanları ve cinleri ancak kendisine ibadet etmek için yaratmıştır. Allah’tan başka ibadet edilecek bir başka tanrı yoktur. Zaten Allah’tan gayrisine ibadet etmek şirktir. Allah’a ibadet etmenin ancak doğru bir yol olduğunu,

¹⁰⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 140.

¹⁰⁶ Bursevî, a.g.e, III, 513.

¹⁰⁷ Yasin, 36/61.

O’ndan başkasının emrine tabi olmanın, (nefsimizin, şeytanın, Allah düşmanlarının) doğru bir yol olmadığını haber veriyor.”¹⁰⁸

Ruhu’l-Beyan: “Yani ibadetle, benim bir olduğumu kabul edip ve bana ortak koşmayın. Artık lezzet gününüz geçti.

Burada, tevhit ve İslamdan ibaret olan Allah Teala’ya kulluk etmeye işaret edilmektedir.”¹⁰⁹

Bu ayet iki âlimi de aynı yorumda buluşturmuştur:

1- Sadece Allah’a ibadet etmeliyiz. O’na hiçbir şeyi şirk koşmamalıyız.

2- Tevhit ve İslam, Allah’a kulluk etmenin yegâne şartıdır.

31- Allah’ın İhatası ve İnsana Kurbiyeti

إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ “Şüphesiz Allah, onların yaptıklarını çepeçevre kuşatmıştır.”¹¹⁰

Gülzar-ı Saminî: “Fakat hakikatte sırr ile muhit (kuşatmış)tır. Zaten kendisi insana şah damarından daha yakın olduğunu emir buyurmuyor mu?

وَتَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ “...Biz ona (insana) şah damarından daha yakınız.”¹¹¹

“Bu yakınlık (kurbet) umumîdir. Hususi olarak da: “Muttakiler ve sabredenlerle beraberim” buyuruyor. Bu kurbiyet ve ilahi beraberlik daha bir başkadır. Ve özge bir manadır” yorumu yapıldıktan sonra Ramuzu’l-Ahadis’ten bir nakilde bulunuluyor:

“Hz. Musa’ya “Ya Musa! İster misin ki evine geleyim. Seninle beraber olayım.” buyurmuş.

Hz. Musa da “Ya Rabbi, sen gelmekten, gitmekten, zaman ve mekândan münezzehsin; sen benim evime nasıl gelebilirsin? Diye sorar. Cevaben: Ya Musa, ben beni zikredenle beraberim”¹¹² buyurmuştur.¹¹³

Ruhu’l-Beyan: “Allah onların yaptıklarını” size karşı olan düşmanlıklarını ilmi ile “kuşatmıştır” ve onların cezasını verir. Müminlerin, Allah düşmanlarından uzak

¹⁰⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 159.

¹⁰⁹ Bursevî, a.g.e, VII, 79.

¹¹⁰ Al-i İmran, 3/120.

¹¹¹ Kaf, 50/16.

¹¹² Gümüşhanevi, Ahmet Ziyaüddin, *Ramuz el- Ehadis*, Milsan Basın Sanayi, İstanbul 1982, I, 76, Hadis no, 9.

¹¹³ Erzurumî, a.g.e, I, 161.

durup, onların verdiği sıkıntılara sabretmesi gerekir. Bu durum, kendileri için bir imtihandır. Hiçbir Peygamber ve evliya, tenkitten kurtulamamıştır. Buna göre sen nesin ey adam.”¹¹⁴

Kuşeyrî, “Allah, gayretli kullarına lütfu ile nurunu tamamlar. Yolundan sapan zâlimleri de yaptıklarıyla başbaşa bırakır.”¹¹⁵

32- Allah Dilediğini Yapar

فَعَالَ لَمَّا يُرِيدُ “*Ne dilerse hakkıyla yapandır.*”¹¹⁶

Gülzar-ı Saminî: “İstediğini yapar. O’na kimsenin müdahale etmeye hakkı ve selahiyeti olamaz.”¹¹⁷

Ruhu’l-Beyan: “Murat ettiği hiçbir fiil, iradesin aykırı düşmez. Bu, hak ehlinin görüşüne delildir.

Fa’al, failin mübalağasıdır. Çünkü onun dileyip yaptıkları son derece çoktur.”¹¹⁸

Bu ayetten her iki âlim farklı mana çıkarmıştır. İmam Efendi özetle şunları söylüyor:

Allah insanı sır ile kuşatmıştır. Zaten O kendisinin şah damarından yakın olduğunu buyuruyor.

Bu yakınlık umumidir.

Allah özellikle “muttakiler ve sabredenlerle beraberim” buyuruyor.

Buradaki beraberlik daha özeldir.

Allah kendisini zikredenle beraberdir.

Bursevî hazretlerinin yorumu ise şöyledir:

Allah kâfirlerin yaptıklarını kuşatmıştır.

Müminler onların verdiği sıkıntılara sabretmeli, Allah düşmanlarından uzak durmalıdırlar.

¹¹⁴ Bursevî, a.g.e, II, 71.

¹¹⁵ Kuşeyrî, a.g.e, I, 273.

¹¹⁶ Buruc, 85/ 16.

¹¹⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 164.

¹¹⁸ Bursevi, a.g.e, IX, 573.

Peygamber ve evliya tehdit edilmişse bizim bundan kendimize pay çıkarmamız gerekir. Bizim de tenkit edilmemiz normaldir.

Kuşeyrî, “Yarattıklarına karşı O’na hiçbir şey zor gelmez. İstedğine kadirdir. Allah abidlerin nefsinin, ibadet ve itaat için arz kıldı. Kalplerini de ilmin yıldızları marifetinin ışığı için “felek” yaptı.

Nefislerin sütunları, havf ve reca, ümit ve korkudur. Kalplerinde irfan ışığı ve tevhid güneşi vardır. Kalpler Allah’ın elindedir. İsteddiği yöne çevirir.”¹¹⁹

33- Arzın ve Semanın İsteyerek Allah’ın İradesine Boyun Eğmesi

ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا وَلِلْأَرْضِ ائْتِيَا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا قَالَتَا أَتَيْنَا طَائِعِينَ

“Sonra (iradesi) göğe ki, o bir buhar halinde idi, doğruldu da ona ve arza “ikiniz de ister istemez gelin” buyurdu. Onlar da isteye isteye geldik” dediler.”¹²⁰

Gülzar-ı Saminî: “Tabi biz de yerdeyiz. Biz de Rabbimize gideceğiz. Fakat isteyerek gitmek elbette daha hayırlıdır. Buradan gitmek istemeyenler de iki sebepten dolayı gitmek istemezler.

Bir takımı: “Gidip orada beyhude yatmakta ne var? Burada kalıp ibadetle tatla vakit geçirmek, gerek kendisine, gerek halka faydalı olmak daha iyidir” derler ve buradan gitmek istemezler. Bu kısım iyidir.

İkinci kısım ise:

“Ahiretimizi imar edemedik, bu halle nasıl gidelim?” diye düşünür ve gitmek istemezler.”¹²¹

Ruhu’l- Beyan: “Bu ifade ile yeryüzü ile gökyüzünü ilahi kudretten ne derece etkilendiklerini, kendilerine emrolunan emir gereğince ne kadar mükemmel meydana geldiklerini vurgulamaktadır. Ve yine bu ifade yeryüzü ile gökyüzünün mevcut durumlarının büyük ilahi hikmete göre olduğunu anlatmaktadır. Çünkü “tav” (isteyerek) kelimesi bunu vurgulamakta, “kerh” (istemeyerek) kelimesi de aksini işaret etmektedir.”¹²²

Bu ayetten İmam Efendi ahlâki bir ders çıkarmakta ve şöyle buyurmaktadır:

¹¹⁹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 322.

¹²⁰ Fussilet, 41/ 11.

¹²¹ Erzurumî, a.g.e, I, 167.

¹²² Bursevî, a.g.e, IX, 573

Hepimiz Allah'a döneceğiz. İsteyerek O'na döneceğiz. Gitmek istemeyenler iki düşünce ile hareket ederler.

Biraz daha kalıp sevap işleyelim. Salih amellerde bulunalım.

Amelimiz yok ne yüzle ona gideceğiz, derler. Korkularından gitmek istemezler.

Bursevî hazretleri ise özetle şunları söyler:

Bu ayet yeryüzüyle gökyüzünün ilahi kudretten ne kadar etkilendiğini gösterir.

Yeryüzü ile gökyüzü büyük bir ilahi hikmete binaen oluşmuştur. Netice itibarıyla her iki yorumdan da çıkarabileceğimiz güzel dersler mevcuttur.

34- İnabe ve Tevbe Arasındaki Fark

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ “*Rabbinize inabe ediniz*”¹²³

Gülzar-ı Saminî: “İmam Efendi; ayette geçen ila harfî cerrinin intiha (sonuca işaret eden bir edat) içindir. Cenab-ı Hakk’ındır. Bidayet de şeyhe inabe, intisab etmektir, der.”¹²⁴

Ruhu’l-Beyan: “Ey insanlar şirkten imana dönünüz. Tevhidi Allah Teala’ya samimi bir biçimde yapınız.

Tevbe ile bu ayette yer alan “inabe” (dönme) arasında fark vardır. Tevbe eden kimse Allah’a cezadan korktuğu için döner. İnabe yapan ise O’ndan hayâ ettiği, utandığı ve rabbine iştiyak duyduğu için döner.”¹²⁵

Burada yine iki farklı yorum söz konusudur.

İmam Efendi; buradaki “ilâ” harf-i cerrinin sonuca işaret ettiğini, Cenab-ı Hakk’a dönüşü ifade ettiğini belirtir. Bu nihayettir. Bidayetin de şeyhe intisap olduğunu söyler.

Bursevî hazretleri ise; “inabe”yi yorumlar. Bunun şirkten imana dönüş emrini ifade ettiğini, tevbeden farklı olduğunu söyler. Tevbe eden; Allah’tan korktuğu için, inabe eden; hayâ ettiği, Allah’a iştiyak duyduğu için bunu yapar, der.

Bursevî hazretlerinin yorumu bize daha isabetli gelmektedir.

Zira Kuşeyrî de Bursevî’nin yaptığı yorumun aynısını yapar.¹²⁶

¹²³ Zümer, 39/54.

¹²⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 170- 171.

¹²⁵ Burusevi, a.g.e, IIV, 274.

35- Hidayetin Allah’a Mahsus Olması

إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ

“*Hakikat sen (Habibim, her) sevdiğin kişiyi hidayete erdiremezsin. Fakat Allah’tır ki kimi dilerse ona hidayet verir.*”¹²⁷

Gülzar-ı Saminî: “Burada herkesin istediği şey olmaz. Hakka bakınız, Habîbi Kibriya Mahbûb-i Hudâ Peygamber Efendimiz Hazretleri Ebu Talib’e hidayet etmek istedi. Cenab-ı Hak bu ayeti gönderdi. Böylece hidayet kendisinden olabileceğini buyurdu.”¹²⁸

Ruhu’l-Beyan: “Ey Muhammed “sen” insanlardan “sevdiğini” gerçek anlamda “hidayete erdiremezsin” bütün gücünü sarf etsen bile onu İslama sokamazsın, “fakat Allah dilediğine hidayet verir ve hidayete girecek olanları” buna kendini hazırlayanları “en iyi o bilir” hidayete kendini hazırlayan hidayete erebilir.”¹²⁹

Her iki âlim de bu ayete benzer mana vermektedir. Her ikisi de ayetin zahirine uygun tefsir yapmışlardır. Bursevî hidayete ermek için ona hazır olmak gerektiğini ilave etmiştir.

36- Muhabbet-i İlahi

يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ “*Kendisinin onları seveceği, onların da kendisini seveceği...*”¹³⁰

Gülzar-ı Saminî: “Evliyaullah’dan kimisi de bu ayetin sırrıyla demsaz (hemhal) Hakk onlara, onlar da Hakk Teâlâ hazretlerine müştak olurlar. Bunların hâli şanı pek acâibtir. Geceleri rükû ve sücûd, gündüzleri dostlarla sohbetle geçer, her vakit üns ve huzur-i Mevla ile sırdaş olurlar.”¹³¹

Ruhu’l-Beyan: “İşte ey iman edenler eğer sizden dinden dönen olursa “bilsin ki Allah” helak ettikten sonra “onların yerine, kendisinin onları, onların da kendisini sevdiği...”¹³² Onlara üstün gelen, cihattan geri kalmayıp dine sıkı sıkı sarılan” bir kavim getirir.”

¹²⁶ Kuşeyrî, a.g.e, III, 288.

¹²⁷ Kasas, 28/ 56.

¹²⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 175.

¹²⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 225.

¹³⁰ Mâide, 5/ 54.

¹³¹ Erzurumî, a.g.e, I, 179.

¹³² Bursevî, a.g.e, II, 440- 441.

İmam Efendi Allah'ın seveceği kulların evliyaullah olduğu yorumunu yapıyor. Bursevî ise genel anlayışa uygun tefsir ediyor.

37- Tağut'tan Kaçınanların Müjdelenmesi

وَالَّذِينَ اجْتَنَّبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ

“*Tağut'tan, ona tapmaktan kaçınıp da Allah'a yönelenler(e gelince) onlar için de müjde vardır.*”¹³³

Gülzar-ı Saminî: “Tağut; nefis, şeytan, hevâ heves, vehim, dünya, tabiat, hulâsa Cenab-ı Hakk'tan gayrı olan her şeydir, yani zahir ve batın mâsivallahdır.” Şol kimseler ki tâğuta ibadetten içtinâb ettiler, yani ondan olan vesvese ve telkînatı, onun iğvâlarını kabulden ictinâbla ona kulak asmadılar; onlar ki bir tarikçe, kâmil bir mürebbiye bağlandılar, ayet-i kerimedeki müjde onlar içindir. İşte o kimselere dünya ve ahirette müjde ve saadet.”¹³⁴

Ruhu'l-Beyan: “Tağuttan kaçınmaktan maksat, tağutu inkâr etmek demektir. Allah'a dönmek ise Allah'a iman etmektir. Ayette önce tağuttan kaçınmanın ifade edilmesi, sonra da Allah'a dönmekten söz edilmesi kelime-i tevhide uygun düşmesi içindir. Kelime-i tevhide de önce bütün ilahların varlığı ortadan kaldırılmış, sonra yüce Allah'ın ulûhiyeti ifade edilmiştir.”¹³⁵

Kuşeyrî, “Her insanın tağutu, kendi nefsidir. Hevasına muhalefet eden Mevlasının rızasına koşan tağuttan korunmuş olur. Nefsine kul olan, hevasına uymuş olur. Hevasına kul olmayan nefsinin sözüne sakınanlar azınlıktadır.”¹³⁶

İmam Efendi; Tağut'tan kaçan ve Allah'a yönelenleri bir tarikata intisap edenler şeklinde yorumluyor. Kanaatimizce bu yorum ayetin genel manasını fazla daraltmaktadır. Hâlbuki (Bursevî hazretlerinin dediği gibi) bu ifade Tağut'u reddeden Allah'a yönelen herkesi kapsar.

Kuşeyrî ise her iki yorumun ortasını bulmuştur.

¹³³ Zümer, 39/ 17.

¹³⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 181.

¹³⁵ Bursevî, a.g.e, VII, 240.

¹³⁶ Kuşeyrî, a.g.e, III, 274.

38- Sözü En Güzeline İttiba Etmek

الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ “O kullarım ki onlar söze (dikkatle) kulak verirler de onun en güzeline uyarlar.”¹³⁷

Gülzar-ı Saminî: “Sözün en güzeli ilahî ayetlerdir ve bu ilahî ayetlerde anlatılan zikir, fikir, ahlâk-ı ilahî ve tahaluk, üns ve huzur-ı Mevlâ, ulûm ve maârif-i bâtına, ilm-i ledünnî, esrar, hakâik ile kurbet ve vuslata dair hususlardır.

En güzeline tâbi olanların bir manası da şudur: Bunların ittibâları da en güzel bir şekilde olur”

Ayetin devamı: “... İşte bunlar Allah’ın kendilerine hidayet ettiği kimselerdir, işte bunlar temiz akıl sahipleri olanların ta kendileridir.”

“Cenab-ı Hakk’ın tarik-ı tevhide fena beka mertebesine muvaffak kıldığı kimseler ancak bunlardır. İşte akıllılar lübbüllübbe (özün özü) vasil olanlar bunlardır. İçleri, özleri bulunanlar, yalnız kışırardan, kabuktan ibaret olmayanlar bunlardır. Çünkü Allahsız kalanın içi yoktur, mahvolmuştur; fitrî istidadını zayi etmiştir, onlar ölüdür.”¹³⁸

Ruhu’l-Beyan: “Gerek Kur’an gerek başka bir şey olmak üzere mutlak olarak sözü dinleyip de bunun en güzeli olan Kur’an’a iman ederek ve Salih amel işleyerek uyan kullarımı müjdele.”¹³⁹

Her iki âlim de içerik olarak birbirine benzer yorumda bulunmuşlardır. Her Müslüman da inanır ki sözün en güzeli Allah’ın sözüdür. En güzel insan da Allah’ın sözüne tabi olandır.

39- Şehitlerin Mükâfatlandırılması

قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي يَعْلَمُونَ مَا وَعَدَ رَبِّي لِي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ

“...Ne olurdu, dedi, kavmim Rabbimin beni yarlıgacağını, beni (cennetle) ikram edilenlerden kıldığını, bilselerdi.”¹⁴⁰

Gülzar-ı Saminî: “Habib-i Neccar’ın devamı Antakya ahalisidir. Kendisini şehit etmişlerdir ve işte o esnada böyle demiştir. Kavminin bu şereften mahrum kalmasına râzı olmayarak kemâl-i teessüründen böyle demişti. İşte ölmeden evvel ölmüş olanlar

¹³⁷ Zümer, 39/ 18.

¹³⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 182.

¹³⁹ Bursevî, a.g.e, VII, 241.

¹⁴⁰ Yasin, 36/ 26- 27.

da, yani muhterem velîler de Habîb-i Neccâr gibi bu mahlûkata acıdıklarından her vakit böyle derler. Diğer insanların da bu nimete mahzar olmalarını isterler.”¹⁴¹

Ruhu'l-Beyan: “Yani Habibu'n-Neccer öldürüldüğü zaman diğer şehitler gibi cennete girmek suretiyle kendisine ikramda bulunmak üzere böyle söylendi.

“Keşke kavmim... kıldığını bilseydi, dedi. O bu ifadesiyle, ölünceye kadar dini yüceltmek için onların dinine karşı mücadelesinin ve eziyetlerine karşı sabretmesinin hangi boyutta olduğunu vurgulamayı hedeflemektedir.”¹⁴²

Her iki âlim de bu ayetin Habib-i Neccar hakkında nazil olduğunu belirtmişlerdir. Ancak Erzurumî Hazretleri farklı olarak Velilerin de Habib-i Neccar gibi mahlûkatın durumuna üzüldüklerini ve aynı mertebeye erdiklerini ifade etmektedir.

Bursevî Hazretleri ise Allah yolunda mücadele eden ve eziyetlere katlanan kimselerin aynı sevaba nail olacaklarını belirtmektedir.

40- Allah'ın Dinine Yardım

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ

“Ey iman edenler, siz Allah(ın dinine, O'nun peygamberi zişânın)a yardım ederseniz O da (düşmanınıza karşı) size yardım eder...”¹⁴³

Gülzar-ı Saminî: “Hz. Allah gerek Habib-i Edîbi'ne gerek ümmetine nusret vaad buyurmuştur. Bu nusret, yalnız kendi devr-i saadetlerine yahut yalnız sahabe-i Güzîn hazerâtına mahsus ve münhasır olmayıp kıyamete kadar bu ümmete vaat edilmiştir. Bu dine gerek kendi varlığımızda, gerek dışarıda yardım eder ve nusret istersek Cenâb-ı Hakk da bize muavenet buyurur, nusret ve zafer verir. Etmezsek O da etmez. Haydi diyelim ki dışarıda kimseye bir şey söylemiyorsunuz. Ya kendimizden de mi korkuyoruz, ona da gücümüz yetmiyor. Kendi varlığımızda olsun İslam dinine yardım edemiyoruz.”¹⁴⁴

Ruhu'l-Beyan: “Bil ki yardım iki türdür: Birincisi; kulun yardımıdır. Bu dinin delillerini izah, anlamayanların şüphelerini gidermek, hükümlerini farzlarını, sünnetlerini ve onlarla ameli izah etmek, sonunda da Allan'ın adını yüceltmek için çalışmak ve savaşmakla olur. İkincisi; Allah'ın yardımıdır. Bunun yolu da şudur:

¹⁴¹ Erzurumî, a.g.e, I, 182.

¹⁴² Bursevî, a.g.e, VII, 50.

¹⁴³ Muhammed, 47/ 7.

¹⁴⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 184.

Peygamberler gönderir. Kitaplar indirir. Deliller ve mucizeler gösterir. Cennete ve cehenneme götüren yolları açıklar. Büyük ve küçük cihadı emreder. Hevasına uyarak değil, Allah'ın rızasını ve dinini düşmanlarının dinine üstün olmasını, Allah'ın adının yücelmesini isteyerek çalışana yardım eder.”¹⁴⁵

Bu ayete Bursevî Hazretlerinin yapmış olduğu tefsir bize daha ilginç gelmektedir. Zira o ayette kastedilen kulun dine yardımını farzları, sünnetleri ve onlarla ameli izah etmek şeklinde yorumlamaktadır. Allah'ın yardımını ise peygamber göndermek, kitap indirmek vb.. şeklinde açıklamaktadır.

Zira Kuşeyrî de benzer açıklamada bulunmuştur.¹⁴⁶

41- Allah'ın Rahmeti ve Sabır

“...Allah ise rahmetiyle kimi dilerse وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ onu mümtaz kılar”¹⁴⁷

“Şüphe yok ki iyi hareket edenlere Allah'ın rahmeti çok yakındır.”¹⁴⁸

“... Şüphesiz ki, Allah'ın yardımı sabredenlerle beraberdir.”¹⁴⁹

Gülzar-ı Saminî: “Evet kul olarak, bir taraftan çalışacağız ve bu çalışmada sabit ve sadık kalacağız. Buna rağmen, mazhar olduğumuz ilahî nimetlerin çalışmamızdan değil o ezeli inayetten zuhur ettiğini düşünerek kendimizi oradan çıkaracağız, hamd ve şükredici olacağız.”¹⁵⁰

Ruhu'l-Beyan: “Onlara yardım etmekle zafer vermekle dualarını kabul etmekle, sabredenlerle beraberdir. Burada geçen beraberliğin anlamı, Allah'ın sabır ve namaz sayesinde kullarına dostluk ve yardımının sürekli olmasıdır.”¹⁵¹

42- Kıyamet'te Organların Kişinin Aleyhine Şahitlik Etmesi

الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

“O gün ağızlarının üstüne mühür basarız. Ne irtikâb ediyor idiyeler bize elleri söyler, ayakları (ve diğer uzuvları) da şahitlik eder.”¹⁵²

¹⁴⁵ Bursevî, a.g.e, VIII, 111- 112.

¹⁴⁶ Kuşeyrî, a.g.e, a.g.e, III, 405.

¹⁴⁷ Bakara, 2/105.

¹⁴⁸ Araf, 7/56.

¹⁴⁹ Bakara, 2/ 153.

¹⁵⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 187.

¹⁵¹ Bursevî, a.g.e, I, 272.

Gülzar-ı Saminî: “Yani: Burada kalpleri mühürlendiği gibi, yarın orada da ağızlarını mühürlerim. Yalancı özürlerle münasebetsizce konuşmasınlar diye. Kendilerinden sudûr eden zulüm ve düşmanlığı, yaptıkları cürüm ve günahı, menhiyat ve zünûbu elleri söyler, ayakları şahâdet eder. Hülâsa, bütün organ ve azalarını konuşturur, günahlarını o mücrimlere, tadat ve itiraf ettiririm.”¹⁵³

Ruhu’l-Beyan: “Organların yaptıklarını yine organların dile getirmesinin sırrı, günahlara yardımcı olanın, aynı zamanda şahit olduğunun bilinmesine yöneliktir. Buna göre kişinin Allah Teala’dan başkasına iltifat etmemesi gerekir. Aksi halde orada başkası ile olan dostluğu sebebiyle rezil olur.”¹⁵⁴

Yapılan her iki tefsir de ayetin anlaşılın zahiri manasını içeriyor. Ve insanlara ders veriyor. Allah (c.c.) bugün nasıl ağzımızı konuşturuyorsa kıyamet günü de her organın işlediği ameli yine o organa konuşturacak olmasından söz ediyorlar.

O zaman bugün bize düşen her organımızı yerli yerinde kullanmak, emanete ihanet etmemektir.

43- Gözlerin Kör Edilmesi, Suretlerin Değiştirilmesi

وَلَوْ نَشَاءُ لَمَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَىٰ مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَاعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ

“Eğer dileseydik onları gözlerinin üzerinden silme kör yapardık da yolda koşuşup (didişip) kalırlardı. Artık nasıl göreceklerdi. Yine dileseydik onları oldukları yerde suratlarını değiştirip bambaşka çirkin bir mahiyette getirirdik de ne ileri gitmeğe, ne geri gelmeye güçleri yetmezdi.”¹⁵⁵

Gülzar-ı Saminî: “Gerçi bu ayet-i celileler kâfir ve müşrikler içindir. Fakat Müslümanlar da bu evsaf ile vasıflanmış olurlarsa -Allah korusun- bu hükme dâhil olmazlar mı?

Ayet-i kerimeden istidlâl olduğuna göre kıyamet yaklaşınca –Allah korusun- bu meshden artık rücû’ da mümkün olmayacaktır.

¹⁵² Yasin, 36/ 65.

¹⁵³ Erzurumî, a.g.e, I, 193.

¹⁵⁴ Bursevî, a.g.e, VII, 82.

¹⁵⁵ Yasin, 36/ 66- 67.

Nitekim bazılarına şimdi ne söylersen söyle hem bildiğinden asla şaşmaz. Bu meshden, bu mesh-i manevîden şimdi bile dönüş mümkün olamıyor. İşte ayet-i kerimenin hükmü bu gün de aynıyle geçerli demektir.”¹⁵⁶

Ruhu'l-Beyan: “Sanki şöyle buyrulmuştur: “Anlatıldığı şekilde gözlerini kör etmek ve kendilerini farklı şekle sokmak suretiyle onları cezalandırmayı dileseydik bu şekilde cezalandırırız. Fakat bizi, tevbe edip iman etsinler diye bir süreye kadar onlara mühlet vermeye iten genel rahmet esassından hareketle kendilerini böyle bir cezaya çarptırmadık.”¹⁵⁷

İmam Kuşeyrî, bizim müracaat ettiğimiz tefsir nüshasında bu ayeti atlamıştır.¹⁵⁸

Ayetten alacağımız ders:

Her uzvun şükrünü bilmemiz gerekir.

Yaratılışımıza uygun, Yaratana muti’ davranmamız gerekir.

İKİNCİ DEFTERDE AÇIKLADIĞI AYETLER

44- Dünyevi Dostluğun Bittiği Gün

الْأَخْيَاءَ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ يَا عِبَادِ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ

“Dostlar o gün birbirine düşmandır. Takvâ sahipleri müstesnâ. Ey benim ayetlerime iman edip de Müslüman olan kullarım, bugün size korku yoktur. Siz mahzun da olmayacaksınız.”¹⁵⁹

Gülzar-ı Saminî: “Yarın rûz-i kıyamette burada yekdiğerine dost olanların, yekdiğerini sevenlerin bazıları orada birbirlerine düşman olacaklardır. Ancak muttakiler müstesna.

Müminlerden burada ahbab olanların, dost olanların acaba bazısı bazısına orada neden düşman olacaklardır?

¹⁵⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 193- 194.

¹⁵⁷ Bursevî, a.g.e, VII, 83.

¹⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e, III, 223.

¹⁵⁹ Zuhruf, 43/67- 68.

Evet, bunlar burada yekdiğerini Cenab-ı Rabbi'l- Alemine ibadet ve taattan alıkoyarak, masiyete, gaflete sevk ettiklerindendir.

Fakat muttaki olanlar bu felaketten, bu musibetten serazad (kurtulmuş) olurlar. Zira onlar herkesi manevi ticaret ve selamete... Hulâsa Allah'a sevk edeceklerinden, bittabî (doğal olarak) bu rezâletlerden orada da berî olurlar...”¹⁶⁰

Ruhu'l-Beyan: “Dost olanlar” Mutlak olarak dünyada veya dünya işlerinde birbirlerin sevenler bile “Birbirlerine düşman kesilirler.” Aralarındaki dostluğu ve sevgiyi sağlayan bağlantıların kesilip bunların azaba sebep olduğunu anladıktan sonra düşman olurlar.

“Bugün size korku yoktur” kötü şeylerle karşılaşmadan dolayı “Sizler üzülmeyeceksiniz de.” Muttaki olmayanların üzülp korktukları gibi siz fırsatların elden gitmesinden dolayı üzülmeyeceksiniz.¹⁶¹

Kuşeyrî'nin yaptığı tefsir de aynı mealdedir.¹⁶²

Bu ayete her iki âlim de benzer mana vermektedir. Özetle söylenen şudur:

Dostluk dünya menfaatine dayanmamalıdır.

İnsanlara yaklaşma ve onlardan uzaklaşma konusunda ölçü takva olmalıdır.

Dost, dostu isyana değil itaate sevk etmelidir.

45- “Şecere” Kelimesinin Manası:

“Şecere-i Zakkum”¹⁶³dur. *إِنَّ شَجَرَةَ الزُّكُومِ*

Gülzar-ı Saminî:

a. “Şecere-i mübareke-i zeytûne'dir: Allah göklerin ve yerin nurudur... O sırça (kandil)de sanki bir inci (gibi parıldayan) bir yıldızdır ki güneşin doğduğu yere de battığı yere de nispeti olmayan mübarek bir ağaçtan, zeytinden tutuşturup yakılır... .

الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ مِنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ مِنْهُ تُوقَدُونَ

b. Şecere-i ahzar: “O yemyeşil ağaçtan sizin için bir ateş çıkarandır. İşte bakın (ateşi) ondan (çakıp) alıyorsunuz.”

¹⁶⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 199.

¹⁶¹ Bursevî, a.g.e, VII, 568- 569.

¹⁶² Kuşeyrî, a.g.e, III, 373.

¹⁶³ Duhan, 44/43.

كشجرة طيبة... تُؤتي أكلها كل حين بإذن ربها

c. Şecere-i tayyibe: "... Güzel bir kelime, kökü sabit (ve sağlam) ve dal(ları) semada olan bir ağaç gibidir ki o (ağaç) Rabbinizin izniyle her zaman yemişini verir durur."¹⁶⁴

Ruhu'l-Beyan: "Zakkum: Cehennemde biten bir ağaç olup, cehennemliklerin yiyeceğidir. Lafız burada alay etme tarzında kullanılmıştır. Çünkü elem verici azap, gerçekte müjde olmaz. Çünkü Allah Teala zakkum ağacını¹⁶⁵ geçtiği gibi cehennemin dibinden çıkarmakla vasf etmiştir."¹⁶⁶

46- Allah'ın İnsana Yakınlığı

وَتَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ "Biz ona şah damarından daha yakınız."¹⁶⁷

Gülzar-ı Saminî: "Yani ben size sizden yakınım diye emir buyuruyor. Biz daha başka bir şey bilmeyiz ve başka bir şey düşünmeyiz. Yalnız, Cenab-ı Hakk'ın nerede olursak olâlim, ne halde bulunursak bulunâlim bizimle beraber olduğunu, her an teamülle işimize bakar ve bu âgahiyetimizi (durumumuzu) muhafazaya itina ederiz."¹⁶⁸

Ruhu'l-Beyan: "Biz o insanın durumunu, kendisine şah damarından daha yakın olan birisinden iyi biliriz. Burada Allah Teala bilginin yakınlığını mecazi olarak, zatın yakınlığı ile ifade etti. "Şah damarı" aşırı derecede yakınlık bildirir. Bu ifade, Arapların yakınlık bildirmek için söyledikleri "o bana peştamal bağı gibidir" sözüne benzer."¹⁶⁹

Erzurumî Hazretleri Cenab-ı Hakkın bu sözünü hakiki manada alarak "yakınlık"ı zahiri olarak Cenab-ı Hakk'ın kula kendisinden daha yakın olduğunu ve "Zat" olarak onunla beraber bulunduğunu belirtir.

Bursevî Hazretleri ise bu "Yakınlık"ı mecazi manada alarak Allah'ın kulunun her halinden haberdar olduğunu ima ve işaret etmektedir. Bu yönüyle Erzurumî Hazretlerinden ayrılmaktadır.

¹⁶⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 201-202.

¹⁶⁵ Saffat, 37/64.

¹⁶⁶ Bursevî, a.g.e, VII, 606.

¹⁶⁷ Kaf, 50/16.

¹⁶⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 201.

¹⁶⁹ Bursevî, a.g.e, VIII, 232.

47- Allah Daima Kolaylığı Diler, Zorluğu İstemez

يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمْ الْعُسْرَ “Allah size kolaylık diler, size güçlük istemez...”¹⁷⁰

Gülzar-ı Saminî; “Demek ki evâmiri ifâ şimdi zâhiren usr (zor) görünüyorsa da hakikatle, netice bu (usr) değil (yusr) dür.”¹⁷¹

Ruhu'l-Beyan: “Allah size yolculukta ve hastalıkta iftarı, yani oruç tutmamayı mubah kılarak kolaylık diler. Yoksa yolculuk ve hastalık hallerinde oruç tutmanızı isteyerek zorluk istemez. Çünkü Allah çok şefkatlidir ve merhameti de boldur.”¹⁷²

Kuşeyrî, “Sen, zorluk dilediğini zannetsen de, o sana kolaylık diledi.”¹⁷³

Bu ayete Erzurumî Hazretlerinin vermiş olduğu mana hakikaten ilginçtir. Kitabımız Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde uyum arz etmektedir.

Bursevî hazretleri yorumu ise genel anlayışı yansıtmaktadır.

48- Tevbe ve Temizlik

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ “Herhalde Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem de çok temizlenenleri sever.”¹⁷⁴

Gülzar-ı Saminî: “Hz. Âdem (a.s.) bir kere, o da birçok hikem ve esrara mebnî, bir zelle işledi, Cennetten çıkarıldı. Biz bu kadar meâsî ve mehârimle nasıl cennete girebiliriz? Kabil değil, giremeyiz. Zâtü Ecelli âlâ Hazretleri ancak tevvabîni, tetahhur edenleri sever. Yalnız zahirîmizi taharet de kâfi değildir. “Tetahhur” mübalağa sigası üzerinedir. Mübalağa ile taharet için içimiz ve dışımızın taharetini icabeder. Sonra Hz. Âdem (a.s.) bu bir zelle için iki yüz sene layenkatî (kesintisiz) ağlamıştır. Ve: “Ey Rabbimiz, kendimize yazık ettik. Eğer bizi bağışlamaz, bizi esirgemezsen herhalde (maddi ve manevî en büyük) zarara uğrayanlardan oluruz.”¹⁷⁵ diye tezallüm (nefsinden şikayet) ve Cenab-ı Hakk'tan afv ve mağfiret niyaz etmiştir.”¹⁷⁶

Ruhu'l-Beyan: “Şüphesiz ki Allah” günahlarından vazgeçip “tevbe edenleri de sever.” Fuhuştan, pislik ve murdarlıktan uzaklaşanları mesela, hayızlı kadına

¹⁷⁰ Bakara, 2/185.

¹⁷¹ Erzurumî, a.g.e, I, 204.

¹⁷² Bursevî, a.g.e, I, 317.

¹⁷³ Kuşeyrî, a.g.e, I,155.

¹⁷⁴ Bakara, 2/ 222.

¹⁷⁵ Araf, 7/ 23.

¹⁷⁶ Erzurumî, a.g.e, 204.

yaklaşmaktan veya cinsel ilişkinin caiz olmadığı yerden yaklaşımdan uzaklaşıp ”temizlenenleri de sever.”¹⁷⁷

Almamız gereken ders:

- 1- Cennete girmek isteyen tevbe etmeli, hiçbir günahı küçümsememelidir.
- 2- Önemli olan manevi temizliktir, kalp temizliğidir.
- 3- Tevbe ederken tevbenin gereği olarak, günahlardan uzaklaşmalıyız.

49- En Hayırlı Ümmet

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ

“Siz insanlar için (insanlığın fâidesi için gayb’dan yahut levh-i mahfûzdan seçilip) çıkarılmış en hayırlı bir ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeğe çalışırsınız. (Çünkü) Allah’a inanıyorsunuz.”¹⁷⁸

Gülzar-ı Saminî: “Böylece sizi (Ey Muhammed Ümmeti) vasat bir ümmet yapmışızdır. İnsanlara karşı (hakikatin) şahitleri olasınız, bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahid olsun diye...”

Bu ayet-i kerimelerini müfad-i münifine (meşhur ve yüksek manâsına) nazaran, Cenab-ı Hakk’ın bu ümmeti hayırlı ümmet etmesinin Ümem-i Sâlife’ye şahitlikle efdal eylemesinin sebebi emr-i bil-ma’ruf ve nehy-i ani’l-münker ettiklerinden dolayıdır. Binaenaleyh gerek nefsimiz ve gerekse halk için bu emri ve nehyi yapmamız lazımdır. Bu yapılmazsa o şeref de zâid olur.”¹⁷⁹

Ruhu’l-Beyan: “Siz, hayırlı ümmet olmaya devam ediyorsunuz. Çünkü siz, insanların fayda ve menfaati için ortaya çıkarılmışsınız. Bu hayırlılığın sebebi iki tane güzel niteliktir. İyiliği emretme, kötülüğe engel olma.”¹⁸⁰

He iki âlim de en hayırlı ümmet olmayı iki şeyi yapmaya bağlıyor: “Emr-i Bi’l-Ma’ruf Nehy-i Ani’l-Münker”. İlave olarak Erzurumî bunun bir sebebini de önceki ümmetlere şahitliğe bağlamaktadır.

¹⁷⁷ Bursevî, a.g.e, I, 383.

¹⁷⁸ Al-i İmran, 3/ 110.

¹⁷⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 206.

¹⁸⁰ Bursevî, a.g.e, II, 59.

50- Dinin Tamamlanması

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا....

“Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslam’ı (verip ondan) hoşnut oldum.”¹⁸¹

Gülzar-ı Saminî: “Kişi zahir emrini tamamen ifa etse bile, O’nun batın emrini yerine getirmeyenin dini ikmal olmamış, nimeti tamam olmamış ve Cenab-ı Hakk ondan razı olmamıştır.”¹⁸²

Ruhu’l-Beyan: “Diğer bütün dinlerden üstün ve yüce kıldım. Sizlere hidayet ve başarı nasip ettim. Dinlerin ve şeriatlerin en mükemmelini size verdim. Bütün dinler arasında Allah katında en değerli ve makbul din olan İslâm’ı size verdim.”¹⁸³

Erzurumî hazretleri, bu ayetten farklı bir anlam çıkarmaktadır. Kişi zahiri bütün emirleri yapsa da Batını emirleri yapmadıkça dinini ikmal etmiş sayılmaz, demektedir. İlginç bir yorumdur. Bununla kabuktan içe, suretten öze yönelmeyi gerekli görmektedir.

Bursevî hazretlerinin yorumu genel kabulü yansıtmaktadır.

Kuşeyrî; “ Allah’ın dinini tamamlaması, akideyi noksanlıklardan korumasıdır. Ki O, ariflerin kalplerini tevhid arzusuyla rahatsız edip, nurunu teyit beklentisine sokunca taksirsiz o kalbe nazar eder. Kusursuz derin bilgisini tamamıyla ulaştırır” açıklamasını yaptıktan sonra, nimetten kastın din olduğunu, dinin kemale ermesinin marifetin tahkiki, nimetin tamamlanmasının da mağfiretin tahsili olduğunu söyler.¹⁸⁴

51- Her Şeyi O Yaratmıştır

هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا “Yerde ne varsa hepsini sizin (faideniz) için yaratan O’dur.”¹⁸⁵

Gülzar-ı Saminî: “Evet bu ayet-i celilenin manayı münîfi o demektir ki:

Siz bu dünyayı, menâfiinizi temin için kullanınız, hem de yalnız dünyevî değil, hem dünyevî, hem de uhrevî menâfiinizi temin etmek vechile ve belki de Cenâb-ı Hakk’a iktisâb-ı kurbet ve vuslat edecek suretle kullanınız.”¹⁸⁶

¹⁸¹ Maide, a.g.e, 5/ 3.

¹⁸² Erzurumî, a.g.e, I, 206.

¹⁸³ Bursevî, a.g.e, II, 376.

¹⁸⁴ Kuşeyrî, a.g.e, I, 402.

¹⁸⁵ Bakara, 2/ 29.

¹⁸⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 209.

Ruhu'l-Beyan: “Bu başka bir nimetin açıklanmasıdır. Yani bunları sizin için, dünyanız ve dininiz açısından, kendilerinden yararlanmanız için yarattı. Bu ayetle eşyada asıl olan şeyin mübahlık olduğu anlaşılıyor.”¹⁸⁷

Her iki âlimin de yorumu benzerlik arz etmektedir. Ancak Erzurumî hazretleri her yerde olduğu gibi bu ayete de deruni mana yüklemekte, buradaki faydadan maksadın vuslata ve Allah’a kurbete vesile olacak şekilde değerlendirilmesi gerektiğini ifade eder.

Bursevî hazretleri ise daha geniş düşünmekte, ayetteki ifadenin mübahlık içerdiğini, insana hareket kolaylığı sağladığını belirtmektedir. İkisinden de alınacak dersler vardır.

52- Allah Yolunda Harcamak ve Birr’e Ulaşmak

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ

“Siz sevdiğiniz şeylerden (Allah) yolunda harçayınca kadar asla iyiliğe ermiş (birrü taat etmiş) olmazsınız. Her ne infak ederseniz şüphesiz Allah onu bilicidir.”¹⁸⁸

Gülzar-ı Saminî: “Yani en ziyade sevdiğinizi infak edin diye emir buyruluyor.

Hususen: Ayet-i kerime metnindeki “innellâhe bihî âlim” deki (bihî) nin bâsı musahabet için olursa infak edilen şeyde de Cenab-ı hakkın sirr-ı mâiyeti mevcut demektir ki zaten böyle olduğu şüphesizdir.”¹⁸⁹

Ruhu'l-Beyan: Burada “sevdiğiniz şeyler”den kasıt, en çok sevdiğiniz, hoşunuza giden ve nefsinizin arzuladığı mallarınızdır. Buradaki ifadede iyilerin verilmesini teşvik, kötülerin verilmesini de sakındırma vardır. Onun için eski insanlarımız, en çok sevdikleri şeyleri muhtaç olacakları kıyamet gününde kullanmak üzere, Allah için stok yapıp biriktirirlerdi.”¹⁹⁰

Yapılan iki tefsir de genel manada aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar göze çarpmaktadır. Erzurumî hazretleri vermenin faziletini anlatmak için, Allah Teala'nın infak edenle birlikte olduğu yorumunu yapmakta, insanları infaka teşvik etmektedir.

¹⁸⁷ Bursevî, a.g.e, I, 112.

¹⁸⁸ Al-i İmran, 3/ 92.

¹⁸⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 210.

¹⁹⁰ Bursevî, a.g.e, II, 39.

Bursevî hazretleri ise eski bir geleneği anlatmakta, eski insanların Allah için en sevdikleri malları infak ederek ahirete hazırlık olmak üzere stok yaptıklarından bahseder.

53- İyiliğin ve Kötülüğün Kaynağı

مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ

“Sana gelen her iyilik Allah’tandır. Sana gelen her fenalık da kendindedir.”¹⁹¹

Gülzar-ı Saminî: “Bakın Hz. Âdem (a.s.) seyyiatı kendisine nispet buyurdu, mertebe-i hilafet ihraz etti, safiyyullah oldu. Şeytan da seyyiatını Hz. Allah’a nispet etti. Matrud ve melun oldu.

Biz hemen seyyiatımızı kendimize nispet ederek tevbekâr olalım, kendisine rüçû edelim, mukbil ve müteveccih olalım, feyyaz’da buhl/ cimrilik yoktur. Babamız Âdem (a.s.) gibi bizi de affeder, mağfiret buyurur, korkmayın.”¹⁹²

Ruhu’l-Beyan: “Biliniz ki amellerin dört mertebesi vardır: Bunların ikisi Allah için olup, bunlarda kulun hiçbir müdahalesi yoktur. Bunlar; yaratma ve takdir etmedir. Geriye kalan ikisi de kulun inisiyatifindedir. Bunlarda çalışma ve kazanmadır. (kesb ve fiildir). Allah Teala kazanmadan ve kötü fiil işlemekten münezzehtir. Bu ikisi kulun işlerindedir. Fakat kul ve onun kazandığı şeyler mahlûktur. Allah yaratmıştır.”¹⁹³

Burada iki farklı yorumla karşı karşıyayız.

Erzurumî hazretleri kulun mütevazı olması gerektiğini ve işlediği günahın kendisinden kaynaklandığını kabul ederek (Hz. Âdem gibi) tevbe etmesini tavsiye eder. Şeytan gibi suçu Allah’a atarak hatayı yaratıcıda aramanın yanlış olduğunu söyler.

Bursevî hazretleri ise amelleri mertebelere ayırmakta; kesb ve fiilin kula, yaratma ve takdirin Allah’a ait olduğunu, Allah’ın yaratmasının kulun kesbine bağlı olduğunu ifade ederek kelami bir yorumda bulunmaktadır.

Her iki yorum da doğrudur ve önemlidir.

Kuşeyrî, birr’e ulaşmak ile baarr’a ulaşmayı birbirinden ayırıyor.

¹⁹¹ Nisa, 4/ 79.

¹⁹² Erzurumî, a.g.e, I, 214- 215.

¹⁹³ Bursevî, a.g.e, II, 259.

Sevdiği şeylerin bir kısmını Allah yolunda infak edenin birr'e, tamamını harcayanın ise baarr'a ulaşacağını söylüyor. İlaveten “Dünyada sevdiği şeyleri harcayanların ahirette umduğuna kavuşacağını” ifade ediyor.¹⁹⁴

54- Allah'a ve Resul'e İtaatin Önemi

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصَّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَٰئِكَ رَفِيقًا ۚ ذَٰلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ عَلِيمًا

*“Her kim Allah'a ve Peygambere itaat ederse, işte onlar, Allah'ın kendilerine pek büyük nimetler bağışladığı peygamberler, sıddıklar, şehitler ve salih kimselerle beraberdirler. Onlar ise ne güzel arkadaşlardır. İşte bu, Allah katında bir bağıştır. Allah ise her şeyi bilici olarak yeter.”*¹⁹⁵

Gülzar-ı Saminî: “Yani, Cenâb-ı Hak Enbiyâ ve mürselîne, sıddîkîn ve şühedaya ve salihîne ve ikram edecekse bunlarla onlara da aynen o ikramı edecektir ve onlarla beraber kılacaktır. Gerçi mertebe-i nübüvvet başkadır. Fakat Enbiya'ya olunacak ikramdan bunları sevenlerde hisseyâb (hissedar) olacaklardır.”¹⁹⁶

Ruhu'l-Beyan: “Burada “taat” tam bir boyun eyme, gerçek anlamda emirlere uyma, bütün emir ve yasaklara riayet etmektir. Buradaki “beraberlik”ten kasıt derecedeki beraber olma değildir. Çünkü fadl ile mefdul'ün aynı derecede olması caiz değildir. Fakat bunlar cennette öyle yerleşeceklerdir ki, hepsi de bir birlerini görecek ve dilediklerinde birbirlerini ziyaret edeceklerdir.”¹⁹⁷

55- Halık-Mahlûk Birliği

وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ... *“Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir.”*¹⁹⁸

Gülzar-ı Saminî: “Hususîyle insanda bir kalp, bir ruh, bir sır var ki, bunlar Cenab-ı Hakkın bize birer vediasıdır (emanet). Bizden gören, işiten, söyleyen O dur. İnsan, ruhu olmasa yaşayabilir mi? Tabii yaşayamaz... Ruh ise O'ndandır. O'nun kurbiyyeti, Sırr-ı Maiyyeti olmasa bir an yaşamak kabil değildir.

Elhasıl bize bizden karîb (yakın) olan; varlığımız, hayatımız hep kendisinden olan O zat-ı zülcelâl hazretlerini unutmak olmaz.”¹⁹⁹

¹⁹⁴ Kuşeyrî, a.g.e, I, 258.

¹⁹⁵ Nisa, 4/ 69- 70.

¹⁹⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 218.

¹⁹⁷ Bursevî, a.g.e, II, 246.

¹⁹⁸ Hadid, 57/ 4.

Ruhu'l-Beyan: “Bu Allah’ın ilminin insanları tamamen kuşattığına dair bir temsildir. Nereye gitseler O’nun gözetiminden çıkamayacaklarını tasviridir. Hadis-i Şerifte şöyle buyruldu: “Kişinin imanının en üstün derecesi nerede olursa Allah’ın, kendisi ile beraber olduğunu bilmesidir.”^{200 201}

Erzurumî Hazretleri her şeyin Allahtan olduğunu vurgulayarak söze başlamıştır. Her şeyin sahibinin Allah olduğunu vurgulamıştır.

Bursevî Hazretleri benzer bir yorum yapmakla birlikte söz konusu beraberliğin Allah’ın gözetimi manasına geldiğini vurguluyor.

Alınacak ders:

1-Hayatımızın Rabbimize bağlı olduğunu bilmeliyiz. Bu şuurla hareket etmeliyiz.

2-Nerede olursak olalım, O’nun gözetimindeyiz.

56- Sözünde Duran Erler:

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا

“Müminler içinde Allah’a verdikleri sözde sadakat gösteren nice erler var. İşte onlardan kimi adadığını ödedi, kimi de (bunu) bekliyor. Onlar hiçbir suretle (ahitlerini) değiştirmediler.”²⁰²

Gülzar-ı Saminî: “Cenab-ı Hakk mevt-i iradî ile ölüp, vaid ve ahidlerinde sıdıkları tahakkuk edenlere (Rical) tabir buyurduğu gibi, ölmezden evvel ölmek üzere lazım gelen esbaba teşebbüs ve tarikate dühul etmiş olanları, azim-i ilahî, ehl-i tarikin ulvi menzilesine, kadir ve şerefine kâfi olup, başka hiçbir şey aramaya lüzum yoktur.”²⁰³

Ruhu'l-Beyan: “Samimiyetle “inananlardan” Allah Resulü ile birlikte sebat etmek ve dini yüceltmek için savaşmak üzere “Allah’a verdikleri sözde duran nice erler vardır.” Yani onlar verdikleri sözü yaptıkları işler sayesinde yerine getirmişlerdir.”²⁰⁴

¹⁹⁹ Erzurumî, a.g.e, I, 219.

²⁰⁰ Ramuzu'l- Ehadis, I, 76,

²⁰¹ Bursevî, a.g.e, VIII, 476.

²⁰² Ahzab, 33/ 23.

²⁰³ Erzurumî, a.g.e, I, 227.

²⁰⁴ Bursevî, VI, 403.

Erzurumî Hazretleri, ayette kastedilen erlerden olmak için tarikata intisabı gerekli ve yeterli şart olarak görmektedir.

Bursevî Hazretleri ise, ayette belirtilen erlerin Ashab olduğunu, onların verdikleri sözde durduğunu ifade ediyor.

Kuşeyrî hazretleri, “Allah (c.c.) Muhammed (s.a.v.)’e uyana nebilerin, sıdıkların ve şehitlerin makamına ulaşmanın anahtarını veriyor. Bunu da o kimselerin ümmet olmasını onaylamakla yapıyor. O kişiye şeref olarak Hz. Muhammed’e uymak yeter”²⁰⁵ yorumunu yapıyor.

57- Temiz Rical:

فِيهِ رَجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّهَرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ

“Orada tertemiz olmalarını arzu etmekte olan rical vardır. Allah da çok temizlenenleri sever.”²⁰⁶

Gülzar-ı Saminî: “Tetahhur mübalağa sığası üzerinedir. Yani zahiren taharet kâfi değildir, batınen de taharet icap eder ki tetahhurun manası tamam olsun.

Efendimiz (s.a.v.) hazretleri ise: “Agâh olunuz ki cesette- insanda bir et parçası vardır. Eğer bu sağlam olursa vücut da sağlam olur.

Efendiler Frenk ahlâkı ve âdatı ile tetahhur mümkün değildir. Onların ahlâkı, ahlâk-ı şeytanîyedir.”²⁰⁷

Ruhu’l-Beyan: “Bunlar esrardır. Maddi ve manevi her türlü kirlere, günahlardan ve pisliklerden temizlenmeyi arzu ederler. Allah da kendisini temizleyenleri sever. Ve onları kendisine yakınlaştırır. Tıpkı, sevenin sevgilisini kendisine yakınlaştırdığı gibi”²⁰⁸

Bu ayete iki âlimin de yaptığı yorum gerçekten önemlidir:

1-Kalp temizliği çok önemlidir.

2-Frenk ahlâkı bu millete uymaz.

3-Allah (c.c.) temiz olanları sever ve kendisine yaklaştırır.

Kuşeyrî ise temizliği üçe ayırıyor:

²⁰⁵ Kuşeyrî, a.g.e, I, 345.

²⁰⁶ Tevbe, 9/ 108.

²⁰⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 232.

²⁰⁸ Bursevî, a.g.e, III, 509.

- 1- İsyandan temizlenenler; bu abidlerin simgesidir.
- 2- Şehvi şeylerden temizlenenler; bu zahidlerin sıfatıdır.
- 3- Mahlûkatın muhabbetinden temizlenenler; bu da ariflerin sıfatıdır.

Bu açıklamasıyla o diğer iki âlimden daha farklı bir açıklamada bulunmuş oluyor. “Rical” kelimesi üzerinde durmuyor.²⁰⁹

58- Kâfir İçin Allah’tan Mağfiret Dilenilmez

استَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ (Habîbim) *Onlar için(ister) istiğfar et (Allah’dan mağfiret dile, ister) istiğfar etme. Eğer onlar için yetmiş defa istiğfar dahi etsen yine Allah kendilerini kat’iyyen yargılayacak değildir.*”²¹⁰

Gülzar-ı Saminî: “Acaba bu neden böyle oluyor ve böyle emir buyruluyor? Efendimiz (s.a.v) Hazretleri hâdi (hidayete ermiş ve öncülük eden) iken, Rahmeten Li’l-âlemîn iken, neden münâfikîn için istiğfar da buyursa kabul etmeyeceğini Cenâb-ı Rabbül-âlemîn Hazretleri katiyetle emr-ü ferman buyuruyor? Hâlbuki Habib-i Hudâ ve Mahbûb-i Kibriyâ, Şefiul-müznibîn Efendimiz Hazretlerinin hiçbir şeyi red olunmaz. Ammâ, onlar Cenâb-ı Hakk’ı ve Habîbini kabul etmiyor ve kendileri hidayet istemiyorlar. Onun içinde bu böyle oluyor.”²¹¹

Ruhu’l-Beyan: “Onlara af dilesen de dilemesen de durum aynıdır. Kendilerine hiçbir fayda sağlamayacaktır. Burada “Yetmiş” sayısını kullanmış olması kendilerine yapılan duanın fayda vermeyeceğini pekiştirmek içindir. Bir şeyin vasfı ile te’kit edilmesi için yedi ve yetmiş sayısı kullanılır.”²¹²

Bu ayet-i kerime, iki âlimi de aynı mana üzerinde birleştirmiştir.

Erzurumî hazretleri, Hz. Peygamberin her isteğinin kabul edilmesine dikkat çekmiştir; ancak iş Allah’a inanmaya gelince onu kabul etmeyen hiçbir isteğinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını zikretmiştir.

Bursevî hazretleri ise “onlar için yetmiş defa istiğfar etsen” de lafzının tekit için geldiğini, sonuçta onlara hiçbir kimsenin hatta Allah Resulü’nün dahi istiğfar etmesinin onlar aleyhindeki sonucu değiştirmeyeceğini ifade etmiştir.

²⁰⁹ Kuşeyrî, a.g.e, II, 62.

²¹⁰ Tevbe, 9/80.

²¹¹ Erzurumî, a.g.e, I, 240.

²¹² Bursevî, a.g.e, III, 475.

59- Sözü En Güzelini Söyleyenler

وَمَنْ أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّنْ دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ “Allah’a davet ve (kendisi de) iyi amel (ve hareket) eden ve ben Müslümanlardanım” diyen kimseden daha güzel sözlü kimdir.”²¹³

Gülzar-ı Saminî: “Ahsen-i akval odur ki: Allah’a ve Allah’a davete müteallik olsun. İşte böyle olan akvâl-i hasene bizi ef’al-i haseneye, ef’al-i memdûhaya sevkeder. Ef’âlimiz ki güzel oldu, bu kere Cenâb-ı Hakk ahvalimizi de, ahval-i bâtiniyyemizi de güzelleştirir.”²¹⁴

Ruhu’l-Beyan: “Ayetin hükmü Allah’(a davet, amel etmek ve Müslümanlardanım demek) ten ibaret olan güzel hasletleri kendisinde toplayan herkese genel ve şamildir. Ayet her ne kadar Resulullah hakkında veya onun sahabeleri, ya da müezzinler hakkında nazil olsa da bu hasletleri kendisinde toplayan herkese şamildir.”²¹⁵

Erzurumî hazretleri, ayette geçtiği gibi sözlerin en güzelinin Allah’a davet olduğuna dikkat çekerek, sözün güzelini söyleyen kimseyi, o söylediği söz; güzel fiillere ve övülen amellere sevk edeceğini ve böylelikle Cenab-ı Hakk’ın o kimseyi dışıyla ve içiyle güzelleştireceğini kavlı eder (söyler).

Bursevî hazretleri ise, ayetin hükmünün Allah (c.c.)’nin belirttiği sözleri söyleyen herkesi kapsadığını beyan ederek ayetin kapsamını genişletme yoluna gitmiştir.

Kuşeyrî, “O Kimsenin sözünden daha güzeli mevcut değildir. Bundan maksat Hz. Peygamberdir. Ancak bütün peygamberlerin olma ihtimali de vardır.”²¹⁶ Kuşeyrî bu açıklamayı yaptıktan sonra; “Yukal” ifadesiyle kimilerinin bu ifadenin içine müminleri ve müezzinleri de soktuğunu söylüyor.

Üç âlim de yerinde beyanlarda bulunmakla birlikte Erzurumî hazretlerinin ayete yüklediği tasavvufî mana daha hoş bir içeriğe sahiptir.

²¹³ Fussilet, 41/33.

²¹⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 249.

²¹⁵ Bursevî, a.g.e, VII, 441.

²¹⁶ Kuşeyrî, a.g.e, III, 331.

60- Allah Kendisini Zikredeni Unutmaz

فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ “Öyle ise siz beni (taatle, ibadetle) anın, ben de sizi anayım.”²¹⁷

Gülzar-ı Saminî: “Yani, Rabbimiz teâlâ ve tekaddes Hazretleri kendisinin bizi zikir buyurmasını, bizim evvel be evvel kendisini zikretmemizi emir buyuruyor, ona hasrediyor. Elhasıl, talepsiz, iradesiz bir şey olmaz. Ve ben bu işin ehli değilim, yapamasın deyip durmak da olmaz. Yapabilsen de, bilmesen de kul Mevlâsına karşı a’ mâl-i sâlihât işlemeye mecburdur.”²¹⁸

Ruhu’l-Beyan: “Siz bana itaat ederek beni hatırlayın ki, ben de sevapla, lütuf, ihsan, ikram ve size mutluluk kapılarını açmakla sizi anayım.”²¹⁹

Erzurumî hazretleri, Allah Teala’nın bizi hatırlamasını bizim onu hatırlamamıza bağladığını, kulun her emri yapmakla mükellef olduğunu ve emirlerden nefesine zor gelenlerden kaçmanın ve ben bunu yapamam demenin olamayacağını söyleyerek ayetten psikolojik bir hüküm çıkarıyor.

Bursevî hazretleri ise Allah’ın kendisini hatırlayanı lütuf, ikram ve mutluluk kapılarını açmakla, kullarını kendisini hatırlamaya teşvik ettiğini vurgulayarak kuluna mücazatta bulunacağını tefsir buyurmuştur.

61- İnsanın Yaratılış Maddesi

إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ “Hakikat biz onları bir cıvık çamurdan yarattık.”²²⁰

Gülzar-ı Saminî: “Bundan hikmet: Her şeye yapışır, hilkatinde bu hassa vardır, iyiye de kötüye de yapışan bir istidatta oluşudur. Biz meyil ve irademizle onu kötüye, fenâlığa, su-i karîne, mehârim ve meâsiye yapışmaktan koruyacağız, men edeceğiz ki, Cenab-ı Hakk’a lâyük ve vasıl olmağımız mümkün olabilsin.”²²¹

Ruhu’l-Beyan: “Gerçekten biz onları” yani onların ataları olan Adem’i “bir cıvık” içinde kum taneleri olmayan yapışkan “çamurdan” yarattık”²²²

Erzurumî hazretleri, ayetin zahiri manasına değinmeyerek, tamamen ayette geçen “cıvık çamur” kelimesinden hareketle her şeyin yaratılışında bu hassenin

²¹⁷ Bakara, 2/ 152.

²¹⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 250.

²¹⁹ Bursevî, a.g.e, I, 270.

²²⁰ Saffat, 37/11.

²²¹ Erzurumî, a.g.e, I, 256.

²²² Bursevî, a.g.e, VII, 107.

olduğuna işaret etmiştir. İnsan iyiyi de kötüyü de yapmaya müsait bir özellik taşıdığından dolayı irade hürriyetine sahiptir. Cenab-ı Hakk'a lâıık olmak için de insanın iyiyeye sarılması gerektiğini ifade eder.

Bursevî hazretlerinin yorumu klasik anlayışa daha uygun bir tefsirdir.

62- İstikamet

فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ “O halde, sen emr olunduğun veçhile dosdoğru hareket et.”²²³

Gülzar-ı Saminî: “Efendimiz: “Hûd suresi beni yařlandırđı.” buyurmamış mıdır?

“Peygamber efendimiz Hazretleri müstakim değildi de, onun için mi korkusundan ihtiyarladı? Hâşâ ve kellâ. Bu emir zât-i hümayunları için değildir. Ancak kendileri Halık'tan halka meb'us idiler. Halk ise istikamet edemiyordu. Bundan dolayı ihtiyarlattığını buyurdular...

Bu emir; kaffe-i emr-i din ve dünyeviyyi, aşk-u muhabbeti, sıdk-u ihlası, ahde vefâyı hepsini, hepsini câmi'dir.”²²⁴

Bursevî hazretleri ise bu ilahi hitabın Hz. Peygamberin şahsında bütün ümmete şamil olduğunu ifade etmişlerdir.²²⁵

Erzurumî hazretlerinin yorumu ayetin zahirine pek uygun düşmemektedir. Zira bu ayetteki emir ona da şamildir. Burada Bursevî hazretlerinin yorumu daha isabetli görünmektedir.

Kuşeyrî ise, Hakiki istikametın, ibadete deva m etmek anlamına geldiğini söylüyor.²²⁶

63- Kıyamette Her Sınıf Önderiyle Çağrılır

يَوْمَ نَدْعُو كُلَّ أُنَاسٍ بِإِمَامِهِمْ “(Hatırla) o günü ki insan sınıflarından her birini biz imamları ile çağıracağız.”²²⁷

Gülzar-ı Saminî: “Evvelemerde şeriatte, din hususunda imamımız (s.a.v.) Efendimiz Hazretleridir. Mezhepte imamımız İmam-ı Azam hazretleridir. Tarikatte imamımız şah-ı Nakşîbend Efendi, Mevlâna Halid Efendi, hususan Mahmûd-u Sâminî

²²³ Hûd, 11/112.

²²⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 264.

²²⁵ Bursevî a.g.e, IV, 183.

²²⁶ Kuşeyrî, a.g.e, II, 160.

²²⁷ İsra, 17/ 71.

Efendi Hazretleridir. Bunlardan ayrılmak bizim işimize gelmez, bunları imam ittihaz etmeyenlerin imâmı şeytandır.”²²⁸

Ruhu'l-Beyan: “Burada önderlerinden maksat Peygamberleridir. Kendileri : “Ey Musa ümmeti! Ey İsa ümmeti!” gibi hitaplarla çağırılırlar. Veya önderlerinden maksat uydukları kitaplarıdır. “Ey Kur’an ehli!, Ey İncil ehli!” gibi hitaplarla çağırılırlar. Veya dinleridir. Kendileri: “Ey Müslüman”, Ey Yahudi!, Ey Mecusi ve bunun gibi” çağırılırlar.”²²⁹

Erzurumî hazretleri ayetteki “imam” kelimesini üç boyutta incelemektedir ki; İtikad, amel ve tarikatta imamdır. Bunların dışındakileri önder edinenlerin imamının şeytan olduğunu ve tarikata intisabın gerekli olduğunu ifade etmektedir.

Bursevî hazretleri ise konuya genel manada yaklaşmakta ve önderlerden maksat Peygamberler, Kitaplar ve Dinler olduğunu beyan etmektedir.

Bursevî Hazretleri daha makul bir tefsirde bulunmuştur.

64- Zaman Mefhumu

وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ “Rabbin’in indinde olan bir gün, bin güne mukabildir.”²³⁰

Gülzar-ı Saminî: “Elhasıl, mürîd mürşidi ile olursa seyyarlıktan tayarlığa geçmiş olur. Yani seyyar iken tayar olur. Yürür iken uçar hale gelir.

Muhakkikînden bazıları demişlerdir ki:

İnd-i İlâhi de mürîdin bin günü mürşidin bir gününe müsavîdir. Fakat mürîd mürşid ile beraber olursa o mürîdin de bir günü, mürşidinki gibi ind-i ilahîde bin güne bedel olur.”²³¹

Ruhu'l-Beyan: “Azabı nasıl olur da acele istersiniz.? Oysa azap günlerinden bir gün, sizin ölçülerinize oranla bin yıl kadardır. Bu, ya gerçek anlamda azap günlerinin uzunluğu anlamındadır, ya da sıkıntılı günler uzun görüldüğünden dolaydır. Tıpkı, “ayrılık gecesi uzun, buluşma günü ise kısadır” dediği gibi.”²³²

²²⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 267.

²²⁹ Bursevî, a.g.e, V, 40.

²³⁰ Hac, 22/47.

²³¹ Erzurumî, a.g.e, I, 268.

²³² Bursevî, a.g.e, V, 407.

Erzurumî hazretlerinin yorumu ayetin zahirine uygun düşmemektedir. Ayetin genel manasını zorlamak suretiyle çok daraltmış, Allah, kul ilişkisini mürşid mürid derekesine indirgemıştır. Bursevî hazretlerinin yorumu gerçekten harikadır.

65- Allah'ın Rahmeti ve Ebedi Temizlik

وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ مَا زَكَا مِنْكُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَبَدًا

“Eğer üzerinizde Allah'ın fazl-u rahmeti olmasaydı içinizden hiçbiriniz ebedi temize çıkmazdı.”²³³

Gülzar-ı Saminî: “Fazl-u rahmet-i ilahî bilasâle sevgili Peygamberimizdir. Saniyen Peygamber efendimize verasetleri dolayısıyla mürşidün-ı izâm hazerâtıdır.”²³⁴

Ruhu'l-Beyan: “Eğer size bu açıklamaları ile tevbe etme imkanı verme ve tevbeğe bağlı olarak cezalarınızı bağışlama konusunda “Allah'ın lütfu ve merhameti olmasaydı, içinizden hiçbir kimse” günahların pasından temize çıkamazdı.”²³⁵

Burada da Bursevî hazretlerinin yorumu mantıklı görünmektedir.

66- Şekle Uygun Hareket

فَلْ كُلُّ يُعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ “De ki: her biri kendi aslî tabiatına göre hareket eder.”²³⁶

Gülzar-ı Saminî; “Yani: Dünya için amel edenin kıymeti dünya kadardır ve ahiret için amel edenin kıymeti de ahiret kadardır.

Nitekim Hz. Allah için amel edenin kıymeti ve mertebesi de ona göredir.”²³⁷

Ruhu'l-Beyan; “De ki: “Kâfirlerden ve müminlerden “herkes kendi mizac ve meşrebine göre iş yapar.” Hidayet ve sapıklıkta durumuna şekil veren yolda hareket ve amel eder. Zaten kamus'ta “Şakile” şekil, taraf, niyet, yol ve mezheb anlamındadır.”²³⁸

İki âlimin de bu ayete verdiği mana, yaptığı tefsir muhteva olarak aynıdır.

67- En Hayırlı Azık

فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ التَّقْوَى “Muhakkak ki azığın en hayırlısı takvâdir.”²³⁹

²³³ Nûr, 24/21.

²³⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 268.

²³⁵ Bursevî, a.g.e, V, 498.

²³⁶ İsrâ, 17/84.

²³⁷ Erzurumî, a.g.e, 269.

²³⁸ Bursevî, a.g.e, V, 49.

²³⁹ Bakara, 2/197.

Gülzar-ı Saminî; “Zâd’ın en hayırlısının takva olduğu bu ayetle sabittir. Takvâ’nın ise merâtib-i selâsesi olduğu mâ’lumdur. Birinci mertebesi hasenatı tercihle seyyiâtı terk etmek, ikinci mertebesi Hakk ile olarak mahlûku terk etmek, üçüncü mertebesi Hakk ile olarak bütün mâsivayı terk etmektir.”²⁴⁰

Ruhu’l-Beyan; “Bu azık Allah’ı bilmek ve tanımak (marifetullah)’tır, Allah sevgisidir, O’ndan başka her şeyden yüz çevirmektir. Allah’a itaatle uğraşmak, O’na muhalefetten ve yasaklarından uzak durmaktır. İşte bu azık daha hayırlıdır. Çünkü dünyadaki azık, seni sürekli olmayan geçici bir azaptan kurtarır. Oysa ahiret azığı, seni sürekli olan bir azaptan kurtarır.”²⁴¹

Erzurumî hazretleri, ayete verilen manada Bursevî hazretlerine katılmakla birlikte takvanın üç mertebesinden bahsederek farklı bir yorumda bulunmaktadır. Çoğu yerde olduğu gibi yine tasavvufi bir tefsir yapmıştır.

68- En İyi Sığınak Allah’tır

فَلَمَّا يَأْتِ النَّارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ “Biz de dedik: Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve selamet ol.”²⁴²

Gülzar-ı Saminî; “Bakınız Hz. İbrahim (a.s.)’a, nâr-ı Nemrud bir şey yapamadı. Hatta bu nârdan kurtulabilmesi için kendisine çok muâvenetler arz edildiği halde hiçbirini kabul etmedi. Cenab-ı Hakk’tan da bir şey talep buyurmayarak:

“O benim hâlimi bilir” dedi. Ve keza müşarun ileyh hazretleri arz etti ki:

“Yarabbi sen Ulûhiyette ferd isen ben de ubûdiyette öylece ferdim.”

İşte böyle olduğu için, nâr-ı Nemrud kendilerine bir şey yapamadıktan başka “Berd-ü Selâm” oldu; gül, gülistan oldu... İş Cenab-ı Hakk’a ubûdiyettedir.”²⁴³

Ruhu’l-Beyan; “Ey ateş! Hararetini serinliğe, serinliğini de esenliğe çevir, dedik. Ateşte bulunan hararet ve yakma özelliği hemen kayboldu. Parlaklığı kaldı. Ayrıca Bursevî Allah Teala’nın “ala İbrahim” demesiyle ateşin bütün yaratıkları devamlı soğutucu olmaktan kurtardığını “berden” sözünden sonra “selamen” demesiyle de İbrahim’i onun soğuşundan koruduğunu ifade ediyor.”²⁴⁴

²⁴⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 270.

²⁴¹ Bursevî, a.g.e, I, 345.

²⁴² Enbiya, 21/69.

²⁴³ Erzurumî, a.g.e, I, 275.

²⁴⁴ Bursevî, a.g.e, V, 337.

Buradan çıkarılacak ders;

- 1- Hz. İbrahim'i Nemrut'un ateşinden kurtaran Allah, aynı itikada sahip olan her kula kâfidir.
- 2- Kulluğumuzu şirkten ve her türlü tereddütten hâlî olarak yapmamalıyız ve yalnız Allah'a dayanmalıyız.

69- Allah'tan En Çok Âlimler Korkar

إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ “Allah'dan, kulları içinde ancak âlimler korkar.”²⁴⁵

Gülzar-ı Saminî; “Cenab-ı Hakkı sevgili Peygamberimizden daha ziyade bilen yokken yine O'nun korktuğu gibi Allah'tan hiç korkan olmamıştır. Bu korku başka bir korkudur. Bizim korkularımıza kıyas olunmaz. Ulemâ tabi herkesten ziyâde Allah'ı bilir, bu sebeple elbette korkuları da ziyâde olur. Fakat bittabi Salih ve müttekî olan ulema korkar. Herkes ilmi derecesinde Allah'tan korkar.”²⁴⁶

Kuşeyrî, “Allah hakkında bilgisi olmayan kimse, Allah'tan haşyet etmez (korkmaz). Haşyet ile rahbet arasındaki fark şudur: “Rahbet sahibini uzaklaştıran bir korkudur. Haşyet ise oluşunca sahibinin direncini kırar, Allah ile baki kalır. Onun için cümlede haşyet, rahbetin önüne geçti.”²⁴⁷

Bursevî hazretleri bu ayetin yorumunda Allah'tan ancak O'nun üstün sıfatlarını bilenlerin ve O'nu çok tanıyan kimselerin O'ndan hakkıyla korktuğunu ifade eder.²⁴⁸

Erzurumî ise muttaki ve salih âlimlerin ancak Allah'tan korkacağını ifade ederek Bursevî'ye manen katılır.

Kuşeyrî ise haşyet ile rahbetin farkını anlatmakla yetinir.

70- İsrailoğullarına Hatırlatma

يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ

“Ey İsrail oğulları, size (atalarınıza) ihsan ettiğim bunca nimetlerimi hatırlayın. (Peygambere iman hususundaki) tavsiyemi yerine getirin; ben de size karşı olan ahdimi yapayım. Bir de (vefayı terk hususunda) benden korkun.”²⁴⁹

²⁴⁵ Fatır, 35/ 28.

²⁴⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 291.

²⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e, III, 202.

²⁴⁸ Bursevî, a.g.e, VII, 13.

²⁴⁹ Bakara, 2/40.

Gülzar-ı Saminî; “Ahd-i Ezeli: “Ben sizin Rabbiniz değil miyim? (demişti.)

Onlar da; Evet (Rabbimizsin) şahit olduk, demişlerdi.” Hitabıdır.

O vakit mahlûkat beş saf oldu ve hepside “Belî” dediler.

Sonra, Nûr-i İlahî resş buyruldu (serpildi).

Birinci safda: Enbiyâ ve evliyanın büyükleri,

İkinci safda: Havâs-ı evliyâ ve Ulemânın büyükleri,

Üçüncü safda: Ehl-i İslâm,

Dördüncü safda: Münafikîn,

Beşinci safda: Küffâr yer aldılar.

Evvelki üç safdakiler bu nurdan müstefid oldular, diğer iki safta bulunanlar ise mahrum kaldılar.

İşte her doğanın İslam üzere doğması ve sonra: Nasârâ, Yahudî veya Mecûsî olması bundandır.”²⁵⁰

Erzurumî hazretlerinin yapmış olduğu tefsir bu ayetin lafzıyla irtibatlı görünmemektedir. Hâlbuki Bursevî hazretleri bu ayeti yorumlarken daha uygun mana vermiştir. O bu ayetin tefsirinde; İsrail’den maksadın Hz. Yakup olduğunu, burada Allah Teala’nın Yakup oğullarına seslendiğini, ifade etmiştir. İlâveten onların nimetin şükürünü eda etmediklerini, hatırlamak bile istemediklerini ve bu uyarının bunun için yapıldığını, söylemiştir.²⁵¹

71- Ruh Üfürme

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي “Ona ruhumdan üflediğim zaman...”²⁵²

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayetin sırrına gelince: Bize vedia edilmiş olan kalp, ruh ve sırrımızı dünyevî hayatımızda kirletti isek, vazifemiz asılları gibi saf, pak ve tahir hale getirip Allah’a layık etmektir. Onları üns-ü ağyar ve mâsivâ ile mahv-ü berbad etmemektir.”²⁵³

Erzurumî hazretleri bu ayetten faydalanarak ahlâki bir ders vermekte, kalp ruh ve sırrımızı saf, pak ve temiz hale getirmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

²⁵⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 293.

²⁵¹ Bursevî, a.g.e, I, 128- 129.

²⁵² Hicr, 15/ 29.

²⁵³ Erzurumî, a.g.e, I, 295.

Bursevî hazretleri ise; bu ifade ile Allah Teala'nın insanın yaratılışıyla bizzat ilgilendiğini, izafi ruhtan maksadın rahmani nefes olduğunu ifade etmiştir.²⁵⁴

Her iki yorumda da almamız gereken dersler mevcuttur.

72- Allah'ın Kevni Ayetleri

وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافُ أَلْسِنَتِكُمْ وَأَلْوَانِكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ

Cenab-ı Hak bir ayet-i kerimede buruyor ki: “O gökleri, O yeri yaratması; dillerinizin ve renklerinizin birbirlerine uymaması da O'nun ayetlerindedir. Hakikat bunlarda bilenler için elbette ibretler vardır.”²⁵⁵

Gülzar-ı Saminî; Yerlerin ve göklerin, lisan ve renklerin zâhiri olduğu gibi bâtını da vardır. Ve Âyât-ı âfâkiyyenin (Kainattaki görünen delillerin) bir aynı da insanın bâtınında mevcuttur. Din ve imanlarına karşı lâkayt olanların memsûh-ü'l bâtın (hayvaniyete kalbolunma) olduklarını görenler görür ve bunların neden ve nasıl bu hale geldiklerini tedebbür ve teemmülle (etrafıca ve derinliğine düşünmek) ibret alınır. Elhâsıl zâhirde ve batında mûcib-i ibret ve kurbet şeyleri hep tedebbür edenler ve ibret alanlar âlimlerdir. Âlimler böyle yapacak ve biz de âlimlere bakarak ibret alacağız ki maksada vüsul mümkün olsun. Fakat şimdi artık ne cahil ve de âlim hiç kimse böyle şeylerle alakadar değil, yalnız dünya, para, ticaret, banknot... Başka bir derd ve kayıtl yok.. Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh...²⁵⁶

Ruhu'l-Beyan; “O'nun” dile getirilen gerçeklere işaret eden “delillerinden biri de” büyüklüğüne, yoğunluğuna ve kısımlarının çokluğuna rağmen elementsiz olarak yani yoktan “gökleri ve yeri yaratması” ki önceden bunları yoktan var etmeye gücü yeten sonra da tekrar iade etmeye kadir olacağı daha açık olarak ortaya çıkar. Bu âfâkî ayetlerindedir. Sonra Allah (c.c.) insanın kendisiyle ilgili ayetlere işaret ederek şöyle buyurmuştur: “Dillerinizin” yani her sınıfa bir dil kazandırmak suretiyle dillerinizin Arapça, Farsça, Hinduca, Türkçe ve diğer diller “ve renklerinizin değişik” beyaz, siyah, kırmızı vs. “olmasıdır.”²⁵⁷

Metinlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Erzurumî Hazretleri ayet-i kerimenin bir zahir ve bir de batını yönünden bahsetmiştir. O, her şeyin bir batını ve bir de zahiri

²⁵⁴ Bursevî, a.g.e, IV, 396.

²⁵⁵ Rum, 30/ 22.

²⁵⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 306.

²⁵⁷ Bursevî, a.g.e, VI, 310.

yönünün olduğunu ifade eder, düşünen insanların bunlara bakıp ders alması gerektiğini ifade eder.

Bursevî Hazretleri ise kainatın yoktan var edilmesi, göklerin ve yerin yaratılması gibi kevnî yaratmaya işaret buyurmuştur. Dillerimizi ve renklerimiz farklı yapmıştır. Bütün bunların Allah'ın ayetleri olduğunu ifade eder.

Kuşeyrî ise göklerin ve yerin yaratılışından, yıldızların, güneşin, suyun var oluşundan, semanın sakinleri olan meleklerin farklı tesbihatından bahseder.²⁵⁸

73- Allah'ın Dinine Yardım Şartı

إِن يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِن يَخْذَلْكُمْ فَمَنْ ذَا الَّذِي يَنْصُرُكُمْ مِّنْ بَعْدِهِ

“Allah size yardım ederse artık sizi yenecek yoktur. Sizi yardımsız bırakırsa ondan sonra size yardım edebilecek kimdir?”²⁵⁹

Gülzar-ı Saminî; Bu ayet-i celile Ashâb-ı Bedir hakkındadır. Malum ki cihad farzdır. Ne için farzdır? Dinin ikamesi için değil mi? Şayet bu kayıt ve maksat mevcut değilse cihad ne için fardır? Bilmiyorum ki şimdiki harplerde bu düşünce var mı?²⁶⁰

R.Beyan;“ Eğer Allah, size yardım ederse sizi yenecek yoktur.” Allah size, Bedir savaşında yaptığı gibi yardım eder ve düşmandan korursa sizi kimse yenemez. Uhut savaşındaki gibi “eğer yüzüstü bırakırsa” size yardımda bulunmazsa “ondan sonra size kim yardım edebilir?” Buradaki soru olumsuzluk ve mübalağayı ifade eder. Yani kimse yardım edemez demektir. Bu durum bütün işlerin Allah'a ait olduğuna dikkat çekmek içindir. Bu sebeple O'na tevekkül edilmesi emredilir.”²⁶¹

Her iki âlim de bu ayet-i kerimenin Bedir Mücahidleri hakkında olduğu hususunda hemfikirdir. Yalnız Bursevî hazretleri ilave olarak Allah'ın yardımına kulun her zaman muhtaç olduğunu eklemiştir.

74- İnsanoğluna Verilen Nimetler

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

Sûre-i İsrâ'da: “Andolsun ki biz âdem oğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde taşıyacak (vasıtalar) verdik. Onlara güzel rızıklar verdik. Onları yarattığımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”²⁶²

²⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e, III, 113.

²⁵⁹ Âli İmran, 3/ 160.

²⁶⁰ Erzurumî, I, 309.

²⁶¹ Bursevî. a.g.e, II, 110- 111.

²⁶² İsrâ, 17/ 70.

Gülzar-ı Saminî; “Cenâb-ı Hakk’ın bütün insanları mükerrerem olarak halk buyurduğu şüphesizdir. Fakat, kâfirler şirk ve küfürleriyle bu mükerreremiyetlerini zâyi’ etmişlerdir. Onlar a’dây-ı İlâhi (İlahi düşman) sırasına geçmiş ve hizb-i şeytan’dan (şeytanın taraftarları) olmuşlardır. Bu mükerreremiyet ancak mü’minlere mahsus ve münhasır kalmıştır.”²⁶³

Ruhu’l-Beyan; “Bahru’l- Ulum’da: ‘insanlara iman ve salih amel ihsan edilmekle, kendilerine ikram edildiği açıktır.’ denilmiştir. Nitekim; kişini ehli ve evladı tarafından tanındığı gibi, mü’min de gökyüzündekiler tarafından öylece tanınır ve o Allah nezdinde mukarrep bir melekten daha değerlidir’ tarzında varid olmuştur.”²⁶⁴

İki farklı yorum iki farklı bakış. Her ikisi de farklı bir açıdan güzel yorumlar yapmışlardır.

75- En Güzel İsimler Allah’ındır

Sûre-i Â’raf’ta: *وَاللَّهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا* “En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na bunlarla duâ edin”²⁶⁵ buyruluyor.

Gülzar-ı Saminî; “Esmâ-i Hüsnâ 99’dur ve hepsi Cenâb-ı Hakk’ın Esmâ-i ilâhiyyesidir. Bunların herhangi biri ile zikretsek, tesbih etsek Cenâb-ı Hakk’ı tesbih etmiş oluruz. Fakat ism-i zât ki: “Allah” lafz-ı Celâlidir. Bil’umum esmâ ve sıfat-ı ilâhiyyeyi cemettiği için Nakşîler diğer Esmâ-i ilâhiye ile zikretmeyip yalnız ism-i zât’ı ihtiyar etmişlerdir. Bununla zikredenler bilumum Esmâ-i Hüsnâ ile zikretmiş gibi olurlar.

Efendimiz Hz.’leri ise: Duâların efdali “elhamdülillâh”, zikirlerin efdali “Lâ ilâhe illallah”tır²⁶⁶ buyurdıkları için Nakşîlerin kısım-ı âzamı da Kelime-i Tevhid ile meşgul olurlar. Çünkü “Lâ ilâhe illallah” nefy ve isbât’ı câmidir. Bununla zikirde hem tahliye vardır hem tecliye hem de tahliye (süslemek) vardır.

Cenâb-ı Hakk’ın iki sıfatı vardır ki bunlar esastır. Bunların biri Celâl diğeri Cemâl sıfatlarıdır. “Lâ ilâhe illallah” hem Celâl’i hem de Cemâl’i câmi’dir.”²⁶⁷

Ruhu’l-Beyan; “O isimlerle isimlendirin ve O’nu onlarla anın. Bu isimlerden murat, çeşitli manalara işaret eden lafızlardır. Burada ismin, isimlendirilenden ayrı

²⁶³ Erzurumî, a.g.e, I, 309.

²⁶⁴ Bursevî, a.g.e, V, 39.

²⁶⁵ A’raf, 7/ 180

²⁶⁶ Acluni, a.g.e, I, 152.

²⁶⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 312- 313.

olduğuna işaret vardır. Eğer bu isim, O'nunla isimlendirilenin kendisi olsaydı, isimler sayısınınca isimlendirilen kimse olurdu ki, bu da imkânsız bir şeydir. Nitekim Gazali de: “Şüphesiz isim, isimlendirilenden başkadır. Çünkü bu isimler mütesadif olmayan birbirinden ayrı isimlerdir.” demiştir.

Hadiste de şöyle buyurmuştur: “Allah'ın doksan dokuz ismi vardır. Kim onu sayarsa Cennet'e girer.”^{268_269}

Erzurumî hazretleri, en faziletli zikrin Allah Lafz-ı Celali ile yapıldığını ve Nakşilerin de bu lafızla zikir yaptıklarını ifade eder. Hazret Kelime-i Tevhid ile zikrin faziletinden de bahsetmiştir.

Bursevî hazretleri ise zikrin faziletinden hiç bahsetmemiş, isimle müsemmanın farklılığını isbata çalışmış, kelami bir yorumda bulunmuştur.

76- Sura Üfürüldüğü Zaman...

وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَرَعَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ

“Sûr'a üfürüleceği günü de (hatırla) ki, (o gün) Allâh'ın diledikleri müstesnâ olmak üzere artık göklerde kim var, yerde kim varsa dehşetle korkmuştur”²⁷⁰

Gülzar-ı Saminî; Evet o gün öyle bir gündür ki onun hevl (korku) ve dehşetini kimse tarife muktedir olamaz. O gün gayet acıklı bir gündür. Her fertten bir feryâd-ü figân kopar. Ancak dünyada iken kıyâmetlerini kendi irâdeleriyle koparmış, hesap ve kitabını görmüş olanlar o günde emin olabilirler.²⁷¹

Ruhu'l-Beyan; “Sûra üfürüldüğü gün” Sur İsrâfil (a.s.)'ın ölmek ve yeniden dirilip mahşerde toplanmak için üfleyeceği bir nevi borudur. Ayetin anlamı şöyledir: “Ey Muhammed! Kavmine ikinci defa Sur'a üfleneceği günü yani, ruhların bedenlere geri dönmesi için İsrâfil'in kıyamet günü Sur'a üfleyeceğini hatırlat. “Allah'ın diledikleri” peygamberler, veliler ve şehitler müstesnâ göklerde ve yerde bulunanlar dehşete kapılır.” Bu korku mü'min olsun kâfir olsun yeniden dirilme ve mahşerde toplanma anında, korkunç şeyleri ve olağanüstü durumları görme yüzünden herkesi kaplar.²⁷²

Kuşeyrî: “Sura üfürüldüğü gün, ruhun teslim olduğu ve cesetten ayrıldığı gündür. Kimi ruhlar, illiyyin'e çıkar, kimisi siccin'e iner. Cennette bir kuş gibi serbestçe dolaşır.

²⁶⁸ Müslim, Kitab, Zikir- Dua, s, 2063, hds, 2677, Beyrut 1991.

²⁶⁹ Bursevî, a.g.e, III, 273.

²⁷⁰ Neml, 27/ 87.

²⁷¹ Erzurumî, a.g.e, I, 315.

²⁷² Bursevî, a.g.e, VI, 184.

Arşın altında asılı kandiller gibidir. Sıfatları tesbih ve rahattır. Bazıları için de Şuhut ve ru'yet vardır. Herkese dünyada elde ettikleri kadarı vardır.²⁷³

Erzurumî hazretleri, dünyada tedbirini alanların dışında herkesin o gün dehşete kapılacağını ifade eder.

Bursevî hazretleri, peygamberlerin, velilerin ve şehidlerin dışında müminler de dâhil herkesin o günün şiddetinden korkuya kapılacağı yorumunu yapar.

Genelde her iki âlim de birbirine yakın tefsirde bulunmuşlardır.

Kuşeyrî'nin yorumu ise tamamen farklıdır ve ruhun cesetten ayrılmasından bahseder. Sanki Cennet'e sadece ruhlar gidecek şeklinde bir anlam çıkıyor.

77- Herkes Gönderdiği Ameli Bulacaktır

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مَنْ فَرَغَ يَوْمَئِذٍ آمِنُونَ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكُبَّتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Kim iyi (halet) ile gelirse ona bu sayede bir hayır vardır. Onlar o gün (azab) korkusundan emniyet içindedirler. Kim de fenâ (bir amel) ile gelirse yüzleri ateşte sürtülür. Ya siz yaptıklarınızın başka türüsüyle mi mukabele edileceksiniz?”²⁷⁴

Gülzar-ı Saminî; Hasenenin envâ-1 vardır. Fakat asıl hasene Tevhid'dir. Bir kimse Tevhid ile imanını muhafaza ederek gitti ise onun için gittiği mahalde, daha hayırlısı vardır. Yani onun mükâfatı Cennât-1 Âliyât ve içindeki nimetleri olur ve onlar o (Büyük hesap günü)'nden o günün hevl-ü dehşetinden emin olurlar. Yok seyyie ile giderlerse yani Tevhid ve imanlarını muhafaza edemiyerek küfür ve şirk üzerine gidecek olurlarsa onlar yüzüstü Cehennem'e sürüklenirler. Bunların böyle yüzüstü ateşe sürüklenmek suretiyle cezâdîde olmaları mutlaka ve ancak kendi kötü amelleri sebebiyledir. Herkes ne yaptı ise onun karşılığını cezâ veya mükâfat olarak görür. Yoksa Cenâb-1 Hakk hiçbir kimseye zulmetmez ve hiçbir ferdin emeğini zâyî' etmez.

Bu ayet-i celîle'den biraz yukarda: “Onlar böyle bir tuzak kurdular. Biz de kendilerinin haberleri olmadan onların planlarını altüst ediverdik.”²⁷⁵ buyruluyor.

Çünkü füccar ve küffar Cenâb-1 Hakk'ı tevhid etmediler. şirk ve küfürlerinde ısrar etmek suretiyle burada iken Cenâb-1 Hakk'a mekrettiler. Cenâb-1 Hakk da onlara mekretti ve sû-i hal üzere bıraktı. Yalnız sıhhatle, nimetle mekir ve istidraclarını artırdı. Halbuki bunlar mekir ve istidraclarını da (hikmet-i ilahi ile ve mekr-i ilahi gereği

²⁷³ Kuşeyrî, a.g.e, III, 51.

²⁷⁴ Neml, 27/ 89- 90.

²⁷⁵ Neml, 27/ 50.

kâfirlerin arzu ve muratlarının zuhura gelmesi) idrak edemeyerek bu hal üzere kaldılar, alem-i ahrete o suretle gittiler ve orada da bu cezaya layık ve müstehak oldular. Bilumum kötü hal ve davranışlar sahibini ancak şer ve küfre ulaştırır. Cenab-ı Hakk verdiği iman nimetini Habib-i Ekrem hurmetine elimizden almasın ve muhafaza buyursun. Amin.

“Kim iyi (bir halet) ile gelirse...” ayetinin zahiri böyle. Bu ayetin Batınî manasına yani Müslüman ve mü'minleri yönüne ve sûret-i tatbikine gelince: Müslümanlar ve umumiyetle ehl-i tevhid'dir. Bunda şüphe yok. Çünkü iman: lisanla takrîr kalp ile tasdikten ve cevârihle (vücudun azaları) amelden ibarettir. Bu tarif dahilinde Cenab-ı Hakk'ı tevhid edenler şüphesiz ki ehl-i tevhid ve ehl-i imandırlar.²⁷⁶

Erzurumî hazretleri ahrete imanlı ve amel-i Salih ile gidenlerin karşılığını eksiksiz bulacaklarını, nimete gark olacaklarını, bunun zıddı olarak imansız ve Salih amelsiz gidenlerin ise su-i azaba gark olacaklarını ifade eder. Ancak imanı tarif ederken dil ile ikrar, kalp ile tasdik yanına ameli de eklemiştir.

Bursevî hazretleri ise iyilikle gelmeyi kelime-i şahadet ve ihlasla gelmek şeklinde tefsir etmiş, bunun karşılığının Cennet olduğunu ifade etmiştir. Kötülükle gelmeyi de şirkle tefsir etmiştir.²⁷⁷

Her iki âlimin de yapmış olduğu tefsirde alınacak dersler vardır.

78- Dünya İçin de Ahiret İçin de Dua

“Ey Rabbimiz bize dünyada da iyi hal ver. Ve bizi o ateş (cehennem) azabından korusun.”²⁷⁸

Gülzar-ı Saminî; “Burada Allah ile olarak sahib-i ihsan olanlar, orada da o Husnâ'ya yani Cenâb-ı Hakk'ın huzur, müşahede ve vuslat ehli olarak, her türlü niâm-ı Celîle-i İlâhiyyeye mazhar olurlar. Ve bunlar o büyük hesap ve ceza gününde her suretle emin bulunurlar. “Haberiniz olsun ki Allah'ın velî kulları için hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildir.”²⁷⁹ Cenab-ı Hakk cümlemiz hakkında nimetinin itmamını ihsan buyursun.²⁸⁰”

²⁷⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 315- 316.

²⁷⁷ Bursevî, a.g.e, VI, 184- 185.

²⁷⁸ Bakara, 2/ 201.

²⁷⁹ Yunus, 10/ 62.

²⁸⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 317- 318.

Ruhu'l-Beyan; “Bu sıhhat ve sağlık kimseye muhtaç olmayacak derecede geçim, hayra ve iyiliğe muvaffakiyettir. Dünya ve ahiret hayrını isteyenlerin dünyadaki istekleri budur. İyilik (hasene); her iki düna için tüm hayırları kapsar. ‘Ahirette de iyiliği ver.’ Bu da sevap ve rahmettir.

Ebu'l- Kasım Hâkim şöyle der: Dünya iyiliği mutlu bir yaşantı ve şehit olarak ölmektir. Ahiretle ilgili iyilik ise, kabirden kalkarken müjdeyle uyanmak, sâlim bir şekilde sırat köprüsünden geçebilmektir. ‘Ve bizi Cehennem azabından’ af ve mağfiretle ‘koru derler.’

Hz. Ali (r.a) şöyle demiştir: “dünya iyiliği Saliha bir eş, ahiret iyiliği de huri'l-în'dir. Cehennem azabı ise kötü bir eştir.”²⁸¹

Her iki âlim yaptıkları tefsirlerde haseneyi dünya ve ahiret saadet ve mutluluğu olarak almışlardır.

Kuşeyrî ise; “hasene”yi dünyadaki bütün güzelliklerin kendisiyle kazanıldığı, ahiretteki azabın veya kurtuluşun da kendisine bağlı bir şey; yani imanın muhafaza olduğunu²⁸² ifade ediyor. Bu da olaya farklı bir açıdan bakışı ifade ediyor. Doğru ve güzel bir yorumdur.

79- Ayetleri İnkâr Edenlerin Durumu

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّيهِمْ نَارًا كُلَّمَا نَضِجَتْ جُلُودُهُمْ بَدَّلْنَاهُمْ جُلُودًا غَيْرَهَا لِيَذُوقُوا الْعَذَابَ

“Ayetlerimizi inkâr ile kâfir olanlar (var ya) onları muhakkak ki ateşe atacağız. Derileri piştikçe azabı tadıp durmaları için, onları başka derilerle (yenileyip) değiştireceğiz.”²⁸³

Gülzar-ı Saminî; “İşte Evliyâullah hep böyle korkmuş ve hâlin, hakikaten müşkil olduğunu bize anlatmak istemişlerdir. Filhakika, âyât-ı kerime ve ahâdîs-i şerîfe münîflerine de bakıyoruz, iş gayet müşkil... İnsan o ateşe girecek ve cehennemilerin vücutlarından akan kan ve irini içecekler, vücutlar yanıp dökülecektir”²⁸⁴

Erzurumî burada inkârcılarla ilgili bir gerçeği ifade etmiş, yaptığı açıklamaya uygun düşecek bir ayeti de delil olarak getirmiştir. Bu ayeti Bursevî hazretleri aşağıdaki şekilde tefsir etmiştir:

²⁸¹ Bursevî, a.g.e, I, 349- 350.

²⁸² Kuşeyri, a.g.e, I, 168.

²⁸³ Nisa, 4/ 56.

²⁸⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 324.

Ruhu'l-Beyan; “Böylece yanan deri yerine, eski derinin tıpkısını koyacağız ve yeniden yanacak, azap yenilenmiş olacak. Netice olarak deri başka bir şekilde tekrar yaratılacaktır. Bu, mesela bir yüzüğün eritilip yeniden yüzük yapılması gibi olur. İkinci yüzük birinci yüzüğün aynıdır, değişen dökümdür.

Burada akla şöyle bir şey gelebilir: İlk yanan deri, inkârcı ve asi deridir. Kendisine azap edilir. Fakat sonradan deriye niçin azap ediliyor? Böyle bir şey caiz midir? Bu soruya şöyle cevap veririz: Yapılan azap, görünürdeki deriye değil bizzat isyan eden zatadır. İsyân eden kişi, aynı kişidir ve azap da onadır.”²⁸⁵

Görüldüğü gibi Bursevî ayeti yorumlarken azabın cisme değil ruha olduğunu azabı asıl tadacak olanın ruh olduğunu beyan etmiştir.

Erzurumî hazretlerinin insandaki kibir ve enaniyeti Allah’ın varlığında eritme hususunda naklettiği şu menkibeyi önemli bulduğumuz için eklemekte yarar görüyoruz:

“Evliyâullah’tan bir zât yolda gidiyormuş, diğer bir kimse de onu gözetiyormuş. Bakmış ki karşıdan bir kelb geliyor. Evliyâullah’tan olan o zât kaldırımdan yürürken evvela kaldırımın üst tarafına geçmiş sonra pişman olup kaldırımdan inerek çamura girmiş ve bu kelbe yol vermiş. Bunu gözleyen o kimse gelip bu zâta: “karşıdan gelen bir kelb idi, evvela kaldırımın üst tarafına geçip sonra da yolun ortasındaki çamura inerek bu kelbe yol verdiniz. Bundaki hikmet ne idi? Siz yolunuza devam etse idiniz, kelb de yolun altından geçse idi olmaz mı idi?” diye sormuş. O da cevaben: “Evet kelbe yol vermek için evvela kaldırımın üst tarafına geçtim, sonra hatırıma geldi ki; ben nereden biliyorum ki bu kelb ind-i ilâhîde benden hayırlı değil? Bu düşünce ile derhal kaldırımdan aşağı indim ve bu kelbe yol verdim fakat bilmem ki bu kusurumdan dolayı Cenâb-ı Hak beni af ve mağfiret buyuracak mı? Diye söyler. İşte Evliyâullah hazeratı nefislerini böyle zelil ve hakir etmiş ve o nisbette de öyle büyük olmuşlardır. Vay bizim hâlimize, vay bizim toprak başımıza...”²⁸⁶

80- Kıyamette Zalimlerin Duydukları Pişmanlık

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعَذِرَتُهُمْ وَلَهُمُ اللَّعْنَةُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ

*O gün özür dilemelri zalimlere asla faide etmeyecektir. Lânet onların, fenâ yurt da onlarındır.*²⁸⁷

²⁸⁵ Bursevî, a.g.e, II, 233.

²⁸⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 324- 325.

²⁸⁷ Gâfir (Mü'min), 40/ 52.

Gülzar-ı Saminî; “Efendiler, taat etmemek zulümdür, şirk etmek zulümdür hem de pek büyük bir zulümdür. Zikir ve fikirde bulunmamak, tezkiyeyi nefse ve tahliye-i kalbe çalışmamak mâsivallah’tan ferâgate sa’yetmemek... bunlar hep zulümdür. Hem de bakınız nifak ne demektir: Namaz kılanları, oruç tutanları, evâmir-i İlâhiyyeyi icra edenleri beğenmemektir, onlarla istihzadır.

Bakınız ki zamanımızda münafık ne kadar çoktur. Bizden bir ibadet fevtolsa, Şeyh Şibli gibi saatlerce ve değneklerle kendimizi dövmeliyiz. Hz. Şibli şöyle yaparmış, yanına bir sürü değnek koyar, Cenâb-ı Hakk’tan gaflet ettikçe o değneklerle kendisini dövmüş. Ne yapalım bu nefisten kurtulmak için biz de ne lazımsa onu yapacağız. Başka çare yoktur.”²⁸⁸

Ruhu’l-Beyan; “Kâfirler bazen özün dileseler de onların kâfirliklerine karşı dilemiş oldukları bu özürleri kendilerine fayda vermez. Çünkü onların mazeretleri geçersizdir. Kendilerine: “Alçaldıkça alçalın orada! Bana karşı konuşmayın artık.” denilecektir. Özrün fayda vermemesi kendilerine özür dilemeleri için izin verilmeyeceği anlamına da gelebilir. Bu şekilde düşünecek olursak ifade, hem kayıtlayıcının ve hem de kaydın olmadığı kabilinden olur. O gün hiçbir mazeret ileri sürülemez.”²⁸⁹

Bu ayetin yorumunda Bursevî hazretleri, ayetin zahirine hükmetmiş, zâlimlerden kasdın kâfirler olduğunu beyan ederek onların pişmanlıklarının hiçbir fayda vermeyeceğini, özürlerinin Allah katında kabul olunmayacağını beyan etmiştir. Erzurumî ise buradaki zâlimlerden kasdın münafıklar olduğunu hatta daha ileri bir görüş serdederek müminler içinde de Allah’a karşı sorumluluklarını yerine getirmeyen kişilerin eğer tevbe etmezlerse, nefis tezkiyesi yapmazlarsa onların da ahrette pişmanlıklarının fayda vermeyeceğini ifade etmiş, ilaveten şu kıssayı nakletmiştir:

“Sırr-ı Sakatî Hz.’leri de bir gün bir mahalle giderken sarhoş olarak sokakta düşmüş ve içinden de “Allah Allah” diyen birisine tesadüf etmiş. Canı acımış biraz su getirmiş ve: “Yarabbi layık mıdır ki böyle bir fena ağızla bu adem senin İsm-i Celâlini söyleye?” bari şu zavallının ağzını yıkayayım diyerek bu ademin ağzını yıkadıktan sonra yoluna devam etmiş. O sarhoş biraz sonra ayılarak etrafındakilere: Bana ne oldu diye sormuş. Etrafındakiler de: “Sırr-ı Sakatî Hz.’leri senin ağzını yıkadı” demişler. Bunu işitir işitmez kendi kendisine hitaben: “Ey nefis sende hiç mi haya eseri yok?” bu ne sefahattır ki sen onu ihtiyar etmişsin ve beni böyle rezil ve rüsvay ettikten başka öyle

²⁸⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 329.

²⁸⁹ Bursevî, a.g.e, VII, 363.

büyük bir zata da benim ağzımı yıkattırdın? Artık tevbe olsun ki böyle şeyler yapmayayım” der ve giderek abdest alır ve bir camiye girerek ibadet ve taat etmeye başlar.

O gece Sırr-ı Sakatî Hz.’lerinin rüyasında Cenab-ı Hak kendisine ferman buyurur ki: “Sen o âdemin benim için ağzını yıkadın. Ben de senin için onun kalbini yıkadım.” Sırr-ı Sakatî Hz.’leri uyanır ve sabahleyin o ademi sorar. Derler ki: “Falan camide kapanmış, ibadet ve taatle meşguldür.” Elhasıl yanına gider, hal ve hatırını sorar. O da hâlim hoş oldu, sen benim ağzımı yıkadın, Cenâb-ı Hak da kalbimi yıkadı” diye söyler. Sakatî Hz.’leri: “Ne biliyorsun öyle olduğunu sana kim söyledi? Sorunca cevaben: “Bunu sana söyleyen bana da söyledi” diye arz eder.

Fesübhânullah elin sarhoşları böyle ayılıyor, bizim sarhoşlar ise gittikçe sarhoşluklarını artırıyorlar. Fakat şu kadar var ki, onun ağzını yıkayan Sırr-ı Sakatî’dir. Bu cihetle de bir şey demeye pek hakkımız kalmıyor. Meğer Cenâb-ı Hak lütuf ve ihsan buyursun.²⁹⁰

İmam Kuşeyrî, bu ayete kısa bir yorumda bulunmuş, Allah’ın rahmeti sayesinde müminlerin kurtulacağını, güzel yurdun onların olacağını söylemiştir.²⁹¹

81- Hayır Bildiğiniz Şeyde Şer, Şer Bildiğinizde de Hayır Olabilir

Kur’ân-ı Kerîm’de:

وَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ

“Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken o, sizin için hayırlı olur. Bir şeyi de sevdiğiniz halde o da sizin için şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz.”²⁹² buyrulmuyor mu? Nefsimize kötü gelen hakkımızda hayırlıdır. Ve iyi gelen de şerdir. Biz bunu takdir edemeyiz. Cenâb-ı Hak bilir. Kâdir ve Hakîm O’dur.

Gülzar-ı Saminî; “Bakınız hatta melekler bile bilemedi. Cenâb-ı Hak Kur’ân-ı Kerîm’inde: “Hani Rabbin meleklerle: muhakkak ben yeryüzünde (benim emirlerimi tebliğ ve infaza memur) bir halife (bir insan) yaratacağım, demişti. (Melekler) de biz seni hamdinle tesbih ve seni takdis edip dururken (yerde) orada bozgunculuk edecek, kanlar dökecek kimse mi yaratacağın? demişlerdi. Allah da: Sizin bilemeyeceğinizi herhalde ben bilirim, demişti.”²⁹³ buyuruyor.”²⁹⁴

²⁹⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 331- 332.

²⁹¹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 310.

²⁹² Bakara, 2/ 216.

²⁹³ Bakara, 2/ 30.

Ruhu'l-Beyan; "Size zor gelmesine ve hoşlanmamanıza rağmen, kâfirlerle savaşmak size farz kılındı. Bu hoşlanmama olayı yaratılış itibarıyla insanın bundan rahatsız olmasından, nefse ağır gelmesinden, korkusu ve tehlikesi de oldukça büyük olmasındandır.

Bazen savaşmak gibi zor işler hoşunuza gitmese bile sizin için daha hayırlı olabilir. Çünkü savaşta iki güzellikten biri vardır; Ya zafer kazanarak ganimet sahibi olmak veya şehit olarak Cennet'e girmek. "Belki hoşunuza giden bir şey sizin için daha kötüdür." Mesela savaşa gitmeyip evinde oturup kalma gibi hoş giden şeyler, birçok yönden kayıplarınıza neden olur. Savaşta ganimeti ve ecri kaybeder. Düşmanlar üstünlük kazanarak ülkeyi harabeye çevirmesine neden olabilir.

"Allah bilir siz ise bilmezsiniz" Dininiz ve dünyanız için neyin hayırlı olup olmadığını siz değil, ancak Allah bilir. Zaten bilmediğiniz içindir ki, bunlar hoşunuza gitmiyor.

Zunnun el-Mısırî şöyle diyor: Fesad ve bozgunculuk milletin içine şu altı şeyden dolayı girer:

Ahiret ameliyle ilgili olarak niyet zayıflığı,

Bedenlerin şehvetler uğruna rehin alınması,

Ecelin yakın olmasına rağmen uzun emeller peşinden koşmak,

Allah'ın rızasına halkın rızasını tercih etmek,

Heva ve arzulara uyarak Peygamberlerin sünnetini arkaya atmak,

Öncekilerin az sayıdaki ayak sürçmelerini birer delil kabul edip, çok sayıdaki iyilik örneklerini görmezlikten gelmek.

Akıllı kişi, heva şehvet ve bidat'ın ortadan kalkması için nefsiyle ve kötü alışkanlıkları ile cihad eden, kalplerde Kitap ve Sünnet'e göre amel etmenin yer edebilmesi için de gayret gösterendir."²⁹⁵

Erzurumî hazretleri bizim kendimiz için hayırlı olan şeyi bilemeyeceğimizi ifade etmiştir. Bursevî hazretleri ise ayetin sebab-î nüzulünü de dikkate alarak şumullü bir tesbitte bulunmuştur.

Erzurumî yaptığı yoruma uygun bir nakilde de bulunmuştur ve şöyledir:

Evliyâullah'tan bir zat varmış. Urban'a (çöl Arapları) mensub imiş. Maâile (beraberindekilerle) bir arazide bir hayme (çadır)nin içinde otururlarmış. Bazen yakın

²⁹⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 338- 339.

²⁹⁵ Bursevî, a.g.e, I, 368- 369.

yerlere gitmek için bir merkebi, namaz vaktini bilmek için bir horozu ve koyunlarını muhafaza için de bir kelbi varmış. Haremine her gün dermiş ki: “Cenâb-ı Hakk ne yaparsa hayır ondadır, biz bilmeyiz.”

Günün birinde merkebi de, horozu da, kelbi de ölür. Yine haremine der ki: “Bunda da bir hayır vardır.” Kadın: “Bunda ne hayır olacak? İşte her üçü de öldü. Bunun daha hayrı falan kaldı mı?” diye söyler. Ne ise o gece yatarlar. Çöl Arapları gelip o civardaki çadırları basarak mal ve eşyalarını yağmalayıp ve daha çok kötülükler ederler. Fakat karanlıkta bu ailenin o civarda yaşadıklarının farkına varamayarak onlara bir zarar ıka etmezler. Böylece çöl Araplarının zararından kurtulmuş olurlar. Çünkü geceleyin eşkiya merkeb, horoz ve kelb sesi nereden gelirse oraya tecavüz ederler. Bunların bu üç hayvanı da öldüğünden eşkiya bunlardan habersiz kalmış oluyor. Sabah olup geceki soygundan haberleri olunca Âdem karısına der ki: “Bak sana demedim mi ki her şeyde bir hayır vardır. Merkeb, horoz ve kelbimizin ölümü bizim için nasıl hayır ve isabet oldu gördün mü? Gerçi onlar telef oldu amma, biz komşu çadırlarda yaşayanlar kadar mutazzarız olmadık. Onların hiçbir şeyleri kalmadı, mahvoldu...”²⁹⁶

Bu güzel kıssadan sonra hazret şu dersi vermekte gecikmez:

“Hakikaten öyledir... Cenâb-ı Hakk’ın hakkımızdaki takdîrâtına, hüküm ve kazasına, şûnât ve tecelliyât-ı ilâhiyyesine râzı olmamız lazımdır. Hayır ve selâmet, fevz-ü saâdet bundadır.”²⁹⁷

Kuşeyrî de iki âlimin yaptığı açıklamayı destekler mahiyette, nefsin peşin olanı, yakın olanı arzuladığını, kalbin huzurunun ise nefse muhalefet ederek kendisine zor geleni yapmakta olduğunu ifade eder.²⁹⁸

ÜÇÜNCÜ DEFTERDE GEÇEN AYETLER

82- Duada Allah’a Şirk Koşmamak

فَلَا تُدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ

“Sakın Allah ile beraber diğer bir tanrı daha çağırma, (sonra) azaplandırılanlardan olursun.”²⁹⁹

Gülzar-ı Saminî; “Fakat Ehl-i Hakikat buyuruyorlar ki: “Müminler de Hakk’tan gayrisine ibadet ederler.” Bu nasıl olur? Çünkü kişi neyi severse ondan başkasını

²⁹⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 339- 340.

²⁹⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 340.

²⁹⁸ Kuşeyrî, a.g.e, I, 175.

²⁹⁹ Şuarâ, 26/ 213.

unutur. İnsanın mahbubu ise onun Ma'bûdudur. Evet mümin de dünyayı sever. Hâlbuki insan dünyayı severse Âhret'ten, Âhret'i severse Mevlâ'dan uzaklaşır. Bu cihetle evliyâullah korkularından, mev'ûd olduğu halde Cennet'i bile istemezler.”³⁰⁰

Ruhu'l-Beyan; “Burada Allah'a eş koşmanın çirkinliği ve kötülüğü dile getirilmekle birlikte, Hz. Peygamber'in azmini harekete geçirmek, samimiyetini artırmasına teşvik etmek ve diğer mükelleflere lütufta bulunmak üzere Allah Rasûlü'ne hitab edilmiştir. Allah'a eş koşması mümkün olmayan birine eş koşma yasaklandığına göre, insanlara nasıl yasaklanır, düşünün!”³⁰¹

Erzurumî'nin anlayışına göre ayette ifade edilmek istenen husus müminin zahiren Allah'a yöneldiği gibi kalben de Allah'a yönelmesi gerektiğini ifade eder. Ruhu'l-Beyan'a göre ayette Hz. Peygamberin şahsında bütün müminlere hitab olunarak Allah'tan başkasına yönelmenin ve umut bağlamanın Allah'a şirk koşmak olduğunu beyan etmiştir.

83- Bozgunculara İtaat Etme Yasağı

وَلَا تُطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ الَّذِينَ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصْلِحُونَ

“Müsrifi'nin emrine boyun eğmeyin ki onlar yeryüzünde fesat yapan, ıslah olmaz kimselerdir.”³⁰²

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i kerime Semud Kavmi hakkındadır. Fakat yalnız bu ayetten değil, Kur'ân-ı Azîmü's-Şân'ın altı bin altı yüz altmış altı ayetinden bu ümmet-i merhûmenin bir hissesi ve nasibi vardır. Bu ve emsali âyât-ı celîle-i Rabbânîden Maksûd-u ilâhi dünyevî ve uhrevî mûcib-i helak olan, sû-i ahlâk ve ahval ve ef'alden ictinab ile, sûrî ve manevî saâdet-i uzmâyâ nail olmak, kulun rabbisine vusûlünün usûlü öğrenilerek Abdullah ve Halifetullah ve Mi'rât-ı Zat ve sıfat-ı Rabb-i A'lâ olmaktır.

Yukarıda okuduğumuz Semud kavmi hakkındaki ayet-i celîlenin mana-i zahir ve bâtinîsi şu demektir ki: “Siz müsrifinin emirlerine itaat etmeyiniz. Öyle müsriflerdir ki; onlar yeryüzünde fesat çıkarır ve ıslah etmezler.”

Gerek hariçte ve gerek arz-ı vucud'da ifsâdatta bulunmak müsâvidir. Ehl-i Fesâdı ise Cenâb-ı Hak sevmez. Bir âdemi Cenâb-ı Hakk sevmez ise elbette âkıbeti vahim olur. Müsrifinin eşeddi ise nefsimizdir.”³⁰³

³⁰⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 349- 350.

³⁰¹ Bursevî, a.g.e, VI, 127.

³⁰² Şuarâ, 26/ 151- 152.

³⁰³ Erzurumî, a.g.e, I, 352- 353.

Ruhu'l-Beyan; “Yeryüzünde küfür ve zulümle “bozgunculuk yapıp” iman ve adaletle dirlik, düzenlik vermeyen bozguncuların emrine uymayın.”³⁰⁴

Görüldüğü gibi Erzurumî hazretleri ayeti yorumlarken zahirinin yanında Batını izahta da bulunmuş, sözü yine nefsi terbiyeye getirmiştir.

Bursevî'nin yorumu çoğu yerde olduğu gibi yine zahirini açıklamak şeklinde olmuştur.

84- Emaneti Ehline Tevdi ve Adaletle Hüküm

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Şüphesiz ki Allah size, emanetleri ehil (ve erbab)ına vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah bununla size gerçek ne güzel öğüt veriyor. Şüphe yok ki Allah (sözlerinizi) hakkıyla işitici, (bütün yaptıklarınızı) hakkıyla görücüdür.”³⁰⁵

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i celilede de buyrulduğu üzere insanın üç türlü muamelesi ve bunlara ait de emanetleri vardır ki bunları ehline tevdi ile memuruz. Bu üç türlü muamelenin birincisi; halk ile ikincisi; nefis ile üçüncüsü de; Allah ile olanıdır.

Halk ile olan muamelemizle ilgili emanetler şunlardır: Borcumuz varsa vermek, muttali’ olduğumuz başkasına ait esrârı faşetmemek, ahdimiz varsa onları mutlaka ifa etmek, münasebette bulunduğumuz halka karşı Rızâenillillah emr-i bi’l- ma’ruf ve nehy’-i ani’l- münker etmek, evlâd-ü iyâlimizin icabeden işlerini görmek... Elhasıl daha buna benzer birçok ifa edeceğimiz emanetler vardır.

Nefsimizle olan muâlemizle ilgili emanetler ise şunlardır; O’nu ahlâk-ı rezile üzerine bırakmamak O’na muhalefeti terk ettirerek Emr-i ilâhiyyeye itikat ve inkiyat ettirmek ve onu Allah’a layık bir hale getirmek...

Cenâb-ı Hak ile olan muamelemizle ilgili emanetlere gelince; Bir kere cemî-i âzâ ve kuvva-i zahirimiz emânet-i ilâhiyedir. Bu itibarla onları emir ve Rızâ-i İlâhî vechile istimal ve istihdam etmek, bu mevzuda emaneti ehline tevdi etmek demektir.”³⁰⁶

Erzurumî hazretleri emanet konusunda gerçekten kapsamlı bir açıklamada bulunmuş, halka, nefsimize ve Rabbimize karşı emanet konusunu çok güzel izah etmiştir.

³⁰⁴ Bursevî, a.g.e, VI, 111.

³⁰⁵ Nisa, 4/ 58.

³⁰⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 355- 356.

Bursevî hazretleri ise ayetin sebab-i nüzulünü ele alarak işe başlamış, devamında ise Erzurumî hazretlerinin yapmış olduğu tefsire benzer bir yorumda bulunmuştur.³⁰⁷

Kuşeri, “Emaneti ehline vermeyi, halkın malını ifsad etmeden, güzel bir muamele ile kendilerine teslim etmek şeklinde yorumlamıştır. İnsanlar arasında hüküm verirken de kendisine uzak ve yakın olan insanları eşit kabul ederek hüküm vermek gerektiğini, nefsin fısıltısına kulak asıp intikam duygusuyla hareket edip kin besleyerek, adaleti ihmal etmemek gerektiğini söylemiştir.³⁰⁸

Görüldüğü gibi Kuşeyrî, ayetin nüzul seebinden hiç bahsetmemiş genel bir tefsirde bulunmuştur.

85- Emre İtaat ve Hicrete Davet

وَلَوْ أَنَّا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ أَنْ اقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ اخْرَجُوا مِنْ دِيَارِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِّنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيثًا

“Eğer onlara denilse ki: Nefislerinizi katl ve diyarınızı terk ediniz. Onlardan bazıları bunu yapar ve fakat ekserisi yapmaz. Eğer bu vesayayı dinleseler ve yapsalardı haklarında gayet hayırlı olurdu ve kendileri de imanlarında sabit olurlardı.³⁰⁹

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i kerime küffarla mükâtele ve din için terk-i diyâr ve hicret hakkında nazil olmuştur. Hadis-i şerifte de: “Mü’ min kişi, din için bir karış mesafedeki bir mahalle hicret etse bile o’na cennet vacip olur.” buyrulmuştur. Bu buyruğ-u peygamberî’nin Bâtınî manası ve hakikati ise: “Kişi azıcık olsun varlığından geçse, ahlak-ı zemimesinden Ahlâk-ı İlâhiyyeye, zahirinden bâtınına, halktan Hâlikına, gafletten Huzur’a hicret etse, ona da Vuslat-ı İlâhî, yani Cennet-i Zat vacip olur” şeklindedir.

Cenâb-ı Hak ilham yoluyla Bâyezîd-i Bistami’ye buyuruyor ki: “Ya Bâyezîd, ben zaten münezzehim. Sen seni tenzih ve tesbih et ki Ben’i tenzih ve tesbih etmiş olasın.” Nitekim, Peygamber-i zîşânına da Kitâb-ı Mecîdinde: “Rabbinin o yüce adını tesbih ve tenzih et.”³¹⁰ buyurmuştur.

Ruhu’l- Beyan sahibi onlardan maksadın münafıklar olduğunu, kendilerine emredilen şeyin de tevbe olduğunu ifade etmiştir. Onlara tevbe etmeleri veya

³⁰⁷ Bursevî, a.g.e, II, 236- 238.

³⁰⁸ Kuşeyrî, a.g.e, I, 341.

³⁰⁹ Nisa, 4/ 66.

³¹⁰ A’lâ, 87/ 1.

yurtlarından çıkmaları yahut kendilerini öldürmeleri emredilseydi, pek azı müstesna bundan ictinab edecekleri gerçeği ifade edilmiştir.³¹¹

Erzurumî hazretleri ise ayetin nüzul sebebini zikrettikten sonra, gerçek hicretin ahlakı düzeltme, gafletten Huzur'a hicret etme şeklinde yorumlamış, Bayezid'i Bestami'den İslam akidesine zahiren uygun görünmeyen bir nakilde bulunmuştur. Bu naklin peşinden gelen (A'la, 87/1.) ayete de uygun düşmemektedir.

Kuşeyrî'nin açıklaması Bursevî'nin yorumuna daha uygundur. O da ayetin, hevaya, nefsin çirkin arzusuna muhalefeti emrettiğini söylüyor.³¹²

86- Peygamberimiz'in Varlığı Azaba Engeldir

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ

“Hâlbuki sen içlerinde iken (habibim) Allah onları azaplandırıcı değildi.”³¹³

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesinde “Rasûlullah sizin içinizde iken, size azap etmem” diye Cenab-ı Hak ferman buyuruyor. Asr-ı Hümâyûn-u Peygamberî nasıl ki öyledir, şimdi de keza öyledir. Netice şudur ki: Nebiyy-i Zîşân'ın Şeriat-i Mutahharası, sünnet-i seniyyesi ve Nûr-u Hümayunlarına mazhar ve O Nûru'l-Envâr'ı muzhir, varis-i tam ve ekmelleri ile, onların isr'ine kernal-i sıdk ve muhabbetle tâbî olanlar buldukça, bu ayet-i celilenin sırrı da vâkî ve daimdir... Aksi halde azap muhakkaktır.”³¹⁴

Erzurumî Hz. Göre, Hz. Peygamberin getirdiği din ve O'nun sünneti üzere yaşayan sonraki toplumlar da bu ayetin güvencesi altındadırlar.

Bursevî hazretlerine göre Ayette, Hz. Peygamber'i yüceltme ve onun saygınlığını koruma ifadesi vardır. Allah onu âlemlere rahmet olarak göndermiş ve kullarına güvence yapmıştır. Onun olduğu yere azap olmaz.³¹⁵

Görüldüğü gibi Bursevî de Erzurumî ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Kuşeyrî de benzer açıklamada bulunmuştur.³¹⁶

87- Sarhoşun Namazı

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى

“Ey iman edenler, Siz sarhoş iken namaza yaklaşmayın.”³¹⁷

³¹¹ Bursevî, a.g.e, II, 246.

³¹² Kuşeyrî, a.g.e, I, 344- 345.

³¹³ Enfal, 8/ 33.

³¹⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 381- 382.

³¹⁵ Bursevî, a.g.e, III, 334.

³¹⁶ Kuşeyrî, a.g.e, I, 621.

Gülzar-ı Saminî, “Hâlbuki sarhoşluk mütenevvi’dir. Sarhoş diye ne yaptığını bilmeyene ve fayda ve zararını farik olmayana derler değil mi? Mümin de kendisi için nef-i etemm ve ekmel olan: Rıza, kurbet ve vuslat tarikini ihtiyar etmezse heva ve hevesiyle ömr-ü azizini zayi ederse işte asıl bu adem hakiki sarhoş değil midir? Hadis-i şerifte: “*Namaz Rab ile kul arasında bir kavuşmadır. Namaz ümmetimin miracıdır*” buyrulmuştur. Hakikat bu iken namazda gönü Rabbisinden gayri her şeyle dopdolu olan, kimin huzurunda bulunduğunu bilip idrak edemeyen sarhoş değil de nedir? Böyle bir namazla namazın esrar ve hakikatine ittılâ husulü mümkün müdür? Bi’set-i enbiyâ’dan, irşad-ı evliyâ’dan hisseyab olamayanlar âlim de olsalar yine cahildirler. Bir hadis-i şerif’te: “*Kim Allah için olursa, Allah ona ve başkalarına kâfidir.*”³¹⁸ buyrulmuştur. Namazda olsun veya namazın haricinde olsun bir kimse, (Allah ile, Allah için) olmazsa acaba Cenâb-ı Hak o kul için olur mu? Heyhat ki olmaz. Azizim bu sarhoşlukla bizim yolun da sonu çıkmaz...”³¹⁹

Erzurumî hazretleri buradaki sarhoşluğu; bir müminin hayatını heva ve hevesle heba etmesi, maleyani ile meşgul olması, evliyanın irşadından mahrum olarak yaşaması şeklinde izah etmiştir.

Bursevî hazretleri ise, bu ayetin nüzul sebebini anlatarak tefsire başlamıştır. Devamla şunları söylemiştir: “Namaza başlamadan önce ne dediğinizi bilmeyecek halde iken namaz kılmayın! Sarhoşluk, kişi ile akli arasına giren bir haldir. Aşktan, uykudan, öfkeden ve korkudan da olabilir. Fakat sarhoşluk, içkide gerçek şekilde olur. Ve burada kastedilen de, içkinin verdiği sarhoşluktur.”³²⁰

Bursevî hazretleri, ayet-i kerimeyi lafzı esas alarak tefsir etmiş, Erzurumî gibi Batını herhangi bir yorumda bulunmamıştır.

Kuşeyrî, Bursevî’nin yaptığı zahiri yoruma benzer açıklama yaptıktan sonra, sarhoşluğu; içki sarhoşluğu, gaflet sarhoşluğu olmak üzere ikiye ayırıyor. “En tehlikeli sarhoşluk nefsin sarhoşluğudur...”³²¹ diye Erzurumî’nin açıklamasına benzer bir tefsirde bulunuyor.

³¹⁷ Nisa, 4/ 43.

³¹⁸ El- Acluni, a.g.e, I, 372.

³¹⁹ Erzurumi, a.g.e, I, 382.

³²⁰ Bursevî, a.g.e, II, 220 221.

³²¹ Kuşeyrî, a.g.e, I, 335.

88- Kur'an Kimlere Miras Bırakıldı?

ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا

“Sonra biz o kitabı kullarımızdan (benim) seçtiklerimize miras bıraktık”³²²

Gülzar-ı Saminî, “Bu Kitab-ı Celilenin zatına ictiba ve ıstifâ (seçtiği ve sâfileştirdiği) buyurduğu kullarına miras bıraktığını haber veriyor. Ve bu veraset evliyay-ı ızâm'a mahsus bir hıkat-i fahire ve bir ihsan-ı Cenab-ı Mennan'dır. Ve bunların kendileri bizzat öyle bir kitab-ı nâtıktırlar ki emirleri hep manay-ı kur'âniyye, işaretleri kâmilten rumuz-u Fûrkâniyedir. İşte Kur'an ile tev'em olan bu azizler ve bu kamillerdir.”³²³

Erzurumî ayetin, Allah'ın evliyayı ızâm'a bir inam ve inayeti olduğunu söylemekte olup, onları konuşan kitap olarak kabul etmekte, sözlerinin Kur'an-ın manası ve şifresi olduğunu ifade etmektedir ki bunun İslam noktai nazarından ne derece tutarlı olduğu tartışılır.

Ruhu'l-Beyan; “Büyükliğümüz sayesinde o'na malik kıldık ve bu Kur'an-ı tam bir lutuf olarak verdik. Gerçekten Allah Teala bu seçkin kullarını diğer ümmetlere tercih etmiştir. Nitekim O, bu ümmetin peygamberini diğer peygamberlere tercih ettiği gibi kitabını da diğer kitaplara tercih etmiştir. Söz konusu zümreye bırakılan bu miras, sadece Kur'an-ı bütünüyle ezberleyenleri kapsamaz. Aksine ondan bir bölüm ondan bir bölüm ezberleyenleri de içine alır.”³²⁴

Bursevî ayetin çok geniş bir zümreye hitap ettiğini, peygamberlerin yanında İslam âlimleri ve hafızlar gibi Kur'an-ı hıfzeden ve sonraki nesillere aktaran kesimleri de içine aldığı görüşündedir.

89- İnkârcılara İnzarın Faydası Var mıdır?

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أُنذِرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ

“Şu muhakkak ki küfredenleri inzar etsen de etmesen de onlarca bir. İnanmazlar. Allah onların kalplerine de, kulaklarına da mühür basmıştır. Gözlerinin üzerinde bir de perde var. En büyük azap onlarındır.”³²⁵

³²² Fatır, 35/ 32.

³²³ Erzurumî, a.g.e, I, 385.

³²⁴ Bursevî, a.g.e, VII, 16.

³²⁵ Bakara, 2/ 6- 7.

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i celilenin zahir manası küffar hakkındadır. Yalnız bu ayet-i kerimedeki inzar-ı Mevla’dan korkarak, müminin de kâfir işini yapmaması ve bu suretle bu ayet-i kerimenin hükmüne dâhil olmaktan beri olması icab eder. Mümine yakışan hal şudur ki: İnzarat-ı İlahiyyenin her türlüşünden ibret alarak, kendi ahvalini daima muhasebe, murakabe ve muvazene etsin şayet bunlardan kendisinde bir şey varsa, derhal tevbe ve rücu edip Habl-i Metin-i İlahi olan Kur’an a sarılsın...

Muhakkıkîn-i kiram ise bu ayet-i celileye şöyle mana veriyorlar: “Habibim ve Habibimin varisleri şol kimselerdir ki: Mâsivây-ı Hakkı kâfir oldular... Onları ister inzar et ister etme artık onlar Masivay-ı Hakk’a iman etmezler. Hakkı kâfir olanların kalpleri, gözleri ve kulakları, Hakk’ı idrak’ten nasıl mahrum iseler, bunlar da Masivay-ı Hakk’tan öylece kör ve sağırdırlar, kalplerinin de masiva katiyen taalluku yoktur. Bunlar için de azab-ı azim vardır. Buradaki azab a’zebdendir ve tatlı manasındadır. Bu azab-ı azim olan şey ise marifet, kurbet, rü’yet-i Cemâl ve vuslatı ilahidir.”³²⁶

Bursevî hazretlerine göre Kâfirler hakkında inzarla yetinilmesi, aslında kâfirlerin müjdelenmeye değer kimseler olmamasındandır. Çünkü inzar kalplere daha derin etki yaptığı gibi, ruhlar üzerinde de şiddetli bir etki bırakır. Kâfirler uyarıdan hiç etkilenmedikleri için, kuşkusuz bunlara ilk olarak müjdeden söz edilemez.³²⁷

Erzurumî ise ayetin zahiri manasının kâfirleri muhatap aldığını ancak müminler için de çıkarılması gereken dersler bulunduğunu ifade etmiştir. Ona göre ayet;

1-Müminin ilahi ikazın her türlüşünden ders çıkararak hal ve hareketlerini muhasebe etmesi ve kâfirlere benzememesi gerektiğini,

2- Müminin kendisinde kâfirlere benzeyen bir şey varsa derhal tevbe edip Kur’an- a sarılmalarının gerekli olduğunu beyan etmektedir.

90- İnanmak Üstünlüktür

فَدُ خَلَّتْ مِنْ قَبْلِكُمْ سُنَنٌ فَاسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ

“Gerçek sizden evvel birçok vakalar, şeriatlar gelip geçmiştir. Onun için yeryüzünde gezin dolaşın da (peygamberleri) yalan sayanların akıbeti nice oldu görün”³²⁸

³²⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 393- 394.

³²⁷ Bursevî, a.g.e, I, 72.

³²⁸ Al-i İmran, 3/ 137.

Ruhu'l-Beyan; “Buradaki ‘Dolaşın’dan kasıt, yürüyerek yolculuğa çıkmak değildir. Birtakım gözlemler yaparak onların durumlarını öğrenin demektir. Gözlem yaparak öğrenmenin etkisi işitmenin etkisinden daha güçlüdür.”³²⁹

وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ

“Ey müminler! gevşemeyin, mahzun olmayın. Siz eğer (gerçekten) mümin iseniz (düşmanlarınıza galip ve onlardan) çok üstünsünüzdür.”³³⁰

Gülzar-ı Saminî; “Bu iki ayet-i celilenin Batınî manasında buyruluyor ki: “Enbiya ve evliyaı salifenin isr’lerine, sünnetlerine tabi olarak, arz-ı vücutta batınıınızdan Hakk’a seyr-ü sefer, teveccüh ve ikbal ediniz. İntiha-i seyrinizde, bi’n-netice malumunuz olur ki nefis, heva ve tabiat ve bunların avaneleri kezzab (yalancı)imiş.”³³¹

Ruhu'l-Beyan; “Eğer gerçekten müminler iseniz, sakın gevşemeyin ve üzülmeysin! Çünkü siz düşmanlarınıza galip geleceksiniz. Onların sonu perişanlıktır. Çünkü batıl yok olmaya mahkûmdur.”³³²

Letaif: “Allah diyorsanız ve ona ulaşmayı diliyorsanız, Allah’tan başkasından korkmayın. Gevşemeyin, zafer Allah’tandır. Galip Allah’tır. Allah’ın dışındakiler zerre bile olamazlar.”³³³

Görüldüğü gibi Erzurumî hazretleri yine Batını bir yorumda bulunmuş, yolculuğu Hakk’a yürüme, teveccüh ve ikbal şeklinde tefsir etmiştir.

Bursevî ise, ayetlerin zahirine uygun yorumlarda bulunmuştur. Kuşeyrî de Bursevî’nin yorumuna benzer bir tefsir yapmıştır.

91- Allah’ın Adı ile Yemek

فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ

“Allah’ın ayetlerine inanıyorsanız üzerine Allah’ın adı anılmış olan şeyden yiyiniz.”³³⁴

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i celilenin manay-ı zahirisi malumdur. Ve elbette ki onunla amel edilecektir. Manay-ı batınîsinde de buyruluyor ki: ‘Siz Allah için, Allah ile olarak, Allah’ı hazır bilmedikçe bir şey yemeyiniz. Eğer siz âyât-ı ilahiyeye

³²⁹ Bursevî, a.g.e, II, 86.

³³⁰ Al-i İmran, 3/ 139.

³³¹ Erzurumî, a.g.e, I, 399.

³³² Bursevî, a.g.e, II, 88.

³³³ Kuşeyrî, a.g.e, I, 240.

³³⁴ En’am, 6/ 118.

inanmış iseniz böyle yaparsınız.’ Şu halde nefis için ve gafletle fazla yemek ve içmek olmaz.”³³⁵

Erzurumî ise bu açık anlamın yanında ayetin; Yemek yerken Allah’ı hazır bilerek yemeyi ve Allah’tan gafil yemek yemenin mümine yakışmayacağı manasını ifade ettiğini beyan etmektedir.

Bursevî hazretleri bu ayetin, üzerine Allah’ın adı anılmayan hayvanların etini yemenin haram olduğu gibi açık anlaşılır bir hükmü ihtiva ettiğini beyan etmektedir.³³⁶

92- Takvanın Önemi

إِنَّ الدِّينَ أَتَقَوُا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ

“Takvaya erenler (yok mu) onlara şeytandan herhangi bir arıza iliştiği zaman (Allah’ın emir veya nehiy ettiği şeyleri) iyice düşünürler bir de bakarsın ki onlar (hakikati) görüp bilmişlerdir bile...”³³⁷

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i celileden anlaşılıyor ki, şeytan, ehl-i ittikâyı da messeder (yapışır). Fakat onlar tezekkür ile mütebassır (basiret kazanma) olurlar, artık şeytan onlara bir şey yapamaz. Bu tezekkür iki türdür: Biri, o zatın gönlünde C. Hak bir melek halk ve tayin buyurur. Şeytan ilkaatta (vesvese) bulunduğu zaman o melek, bu “hatara”nın zararını ona haber verir ve böylece o da sakınarak bu zarardan kurtulur. Diğeri ise, gönül, zikir, fikir ve muhabbetle ve bunların zübde-i (özün özü) hulasası olan nur-u huzurla münevver ve mamur olur. İşte bu nur sebebiyle gelen hataratın zararından kendisini muhafaza imkânını bulur ve bu türlü hatarattan kurtulmanın usulü de kendisine tâlim buyrulur. Bu vechile mess-i şeytan, yukarda izah edilen iki halin sahibine bir şey yapamaz. Ancak bilelim ki, bu iki halden ikincisi, tâlim-i Rabb-ı Kadir ve İlham-ı Hayy-i Âlim’dir.”³³⁸

Letaif; “Allah’ı zikirten gafil oldukları bir anda şeytandan bir vesvese muttakilere dokunursa, o anda Allah’ı hatırlarlar ve zikre devam ederler. Çünkü şeytan, muttakinin kalbi, Allah’ı müşahede ederken ona yaklaşamaz.”³³⁹

Erzurumî Hazretleri, bu konuda burada takva sahiplerini ikiye ayırmıştır:

³³⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 413.

³³⁶ Bursevî, a.g.e, III, 83.

³³⁷ Araf, 7/ 201.

³³⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 427- 428.

³³⁹ Kuşeyrî, a.g.e, I, 598- 599.

1-Cenab-ı Hakkın kalbinde melek halkederek ‘hatara’ya karşı kendisini ikaz ettiği muttaki,

2-Diğeri ise gönlü zikir, fikir ve muhabbetle ve bunların özü ile dolu olan muttaki.

Hazret, bu ayrımı yaptıktan sonra ikincisine dikkatimizi çeker ve onu “*Tâlimi Rabbi Kadir*” ve “*İlham’ı Hayy’i Âlim*” olarak tavsif eder.

Kuşeyrî, bu ayete genel manada yaklaşmıştır.

Bursevî hazretleri de aynı şekilde ayete genel manada yaklaşmış, ayetin zahirini çok fazla zorlamadan metne uygun bir yorumda bulunmuştur.³⁴⁰

93- Kur’an’ın Muhafızı Allah’tır

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Kur’an’ı biz indirdik, biz... Onun koruyucuları da şüphesiz ki biziz.”³⁴¹

Gülzar-ı Saminî; “Ayete-i kerimesiyle Kur’an-ı Azimüşşan’ı bizzat inzal buyurduğunu ve muhafaza edeceğini emir buyuruyor. Bu itibarla, bugüne kadar hiçbir fert Kur’an-ı Azimüşşan’ın bir noktasını tebdil ve tahrife cüret edememiştir ve edemeyecektir. Yalnız *Ahmed bin Ebu Davud* namındaki biri elfaz-ı Kur’aniyye’ye (Kur’an’ın lafızları) mahluktur demiş ve diğerlerine de dedirtmek üzere, zamanın halifesinin zihnini iğfal etmiş ve bu yüzden birçok ulema ve fuzala, ta’zib ve helak olunmuş ise de, evliyaullahtan bir zat halifeye gelerek Ahmed b. Ebü Davud melununu ilzam ve katlettirmiştir.

Bir defasında da *İmam Malik* hazretleri pek çok işkence görmüş ve işkence esnasında çözülen uçkuru, Cibril-i Emin vasıtasıyla bağlanmış. Şeriat-ı Mutahhara’nın bir taşını kaldırmak isteyen ve kaldıran, onun yerine başını koyması gerektir ve zaten böyle de olmuştur.”³⁴²

Erzurumî bu ayete-i kerimenin iktizası gereği hiç kimsenin Kur’an-ı Azimüşşan’ın bir noktasını tebdil ve tahrife cüret edemediğini ve edemeyeceğini ifade etmiştir. Yalnız Ahmet b. Ebu Davud adındaki birinin Kur’an elfazına mahluk dediğini onun da halife tarafından cezalandırıldığını beyan eder.

Bursevî aynı görüşü paylaşır ve ziyade olarak, önceki peygamberlere inen kitapların korumasının insanlardan istendiğini ve kötü niyetli kimselerin kitaplarını

³⁴⁰ Bursevî, a.g.e, III, 290.

³⁴¹ Hicr, 15/9.

³⁴² Erzurumî, a.g.e, I, 448.

tahrif ettiklerini söyler. Kur'an'ın ise Allah'ın korumasında olarak her türlü tahrifattan emin olduğunu beyan eder.³⁴³

Letaif; “Allah Tevrat’ı indirdi. Onun muhafazasını İsrail oğullarına bıraktı. Onlar onu tahrif ettiler, değiştirdiler. Kur’an’ı indirdi, onun muhafazasını kendisi üstlendi. Allah onu kurra hafızlarla koruyor. Hafızların kalpleri, kitabın hazineleridir.”³⁴⁴

Kuşeyrî de Bursevî ile aynı kanaati taşımaktadır.

94- Muttakilere Cennet, Azgınlara Cehennem

وَأَزَلَّتِ الْجَنَّةُ لِلْمُتَّقِينَ وَبُرُزَّتِ الْجَحِيمُ لِلْغَاوِينَ

(O günde ki) “Cennet takva sahiplerine yaklaştırılmıştır. Cehennem de azgınlara açılıp gösterilmiştir.”³⁴⁵

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesiyle, Cennet’in muttakilere koştüğünü ve Cehennemin de Ehl-i küfre ibraz olunduğunu C. Hakk emir buyuruyor.

Müttakiler alâik ve avâik’ten (mani, engel) batınlarını tathir ettiklerinden ve masivay-ı kâfir olduklarından dolayı Cennet onlara müştaktır. Çünkü Cennetin tecelliyat-ı Cemaliyyeye mazhariyeti ancak bu türlü insanlar sayesinde. Bir ayet-i kerimede: “Hayır; (hakikat öyle değil) bilakis onların kazanmakta oldukları (irtikab edegeldikleri masiyetler) kalplerini yenmiş (paslandırmış)tır”³⁴⁶ buyruluyor. Küffarın kalpleri kesb ettikleri şey sebebiyle perdelenmiştir. Bugün burada mahcup (perdeli) olan yarın Orada da mahcuptur.”³⁴⁷

Erzurumî Hazretleri ayetin zahiri tefsirini yaptıktan sonra cennet’in muttakilere müştak olduğunu vurgular, kâfirlerle ilgili yorum yaparken (Mutaffifin, 83/ 14) ayetini zikreder.

Bursevî hazretleri ise, Cennet’in müminlere yaklaştırıldığını ve onların bu mükafattan mutlu olduklarını, Cehennemin ise kâfirlere gösterildiğini ve onların da bu sonuçtan büyük bir keder ve sıkıntıya girdiğini ifade eder.³⁴⁸

³⁴³ Bursevî, a.g.e, IV, 384- 385.

³⁴⁴ Kuşeyrî, a.g.e, II, 264.

³⁴⁵ Şuara, 26/ 90- 91.

³⁴⁶ Mutaffifin, 83/ 14.

³⁴⁷ Erzurumî, a.g.e, I, 455- 456.

³⁴⁸ Bursevî, a.g.e, VI, 98.

95- Hidayet Vereni Anmak

وَأَذْكُرُوهُ كَمَا هَدَاكُمْ *“O size nasıl hidayet etti ise siz de O’nu öylece anın.”*³⁴⁹

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesiyle bize: Hidayet olduğumuz vechile zikretmekliğimiz emir buyruluyor. Cenab-ı Hakk kemal-i lütuf ve kereminden bizi meratib-i zikre ve hidayete davet ve tevfiik buyuruyor. Bidayet-i zikir ibadet-i zahire ve zikr-i lisanîdir. Sâlik zikrin hidayetinde zanneder ki kendi zikrediyor. Nihayetinde ise yakinen bilir ki zakir ve mezkûr Hakk imiş.

C. Hakk vücudumuzla, nefsimizle, kalbimiz ve ruhumuzla, sırrımızla (kendisi ile, kendi için, kendisini) zikre kadar bizi zikrine davet ve hidayet buyurmuştur. Fakat bu nefis bizi hiçbir şeye bırakmıyor.

Malum: Çocuğun biri, bir hırsız tutmuş ve babasına: “Baba, bir hırsız tuttum” demiş. Babası: “Oğlum tuttuğun hırsızı getir” deyince, oğlu babasına: “Gelmiyor” demiş. Bunun üzerine babası: “Öyle ise bırak da sen gel” demiş. Çocuk: “Baba, ben onu bırakıyorum ama o beni bırakmıyor” diye cevap vermiş.”³⁵⁰

Ruhu’l-Beyan; “Siz daha önceleri imanın ve Allah’a taatin ne olduğunu bilmezken, size Allah’ı nasıl zikretmeniz gerektiğini gösteren Allah’ı çokça zikredin. Yani Allah’ın size gösterdiği gibi O’nu zikredin. O’nun size gösterdiği yolu ve sınırı geçmeyin.”³⁵¹

Erzurumî hazretleri, zahirde zikreden kul olduğu halde, kulu buna muktedir kıldığı için gerçek zakirin C. Hakk olduğunu ifade ediyor. Nefs-i emmarenin kulu zikirden engellemek için çaba sarfettiğini, bir çocuk hikayesi anlatarak açıklıyor.

Bursevî hazretleri ise, zikreden kulu hidayete erdirenin Allah olduğunu, bunu hiçbir zaman unutmamak gerektiğini, Allah’ın gösterdiği şekilde zikretmek gerektiğini ifade ediyor.

96- Mümine Mağfiret

وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ

Kur’an-ı Kerim’deki *“Allah, iman edip de güzel güzel amel ve hareketlerde bulunanlara vaad etti. Onlar için bir mağfiret ve çok büyük bir mükafat vardır.”*³⁵²

³⁴⁹ Bakara, 2/ 198.

³⁵⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 457.

³⁵¹ Bursevî, a.g.e, I, 348.

³⁵² Maide, 5/ 9.

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesinde “İmanla beraber amel-i Saliha işleyenlere mağfîret ve ecr-i kebir olduğu” ferman buyruluyor. Bu tebşîr Ebrar içindir. Bunlar, Hakk’ı, vera-ı perde’den. (perde arkasından) müşahede ederler. Hakk bunlardan mahcub (perdeli) olduğundan nar-ı fıraka yanarlar. Ancak Cemal-i İlahi ile müşerref olduktan sonra C. Hakk bunlardan da razı olacaktır.”³⁵³

Erzurumî hazretleri, ayetin genel manasını hususileştirmiş, Allah’ın vadini yalnız ‘Birr’ sahiplerine has kılmıştır.

Bursevî hazretleri ise, bu vadin iman ve Salih amel sahibi bütün müminleri kapsadığını ifade etmiştir.³⁵⁴

Ayetin metnine Bursevî hazretlerinin yorumu daha uygun düşmektedir.

97- Ruh Hakkında Bilgi

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي

“Sana Ruh’u sararlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir.”³⁵⁵

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesinden istidlalen bazı müfessirler bu ruh emrinin hakikatinden Hz. Peygamber efendimize de haber verilmemiştir diyorlarsa da, bunun te’vili şu suretledir ki: Bâtînen âlem-i Melekût ve alem-i Emr’den haberdar olamayan müminleri, ruhun hakikatiyle ilgili kavrayamayacakları bir beyan üzerinde yersiz bazı düşüncülerden siyanet için, ayet-i kerime’de kapalı bir ifade kullanılmıştır.

Saniyen ruhtan sual eden Yahudi ulemasıdır. Bu bakımdan ayet-i kerimedeki beyan da, sual sorana göre bir cevaptır. Yoksa ulüm-u evvelin ve ahirini câmi’ bir Zat-ı Celil hakkında yukarıdaki görüşü serdetmek hatayı sarihtir (açık bir hata).³⁵⁶

Erzurumî hazretleri, yaptığı yorumda ruh hakkında bilginin Peygamber Efendimiz tarafından da bilinebileceğini iddia etmektedir.

Bursevî hazretleri, bu konuda şöyle der: “(Ruh) İnsan aklının, çevresinde dolaşamayacağı ölçüde gizli sırlardan, Allah’ın ilminin tecelli ettiği İlahi işlerdendir.”³⁵⁷

Görüldüğü gibi Bursevî hazretleri, Peygamberimizin ruhla ilgili bilgiye sahip olup olmaması hususunda herhangi bir açıklamada bulunmamıştır.

³⁵³ Erzurumî, a.g.e, I, 458.

³⁵⁴ Bursevî, a.g.e, II, 390.

³⁵⁵ İsra, 17/ 85.

³⁵⁶ Erzurumî, a.g.e, I, 461- 462.

³⁵⁷ Bursevî, a.g.e, V, 51.

Kuşeyrî de, müşriklerin Peygamberimizi zor durumda bırakmak için bu soruyu sorduklarını Allah'ın ise ruhun bir kısmı hakkında farklı bir ifadeyle cevap verdiğini söylüyor. Ruhun mahluk olduğunu ve cesetten önce yaratıldığını ifade ediyor.³⁵⁸

98- Dünyayı Veya Ahireti İsteyenler

مِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ “İçinizden kimi dünyayı istiyor, (yine) içinizden kimi ahireti diliyordu.”³⁵⁹

لِّلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ “Allah’ın Cemalini dilemekte olanlar”³⁶⁰

Gülzar-ı Saminî “Ayet-i celileleri insanları üç kısma ayırmıştır. Bunların alametleri vardır ve şunlardır:

1. Ehl-i Dünya: Dünyalarının kemalini dinlerinin noksanlığında ararlar. Yani, dünyalarından cüz’i bir tavize ve zarara razı olmazlar; fakat dinlerine arız olacak noksan ve mazarrattan katiyen korkmazlar, çekinmezler ve onu kayırmazlar. Allah adamlarını sevmez ve onlarla görüşmezler.

2. Ehl-i Ahiret: Bu zümrenin alameti, dünyalarına pek ehemmiyet vermeksizin dinlerini islah ve ikmale himmet ve gayretleridir, ve ehl-i Hakk’ı sevmektir.

3. Ehlüllah: Nail-i hidayet-i uzma (en yüce hidayete nail olanlar) olan bu rical’in alameti ise pek çoktur. Bunlar dünya ve ahiretle meşgul olmazlar. Ne dünya ve ne de ahirete ait hiçbir batını taallukları yoktur. Vech-i İlahi’yi, Allah ile ve Allah için severler.”³⁶¹

Erzurumî hazretleri bu ayetlerden Batını yorumlar çıkarmış, insanları üç kısma ayırmıştır.

Bursevî hazretleri ise, zikredilen iki ayete farklı yorumlarda bulunmuştur:

Birinci ayetin Uhud Savaşı ile ilgili olduğunu, Müslümanlardan bazılarının: “Biz nasıl yeniliriz. Allah bize zafer vaat etmişti.” Sözlerine cevap olarak indiğini ifade eder.³⁶²

İkinci ayetin zikredilen kısmına ise şu tefsiri yapmıştır: “İyilikleriyle yalnız ‘Allah’ın rızasını isteyenler için” onlara hakkını vermek, o hakkı yanında tutmaktan daha iyidir.”³⁶³

³⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e, II, 366.

³⁵⁹ Al-i İmran, 3/ 152.

³⁶⁰ Rum, 30/ 38.

³⁶¹ Erzurumî, a.g.e, I, 470- 471.

³⁶² Bursevî, a.g.e, II, 99- 100.

³⁶³ Bursevî, a.g.e, VI, 324.

99- Allah'ın Kullarına Rızık Ayarlaması

وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ “Eğer Allah (bütün) kullarına (müsavat üzere) bol rızık verse idi yeryüzünde muhakkak ki, taşkınlık ederler, azarlardı.”³⁶⁴

Gülzar-ı Saminî; “Yani mealen: “Allah kullarına rızıklarını miktar-ı kafi şekilde verir. Zira fazla verirse onlar tuğyan ederler” demektir. Demek ki miktr-ı kafi rızık da ayrıca bir in'am ve ihsan-ı ilahidir.

Zamanımızın müslümanları evvelki müslümanlara nisbetle çok zengindirler. Bununla beraber günümüz insanları hayır ve hasenat ve Rıza-i ilahi için on paralarını sarf edemiyorlar. Evvelkilerin hayır ve hasenatı ise bihaddü hisabdır. Bunun hikmeti: Şimdiki insanlarımız helal ve haram aramazlar ve parayı nefisleri için kazanırlar. Hâlbuki Rıza-ı İlahi için kazanılan para ancak Hakk'a ve O'nun rızasına sarf edilebilir.”³⁶⁵

Erzurumî hazretleri, Allah'ın kulları için rızık ayarladığını, evvelki Müslümanların bugünkülerden daha cömert olduğunu; bunun sebebinin onların Allah rızası için para kazandıklarını, bugünkülerin ise helal haram aramadan kendi nefisleri için servet edindikleri yorumunu yapar.

Bursevî hazretleri, ayeti yorumlarken Erzurumî hazretleri kadar ayrıntıya girmeden ayete aynı tefsiri yapmıştır. İbn-i Abbas'tan şu nakilde bulunmuştur: “İnsanların yeryüzünde azmaları demek, derece üstüne derece, binek üstüne binek, elbise üstüne elbise arzu etmeleri demektir.”³⁶⁶

Kuşeyrî ise; “Ey fakir, katımdaki bilgiye dayanarak sana dünyada bol rızık vermedim. Gerçekten ben sana bol rızık verseydim, sen azardın, yeryüzünde fesat çıkarırdın”³⁶⁷ şeklinde yorum yaparak iki âlimden de biraz farklı düşünmüş, rızkın takdir-i İlahi ile bağlantısını kurmuştur.

100- Dünya ve Ahiret Körlüğü

وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا

“Kim bu Dünyada körse, Ahirette de kör olacak ve her türlü nimetten uzak bulunacaktır.”³⁶⁸

³⁶⁴ Şura, 42/ 27.

³⁶⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 471- 472.

³⁶⁶ Bursevî, a.g.e, VII, 505- 506.

³⁶⁷ Kuşeyrî, a.g.e, III, 354.

³⁶⁸ İsra, 17/ 72.

Gülzar-ı Saminî; “Bu emr-i İlahî’ye göre: “İnsan amâ ise ne Hakk’ı ve ne de Cemal-i Hakk’ı göremez.” Kur’an’da, lisan-ı Peygamberîde ve Lisan-ı evliyullah’ta zahir körlüğe değil, basiret körlüğüne körlük, amâlık denilir. Nitekim hadis-i şerif’te: “Gözü görmeyen değil, basireti kapalı olan kişi kördür.”³⁶⁹ buyurulmuştur.”³⁷⁰

Erzurumî hazretleri, bu körlüğün manevi körlük, Hakk’ı görememe olduğunu ifade etmiştir.

Bursevî hazretlerinin yapmış olduğu tefsir de aynı manaya gelmektedir.³⁷¹

Kuşeyrî bu ayete herhangi bir açıklama yapmamış, sadece bunun bir azap değil de bir ayrılık vesilesi ve işareti olduğunu söylemiştir.³⁷²

101- Peygamberin Yolu ve O’na Uyanlar

“De ki: *قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللَّهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ* (Habibim!) İşte bu benim yolumdur. Ben Allaha (körü körüne değil) bir basiret üzere davet ediyorum. Ben de, bana tabi olanlar da (böyleyiz). Allah’ı (ortaklardan) tenezzüh ederim. Ben müşriklerden değilim.”³⁷³

Gülzar-ı Saminî; “Müminlerin ne kadar makbul ve matlub-u ilahi olduklarına bu ayet-i celile, delil-i kâfidir. Bu sebeple ki bu ayet-i kerimede: Dâî (Davet eden) bizzat Hz. Allah; ve O Zat-ı Celil-i Kibriya’ya, basiret üzere davete memur ve vesile de Rasulüllah ve varisleri; ve *davetname* ise Kitab-ı İlahî’dir.

Efendimiz ne (Dâî İle’-dünya) ve ne de (Dâî-i ile’l- ahirah)’tır. Sadece (Dâî-i ilellah)’tır. Ve bu davete icabet edenlerin büyüklüğüne nihayet olmadığı gibi, bu daveti kabul etmeyenlerin de sefaleti, zarar ve hüsrânları tarif ve tavsif olunamaz.”³⁷⁴

Erzurumî hazretleri, davet edenin bizzat Allah olduğunu, davete vesilenin de Rasulüllah olduğunu, davete icabet edenlerin de müminler olduğunu ifade etmiştir.

Bursevî hazretleri ise, iki çağrı bulunduğunu; birinci çağrının basirete, ikincisinin ise körlüğe dayandığını ifade ettikten sonra şöyle bir hikâye anlatır:

“Anlatıldığına göre fakirin birisi Ebu Müslim El- Mağribi’yi ziyarete gitti. Onun Kur’an’ı düzgün okumadığını işitti ve kendi kendine: ‘Emeğim boşa gitti’ dedi. Sonra teheccüd vaktinde abdest almak için dışarı çıktığında iki aslanın hücumuna uğradı ve

³⁶⁹ Acluni, a.g.e, I, 166.

³⁷⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 475- 476.

³⁷¹ Bursevî, a.g.e, V, 41.

³⁷² Kuşeyrî, a.g.e, II, 362.

³⁷³ Yusuf, 12/ 108.

³⁷⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 478- 479.

bağırarak kaçtı. Ebu Müslim, onu aslandan kurtardı ve fakihe şöyle dedi: “Ben kıraatte hata ettim. Sen ise imanda hata ettin. Biz içi düzeltmek için uğraştığımızdan mahlûkat bizden korkar, siz ise dışı düzeltmek için uğraştığımızdan, mahlûkattan korkarsınız.”³⁷⁵

Seyit Kutub bu ayeti şöyle tefsir ediyor: “Biz Allah’ın aydınlık hidayet yolundayız. Yolumuzu iyi bilir ve onda şuurla yürürüz. Bu yola devam ederken tecessüs ve kötü şeyler yapmayız, adımlarımızı zan ve tahminlerle atmayız. Bu yol basiret ehlinin yakinen tanıyıp bildiği aydınlık bir yoldur.”³⁷⁶

102- Allah’ı Unutan ve Unutulanlar

Gülzar-ı Saminî; “İnsan kendisini her an ve her mekânda gören, bilen Mevlasından nasıl gaflet eder? Hakkın kendisini her an ve her yerde gördüğüne inanan bir kimse nasıl C. Hakk’tan gafil olabilir? Sübhanallah vela havle vela kuvvete illa billah. Bunun için ayet-i kerimedde: *وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ هُمُ الْفَٰسِقُونَ* “*Hem kendisi Allah’ı unutmuş, hem (Allah) kendilerini kendilerine unutturmuş olanlar gibi olmayın. Onlar fasıkların ta kendileridir.*”³⁷⁷ buyurulmuştur. Zira unutanlar unutulur, sevenler ise sevilir. Küffar dünyayı sever Hakkı sevmezler ve ahlak-ı zemime sahipleridir. Manadan ise bihaberdirler.”³⁷⁸

Erzurumî hazretleri, Allah’ı unutanların kâfirler olduğunu, müminlerin ise Allah’ı unutmaması gerektiğini ifade etmiştir.

Bursevî hazretleri ise, Allah’ı unutanların Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu ve hitabın müminlere ihtar ifade ettiğini söyler.³⁷⁹

Bursevî hz.lerinin yorumu ayetin metnine daha uygun düşmektedir.

103- Kıyametten Önce Allah’ın Davetine İcabet

اسْتَجِيبُوا لِرَبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِّن مَّلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِّن تَكْوِينٍ

“*Allah’tan reddine asla çare olmayacak bir gün gelmezden evvel Rabbiniz’in davetine icabet edin. O gün sizin için ne sığınacak bir yer ne de (günahlarınızı) inkâra bir mecal yoktur.*”³⁸⁰

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayetle üç türlü icabete işaret buyrulmuştur: Birincisi, emrin zahirine icabet ve nevahiden ictinaptır ki, bu *avamın* icabetidir. Ve: “Bu icabet’te

³⁷⁵ Bursevî, a.g.e, IV, 284- 285.

³⁷⁶ Kutub, Seyit, *Fi Zilali’l- Kur’an*, Hikmet Yay, İstanbul 1988, VIII, 488.

³⁷⁷ Haşr, 59/ 19.

³⁷⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 499.

³⁷⁹ Bursevî, a.g.e, VIII, 590.

³⁸⁰ Şura, 42/ 47.

kalınız” diye emir buyrulmuyor ve belki icabet-i saniye olan: “Gönlünüze teveccüh ve ikbal, ahlak-ı ilahiye ile tahalluk, zikir ve fikirle iştilal edip tarik-i mukarrabin’e sülük ederek bu davete de icabet edin” buyruluyor ki bu *Havas’ın* icabetidir.

Üçüncü icabet *ehassu’l-havas’a* mahsustur. Gönlü masivallah’tan tathir’e, Sırr-u batın-ı insaniyi, üns ü Huzurla itmi’nan kesb ederek, agahiyyet-i daim’e ve Zikr-i muttasıl’a vüsule davet ve bu davete icabettir.³⁸¹

Erzurumî hazretleri, üç ayrı icabetten bahsetmiş, ayetin kâfirlere değil, müminlere hitap ettiğini ifade etmiştir.

Bursevî hazretleri ise, icabetin imana çağrı manasına geldiğini ve muhatabın kâfirler olduğunu söylemiştir.³⁸²

104- Affın Mükâfatı

وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ

“Kötülüğün karşılığı ona denk bir kötülük (bir misilleme)dir. Fakat kim qffeder, barışı sağlara mükâfatı Allah’a aittir. Şüphe yok ki O, zalimleri asla sevmez”³⁸³

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesi mucibince insana bir kötülük edene bilazyade vela noksan aynen mukabele meşrudur. Fakat bir kimse ki kendisine yapılan kötülüğü affetti ve yapanı ıslah etti, yani kötülüğe kötülükle mukabele etmeyerek af ve ıslah cihetini iltizam etti ise “o kimsenin ecri Allah üzerinedir” buyruluyor.

İşte bu Ahlak-ı ilahiyedir. Eğer insanları muhalefatına karşı C. Hakk ceza buyurursa, O’nun affı ve safhı (bağışlaması), lütuf ve keremi olmasa, insanlar bir anda helaka maruz kalırlar. “Muhakkak ki C. Hakk zalimleri sevmez” buyruğu ile bu ayet sona eriyor.”³⁸⁴

Erzurumî hazretleri, kötülüğe karşı denk bir kötülükle mukabeleyi meşru görmekte birlikte, asıl yapılması gerekenin kötülüğe iyilikle karşılık vermek olduğunu söyler.

Bursevî hazretleri de genel olarak bu tefsire uygun yorumda bulunur.³⁸⁵

³⁸¹ Erzurumî, a.g.e, I, 501.

³⁸² Bursevî, a.g.e, VII, 521.

³⁸³ Şura, 42/ 40.

³⁸⁴ Erzurumî, a.g.e, I, 502.

³⁸⁵ Bursevî, a.g.e, VII, 516.

105- İmanın Şartları

Leyle-i Mirac'ta bizzat (s.a.v.) Efendimize vahiy buyrulan: *أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ وَرُسُلِهِ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ*

“O Peygamber de kendisine Rabbinden indirilene iman etti, müminler de. (Onlardan) her biri Allah’a O’nun meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandı. (Allah’ in) peygamberlerinden hiçbirini diğerlerinin arasından ayırmayız. (Hepsine inanırız). Dinledik. (Kabul ettik; emrine) itaat ettik. Ey Rabbimiz mağfiretini (isteriz) son varış ancak Sana’dır, dediler”³⁸⁶

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celîlesi iman’ı tarif ve beyan buyurmaktadır. Kütüb-ü ilahiyenin bazısına iman etmek, bazısına ise etmemek elbetteki olmaz. Kütüb-ü ilahiyyenin tamamına iman etmek iman’dandır. Elhamdülillah, bu Kur’an-ı Azimüşşan, Kütüb-ü İlahiyyenin yüz dördünün hepsini, cami olduğundan, buna iman cümlesine imandır. Ve ala rivayetin (124.000) veyahut (224.000) veyahut daha ziyade ne kadar peygamberan-ı izam gelmişse biz onların cümlesine iman etmişizdir ve aralarında tefrikte bulunmayız.

Ayet-i celîlenin manası bu demektir ki: “Rasul-ü Ekrem (s.a.v.) kendinin risaletine ve C. Hakk tarafından inzal buyrulan kitaba iman etti. Müminlerin cümlesi de Allah’a, kitaplarına, peygamberlerine iman ettiler ve bunlar peygamberleri beyinlerini de tefrik etmezler” diye C. Hakk böylece şehadet buyuruyor. O müminler derler ki: “Biz işittik ve itaat ettik.” *İşitmek* de, itaat de şeref kabul olduğundan (işitmek ve itaat etmek) beraber buyrulmuştur. Ve yine o müminler derler ki: “Yarabbi bizi mağfiret buyur” veyahut: “Senin mağfiretini isteriz.” Mağfiretin derecat ve meratibi olduğu gibi zünûbun da derecat ve enva-ı vardır, günahın büyüğü küçüğü, müminlerin bildiği ve bilmediği nevi’leri vardır. Keza günahın zahiri de vardır, batını da... *“Günahta ısrar edilirse küçük günah büyük günah olur. İstiğfar olunursa büyük günah affedilir, silinir”³⁸⁷* hadis-i şerifi mucibince küçük günah büyük günahı intac eder. İstiğfar, tevbe ve inabe ile büyük günah mağfiret olunur, kalmaz.

Erzurumî hazretleri, bu ayete genel zahiri anlayışa uygun yorumda bulunmuştur.

³⁸⁶ Bakara, 2/ 285.

³⁸⁷ Eş- Şeybani, Muhammed Bin Hasan, Camiu’s- Sağir, II, 203, Beyrut, 1986.

Bursevî hazretlerinin yorumu da manen aynıdır. İlâveten şunu söyler: “Bizim için gerekli olan Kur’an ahlakıyla ahlaklanmaktır. Yalnızca Kur’an okuyup, bunun gereğiyle amel etmemek herhangi bir fayda sağlamaz.”³⁸⁸

106- Salih Amel

فَمَنْ كَانَ يَرْجُو لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا

“Artık kim Rabbine kavuşmayı ümit (ve arzu) ediyorsa güzel bir amel işlesin ve Rabbine ibadette (hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi) ortak tutmasın.”³⁸⁹

Gülzar-ı Saminî; “Lika-i Rabb’e nail olmak için işlenecek amel-i Salih hem zahir, hem de batınen olanıdır” buyrulmuştur.”³⁹⁰

Ruhu’l-Beyan; “Kavuşmaktan kasıt, Rabbin ikramına ulaşmaktır. Kim Allah’ın ikramını elde etmek isterse salih amel işlesin. Rabbine ibadette riyakârların yaptığı gibi ne açık ne kapalı hiçbir şirk karıştırmassın.”³⁹¹

Görüldüğü gibi Bursevî hazretleri, metne uygun bir tefsirde bulunmuştur. Erzurumî hazretleri ise, yapılacak salih amelin içten yapılması şartını koymuştur. İlâveten şu ibretimiz hikâyeyi eklemiştir:

“Mervidir ki, İbn-i Mes’ud Hazretleri bazı ashab-ı güzînle sahrayı teşrif buyururlar, yemek pişirirler, yemeği yiyecekleri sırada gözleri bir çobana tesadüf eder. Onu da yemeğe davet ederlerse de çoban oruçlu olduğunu bildirir. İbn-i Mes’ud Hazretleri: “Böyle şiddetli sıcakta oruç tutulur mu?” diye sorar. Çoban: “Cehennemin ateşi bundan çok daha eşedir. Bugün bu hararete tahammül etmek icab eder ki yarın Cenab-ı Hakk da o harareten muhafaza buyursun” diye arz eder. İbn-i Mesud Hazretleri: “Koyunlardan bir tanesini bize satar mısınız?” diye sorar. Çoban: “Bu koyunlar benim değil, efendimindir, ben sadece köle ve çobanım” der.

İbn-i Mes’ud Hazretleri mahsus: “Ne zararı var? Bize birini sat, efendine de koyun öldü dersin” buyurur. Çoban “Eyne Allah?” der, yani: “Haydi efendimi aldattım, ya Cenab-ı Hakk nerede? O görmez ve bilmez mi?” demek ister. Bu cevap İbn-i Mes’ud Hazretlerinin çok hoşuna gider. Bilahare o köleyi de koyunları da efendisinden satın alır, köleyi azad buyurur. Ve o koyunları da kâmil köleye bağışlar.”³⁹²

³⁸⁸ Bursevî, a.g.e, I, 489.

³⁸⁹ Kehf, 18/ 110.

³⁹⁰ Erzurumî, a.g.e, I, 527.

³⁹¹ Bursevî, a.g.e, V, 160.

³⁹² Erzurumî, a.g.e, I, 527.

107- Şeytanı Dost Edinme

أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا

“Şimdi siz beni bırakıp da, onu ve onun neslini (avenesini) hepsi sizin düşmanınız olduğu halde dostlar edinir misiniz? Zalimler için ne kötü trampadır.”³⁹³

Gülzar-ı Saminî; “Biz Cenab-ı Hakk’a sığınırız. İnsan olur ki, nefsini, dünyasını dost ve veli ittihaz eder. Yukarıdaki ayet-i kerimede, Cenab-ı Hakk bu türlü davrananların fena bir yolda olduklarını ve bu halin bir zulüm olduğunu ferman buyuruyor.

Efendimiz Hazretleri de: “Hüsn-i karin (güzel arkadaşı) misk satan gibidir; Sû-i karin ise demirci ocağı gibidir”³⁹⁴ diye buyurmuşlardır. Misk satandan insana güzel kokular gelir, o da güzel kokar. Sû-i karinden de demirci ocağı gibi pislik gelir ve insanın üzerine kıvılcım sıçrar, elbisesini ve vücudunu yakar. Yani insanın zahirine de, batınına da mazarrat îras eder.”³⁹⁵

Ruhu'l-Beyan, “Ey Ademoğulları, siz bu işi bildiğiniz halde, İblis’e uyarak yoldan çıkıyor ve beni bırakıp da onun zürriyetini dostlar mı ediniyorsunuz?... Hâlbuki İblis ve onun yandaşları sizin düşmanlarınızdır.”³⁹⁶

Yapılan her iki yorum da metnin zahirine uygundur. Erzurumî hazretlerinin vermiş olduğu demirci örneği de konuyu anlama bakımından güzel bir örnektir.

108- Davud Hanedanının Şükürü

اعملوا آلَ دَاوُودَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّاكِرُونَ “Ey Davud hanedanı! Siz (Allah’a) şükür için çalışın. Kullarımdan şükreden azdır”³⁹⁷

Gülzar-ı Saminî, “Ayet-i Celilenin zahiri manasında: Kendilerine çok nimet ihsan buyurduğundan dolayı Davud’un (a.s.) kavmine, şükretmeleri için, Cenab-ı Hakk emir buyuruyor. Ve kulların şükürünü zann-ı İlahisine muzaaf kılarak, şükredenlerin az olduğunu ferman buyuruyor. Ayet-i celilesinin enfüsi manasına gelince: “Vücûd-u insanide ruh Davud mesabesindedir. Kuvva-i zahire ve batına da âl-i Davud

³⁹³ Kehf, 18/ 50.

³⁹⁴ C. Sağır, a.g.e, II, 154.

³⁹⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 528- 529.

³⁹⁶ Bursevî, a.g.e, V, 123.

³⁹⁷ Sebe, 34/ 13.

mesabesinde. Bunların şükürü, evamir-i zahirîye ve batınîye imtisal ve menahîden külfetsizce ictinabdır. Şükürün en doğru manası ise Hakk ile olmaktır.”³⁹⁸

Erzurumî hazretleri, ayetin zahirini açıkladıktan sonra, İşari tefsirde bulunmuş; Davud’un ‘Ruh’, al-i Davud’un ise kuvve-i zahire ve batine manasına geldiğini ifade etmiştir.

Bursevî hazretleri ise, ayetin zahiri yorumunu yaptıktan sonra İmam-ı Gazali’den bir nakilde bulunmuştur: “Allah Teala’nın nimetlerine şükretmenin en güzel şekli kişinin o nimetleri O’na isyan etmek için kullanmaması, aksine itaat için kullanmasıdır.”³⁹⁹

109- Müminlerin Duası

Cenab-ı Hakk, Sure-i Secde’de: *تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفُونَ* “Yanları yataklarından uzaklaşır. Korku ve ümit ile Rablerine dua ederler. Kendilerini rızıklandığımız şeylerden de (hayra) harcarlar”⁴⁰⁰ buyuruyor.

Gülzar-ı Saminî; “Yani: “Müminlerin yataklarından ayrılarak Rablerini (havfen ve tamean) zakir olduklarını ve O’na ibadet ve taat ettiklerini ve kendilerine rızık olan şeylerden de infak ettiklerini” ferman buyuruyor. Havfin ve ümidin derecatı vardır. Bazı müminler Azab-ı ilahi’den havfen, Cennet’teki köşk ve Huriler’e de tamaen; ve bazı müminler de (Hakk’tan uzak düşmekten dür ve hicabdan) havfen, Cemal ve huzûr-u ilahisine ise tamaen ibadet ve taat ederler. Bunların arasında fark-ı azîm vardır.”⁴⁰¹

Erzurumî hazretleri, buradaki ibadeti ve infakı genel manada almıştır. Bursevî hazretleri ise, ibadetten maksadın tehecçüd namazı, infaktan maksadın da zekat, sadaka ve başkalarını kendine tercih etmek şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁰²

Vehbe Zuhayli tefsirinde bu ayeti şöyle açıklamaktadır: “Bol sevap ve rahmet ümit ederek, cezadan korkarak, kabul edileceği inancını taşıyarak halisane dua ile Rablerine dua ederek, vicdanları ibadetle rahat bulduğu, gözleri aydın olduğu halde Rablerine yakarmak suretiyle gönülleri huzur duyarak, gece namazına kalkmak üzere yanları (vücutları) uyku ve rahattan uzak kalır.”⁴⁰³

³⁹⁸ Erzurumî, a.g.e, I, 532- 533.

³⁹⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 509.

⁴⁰⁰ Secde, 32/ 16.

⁴⁰¹ Erzurumî, a.g.e, I, 533.

⁴⁰² Bursevî, a.g.e, VI, 397- 399.

⁴⁰³ Zuhayli, Vehbe, *Tefsiru’l- Münir*, 11, 214, Risale Yay, İstanbul 2005.

110- Amellerin Tartılması

فَأَمَّا مَنْ تَفَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَهُوَ فِي عَيْشَتِهِ رَاضِيَةً وَأَمَّا مَنْ خَقَّتْ مَوَازِينُهُ فَأَمُّهُ هَاوِيَةٌ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ نَارٌ حَامِيَةٌ
 “İşte (o gün) kimin tartıları ağır gelirse, artık o hoşnut (olacağı) bir yaşayıştadır. Amma kimin de tartıları hafif gelirse artık onun anası Haviye’dir (uçurum). Onun mahiyetini sana bildiren nedir? Harareti Çetin bir ateştir o”⁴⁰⁴

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimleri ile: Kıyamet günü mizanı hasenatı ile ağır gelenlerin Rıza-ı İlahiyi kazanmış olacakları, mizanı hafif gelenlerin ise nar-ı Cehim’e sevk olunacakları emir buyruluyor. Dünyada üç türlü mizan vardır: 1- Akl-ı Selim, 2- Kitabullah, 3- Sünnet-i Rasûlullah... Bu üç mizan da amal-i zahire ve batnesi, ahlak ve ahvalindeki hasenesi ağır gelen zevatın yarın ahirette de mizanı hasenat yönünden ağır geleceğinden şüphe yoktur. Dünyanın her yönden üzerimize abandığı bir devrede mizanımızı ağır getirebilmek için Cenab-ı Hakk’ın tevfik ve muavenetine, bizim de himmet ve gayretimize büyük ihtiyaç vardır. Ta ki Ehl-i Cemal çoğalsın, yetişsin de biraz olsun bu mahlûk rahat yüzü görebilirsın.”⁴⁰⁵

Erzurumî hazretleri, mizanı üçe ayırmış, bu tartıda zahir ve batın ameller ile ahlak ve ahvaldaki hasenenin tartılacağına işaret etmiştir.

Bursevî hazretleri ise; teraziye İbn-i Abbas’tan aldığı nakille ifade eder: “O iki kefesi ve dili olan bir terazidir. Amellerden başka hiçbir şey tartılmaz. Allah Teala kullarının arasındaki ahidlerle ilgili şeyleri belirtmek için tartar.” Ayrıca o, Hakk’ın ağır, batılın hafif olduğunu, iyi ameli kötü amelinden bir tane fazla olanın Cennet’e gireceğini ifade eder.⁴⁰⁶

111- Kur’an’ı Allah İndirmiştir

الم تَنْزِيلُ الْكِتَابِ لَأَرْبَبَ فِيهِ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ “Elif Lam Mim... Bu kitabın indirilmesi ki onda hiçbir şüphe yoktur. Âlemlerin Rabbindedir”⁴⁰⁷

Gülzar-ı Saminî; “Evet, bu Kitab-ı Mübin’in ve bu Sure-i Celile’nin Cenab-ı Rabbü’l-Âlemin Hazretleri tarafından inzal buyrulduğunda şek ve şüphe yoktur. Ve bu Kur’an-ı Kerim’in sebep-i inzali, muhakkak ki insanların hususîyle müminlerin Onunla amel olarak Allah’a layık ve vasıl olmaları keyfiyetidir; daha doğrusu Cenab-ı Hakk’ın “Hz. insan” mazharından zuhuru içindir. Bir lüzum olmasaydı Hazret-i Allah elbette ki

⁴⁰⁴ Karia, 101, 6- 11.

⁴⁰⁵ Erzurumî, a.g.e, I, 557.

⁴⁰⁶ Bursevî, a.g.e, X, 155.

⁴⁰⁷ Secde, 32/ 1-2.

“Âdem”i halk buyurmazdı. Ancak bu lüzum (haşa ve kella) Cenab-ı Hakk’ın bir ihtiyacından doğmuş olmayıp sadece kendi “Cemal-i bâkemâli”ni “insan” miratından temaşa ile telezzüz’ü mevzu bahistir ve Hz. İnsan’ı da o cemal’den telezzüz için halk buyurmuştur. Bu itibarla eğer insan bu rutbe-i meratibini bilip bulamaz ise; bu zuhur, bu izhar, o insana nispetle (haşa ve kella) abes ve faidesiz bir şey gibi olmuş olur.”⁴⁰⁸

Erzurumî hazretleri, ayetin lafzına uygun zahiri tefsir yaptıktan sonra, Kur’an’ın insan için indirildiğinden bahisle sözü insanın niçin yaratıldığına getirir. Ve ayetle ilgisi olmayan indi birtakım yorumlar yapar.

Bursevî hazretleri ise, ayetin yorumunda Kitabın mucize olmasının bizzat Allah’tan geldiğini gösterdiğini söyler.⁴⁰⁹

DÖRDÜNCÜ DEFTERDE GEÇEN AYETLER

112- Allah’ın Gücü ve Kader

“Eğer biz *لَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدَاهَا وَلَكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ* dileseydik herkesi elbette hidayete erdirirdik. Fakat benden (sadır olan şu): Cehennemî bütün cinlerden, insanlardan muhakkak dolduracağım sözü hak olmuştur”⁴¹⁰

Gülzar-ı Saminî; “Yani murad edersem her nefis için hidayet ederim, buna kadirim buyuruyor. Fakat Cenab-ı Hakk kendi kudret ve İrade-i Külliye-i İlahiyyesini kullarının irade-i cüziyyesine talik buyurmuştur. Gerçi insanlardaki bu irade cüzidir, küçüktür, fakat çok büyük işler görür. Zira kul, kemal-i acz ve zaafi ile Cenab-ı Hakk’a talip olsun da, Cenab-ı Hakk o kulunu reddetsin... Haşa ve kella... Cenab-ı Mevla’da ret yoktur. Bu cihetle “Kader”den bahsetmek ve kader mevzuunun bu yönüyle ziyadesiyle meşgul olmak münasip değildir “istidadımda yok, tevfik olursa yaparım” gibi beyan ve düşüncüler Cenab-ı Hakk’a iftira ve O’na tâlim-i usul varit olur. Bize düşen bu gibi hususları katiyen düşünmeksizin her İlahi emre imtisaldir.”⁴¹¹

Ruhu’l-Beyan, “İyi olsun, kötü olsun herkese başarı lutfetmek suretiyle iman ve amele sevk eden hidayeti verseydik, onu kazanç yeri olan dünyada verir ve ahrete te’hir etmezdik.”⁴¹²

Bursevî hazretleri, burada metni açıklamakla yetinmiştir.

⁴⁰⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 12.

⁴⁰⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 388.

⁴¹⁰ Secde, 32/ 13.

⁴¹¹ Erzurumî, a.g.e, II, 15- 16.

⁴¹² Bursevî, a.g.e, VI, 395.

Erzurumî hazretleri ise, efradını cami ağyarını mani çok güzel bir yorumda bulunmuştur. İlaveten ibretli bir kıssayı nakletmiştir:

“Bir gün Behlül Danâ Hazretleri Halife Harun Reşid’in göreceği bir yerde büyük bir direğin evvelki bir başından tutar kaldırır. Sonra bir kere de direğin öbür başını tutar kaldırır, Üçüncü defasında da direğin ortasından tutup kaldırmak isterse de bir türlü kaldıramaz. Harun Reşid: “Böyle ne yapıyorsun?” diye sorunca, cevaben: “Kendi kendime öyle bir muvazene yapıyorum. Hele bakayım bir dedim, yalnız Dünyayı kazanabilir miyim? Baktım ki bu mümkün ve kolay... Bir de yalnız ahireti kazanabilir miyim? diye tecrübe ettim; onu da kolay ve mümkün buldum. Üçüncüde ise, her ikisini bir arada kazanabilir miyim? diye baktım, muvaffak olamadım” buyurur.

Bunun üzerine Halife ağlamağa başlar. Ve Behlül’e: “Ne istersen sana vereyim der, Behlül de: “Yüzüme konan şu sinekler beni çok taciz ediyor. Emret de bunlar benim yüzüme konmasınlar, başka bir şey istemem” der. Halife: “Bu benim elimden gelmez, hükmüm bunlara geçmez” deyince, Behlül: “Pekala bir sineğe hükmü geçmeyen bir kimseden ben ne isteyim ki o da bana versin?” buyurur.”⁴¹³

113- Namaz Kötülükten Alıkoyar

إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ “Çünkü namaz edepsizlikten ve akıl ve şeriata uymayan her şeyden alıkoyar”⁴¹⁴

Gülzar-ı Saminî; “Buyrulduğu ve müminin de senelerce namaz kıldığı halde, yine gıybet eder, haram yer, dünyayı sever... Anlaşıyor ki bu namaz, tarif-i İlahi dairesinde eda olunan bir namaz değildir. Onun içindir ki Hz Mevlana: “Ehl-i suret ve zahirin, ehl-i rüsum’un namazı günde beş vakittir. Lakin ehl-i aşk ve hakikatin namazı ise her an ve daimidir” buyuruyor. Hakikaten öyle, onlar salat-ı mefruzeyi eda ettikleri gibi, gerek namazlarında ve gerek evkat-ı sairede de gönülleri Huzur-u İlahiyeden kesilmedikleri cihetle aleddevam namazdadırlar; bu sebeble Fahşa-i ve’l-münkerin de her türlüünden halas olmuşlardır.”⁴¹⁵

Erzurumî hazretleri, usulüne uygun, severek ve isteyerek, şuurlu kılınan namazın ancak kişiyi aklın ve şeriatın yasakladığı şeylerden alıkoyacağını ifade ediyor.

Bursevî hazretleri de tefsirinde yaptığı yorumda bu kanaattedir. Kaynak göstermeden şu olayı naklediyor: “Ensardan bir genç namazı Hz. Peygamberle birlikte

⁴¹³ Erzurumî, a.g.e, II, 16.

⁴¹⁴ Ankebut, 29/ 45.

⁴¹⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 24- 25.

kılıyordu ama her türlü kötülük de yapıyordu. Durum Hz. Peygamber'e iletilince: "Kuşkusuz namaz onu kötülüklerden alıkor" buyurmuştur. Hakikaten bu genç, çok geçmeden tevbe etmiş, durumu düzelerek zahid ashabın içinde yer almıştır."⁴¹⁶

Zemahşeri, tefsirinde bu ayete şu yorumu yapar: "Nice namaz kılan insanlar vardır. Büyük günah işler, namazı onu günahattan alıkoymaz, derseni;

Buna karşılık ben bunu söylerim: Allah katında kişiyi günahlardan koruyacak olan namaz tevbe-i nasuh yaparak, Allah'tan ittika eden, kalbi huşu içerisinde namaz kılan kimsenin namazıdır, dedikten sonra Bursevi'nin anlattığı Ensar'dan Peygamberimizin arkasından namaz kılan genci o da tefsirinde zikreder.⁴¹⁷

114- Tağuttan Kaçınmak

وَالَّذِينَ اجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فَبَشِّرْ عِبَادَ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَأُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ

"Tağut'tan, ona tapmaktan kaçınıp da Allah'a yönelenlere, gelince: Onlar için de müjde vardır. O halde kullarımı müjdele. (O kullarım ki) onlar söze (dikkatle) kulak verirler de onun en güzeline uyarlar. İşte bunlar Allah'ın kendilerine hidayet ettiği kimselerdir. Bunlar temiz akıl sahibi olanların ta kendileridir."⁴¹⁸

Gülzar-ı Saminî; "Evliyaullah indinde "Tağut" dünyadır, nefstir, masivallahtır. Hulasa masivallahtan hangi şey ziyade sevilirse o şey hakikatte Tağut'tur, müminin putu odur. Bu durumdaki bir müminin küffardan farkı; o'nun putu aşikâr iken, bununkinin gizli olmasıdır. Bir insanın ubudiyyeti muhakkak ya Cenab-ı Hakka'dır, veyahut Tağut'adır. Bu cihetle gerek şirk-i celi'den ve gerekse şirk-i hafi'den kurtulan hakikaten veli'dir.

Erzurumî hazretleri, Batını bir yorum yapmakla birlikte tağutun manasını verme hususunda güzel bir açıklamada bulunmuştur.

Bursevî hazretleri de genel hatlarıyla Erzurumî hazretleriyle aynı kanaattedir.⁴¹⁹

115- Allah'ın Rızkıdan Yemek

"Allah'ın rızkıdan yiyiniz"⁴²⁰ وَكُلُوا مِنْ رِزْقِهِ

⁴¹⁶ Bursevî, a.g.e, VI, 278.

⁴¹⁷ Zemahşeri, Ebu'l- Kasım Carullah Mahmud B. Ömer, *el- Keşşaf*, III, 207, Daru'l- Marife, Lübnan trs.

⁴¹⁸ Zümer, 97/ 17- 18.

⁴¹⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 240.

⁴²⁰ Mülk, 67/ 15.

Gülzar-ı Saminî; “Rızık iki türlüdür: *Rızık-ı sûrî, Rızık-ı manevî*... Yerden çıkan rızık da Allah’ın verdiği rızıktır ama buradaki rızık; rızık-ı manevî, rızık-ı ruhani ve rızık-ı Rabbanî’dir. Sûrî ve maddi olan rızık kesilince insanın ölmesi nasıl mukadder ve kaçınılmaz ise, rızık-ı manevî de kesilirse batın-ı insanî ölür ve böyle bir insanda yalnız hayat-ı nefsanîye kalır ki böyle olanlar hayvan, belki hayvandan da aşağıdırlar.”⁴²¹

Erzurumî hazretleri, ayetteki rızıkın manevî, ruhani ve rabbanî olduğunu ileri sürmüş, ruhun bununla ayakta durduğunu söylemiştir.

Bursevî hazretleri ise, kastedilen rızıkın helal olan yiyecek ve içecekler olduğunu söylemiş, yiyin emrinin ibaha ifade ettiğini belirtmiştir.⁴²²

116- Küfrün Zararı Sahibinedir

فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ “Artık kim küfrederse, küfrü kendi zararınadır”⁴²³

Gülzar-ı Saminî, “Evet, kâfirin küfrü kendi aleyhine olduğu gibi, müminin de kendi varlığını Hakk’a karşı izhar ve isbat etmeye kalkması ve bu suretle Hakk’ı setretmesi kendi aleyhinedir. Hâlbuki biliyoruz ki, İnsan Mirat-ı İlahî olmak üzere halk ve icad buyrulmuş idi. Hakk’ı sâtir (perdeleyen) ve kâfir olan, daha nerede ve nasıl mirat olabilir? Daha ne suretle Hakkı gösterebilir?”⁴²⁴

Erzurumî hazretleri, buradaki küfrün kâfirin hakk’ı inkârı, müminin de kendi varlığını Hakk’a karşı izharı olarak yorumlamıştır.

Bursevî hazretleri ise, küfrü nankörlük şeklinde yorumlamıştır.⁴²⁵

117- Kur’an’a Uyan İbret Alır

إِنَّمَا تُنذِرُ مَنْ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمَنَ بِالْغَيْبِ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَأَجْرٍ كَرِيمٍ “Sen ancak o zikr’e uyan ve çok esirgeyici (Allah’a) gaibane büyük saygı gösteren kimseleri inzar edeceksin. İşte sen onları hem marifetle, hem çok şerefli mükafatla müjdele”⁴²⁶

Gülzar-ı Saminî, “Bu Hitab-ı İlahî, Habib-i Edibinedir. Bu ümmetin İnd-i İlahideki mahbubiyeti bundan da fehm olunur (anlaşılır) ki; Cenab-ı Hakk, Efendimiz Hazretlerine hitap ediyor, fakat Ümmetini murad buyuruyor. Ve bunları O Mahbub-i Zîşanından ayırmıyor.

⁴²¹ Erzurumî, a.g.e, II, 27- 28.

⁴²² Bursevî, a.g.e, IX, 196.

⁴²³ Fatır, 35/ 39.

⁴²⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 40.

⁴²⁵ Bursevî, a.g.e, VII, 22.

⁴²⁶ Yasin, 36/ 11.

Evet, ayet-i kerimede (s.a.v.) Efendimize hitaben: “*Sen ancak o kimseleri korkutursun ki, yani korkanlar onlardır ki, Zikre ittiba ederler*”⁴²⁷

Erzurumî hazretleri, buradaki muhatabın Hz. Peygamber olduğunu, muradın ise ümmet-i Muhammed olduğunu beyan ediyor.

Bursevî hazretleri ise, Rahman’dan korkma ifadesini yorumlamış, müminin azaptan emin olmadan tedbirli hareket etmesi gerektiği üzerinde durmuştur.⁴²⁸

118- Karada ve Denizde Fesadın Sebebi

ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ

“*İnsanların kendi ellerinin kazandığı (ihtiyarlarıyla yaptıkları) şeyler yüzünden karada, denizde fesad belirdi*”⁴²⁹

Gülzar-ı Saminî; “Müfessirin-i izam bu ayet-i celi leye çok manalar vermişlerdir. Hepsi doğrudur. Fakat Ehl-i Hakikat “Ber”den murat bu vücut, “Bahir”den murat da alem-i kalptir diyorlar. Berr-i vücud enva-ı muhalefetle âlûde ve Bahr-i kalp de varlıkla ve nefsin ahlak-ı zemimesiyle mâlâmâl (dopdolu) oldukça, Ber yani vücut ve Bahir, yani kalp fesada gider. Bunun da insanın kendi kesb-i yedi (elinin kazancı) olduğunu Rabbimiz Hazretleri emir buyuruyor.”

Bu ayete Erzurumî hazretleri, işari bir yorumda bulunmuştur.

Bursevî hazretleri ise, ‘Kazanmak kula, yaratmak Allah’a mahsustur’ demek suretiyle günahı karanlık geceye benzetmiş, karada çıkan ilk fesadın Kabil’in, kardeşi Habil’i öldürmesi olduğunu söylemiştir.⁴³⁰

119- Allah’ın Verdiği Misal

أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ تُؤْتِي أُكْلَهَا كُلَّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا
وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ

“*Görmedin mi Allah sana nasıl bir mesel îrad etmiştir? Güzel bir kelime, kökü sabit (ve sağlam) ve dalları semada olan bir ağaç gibidir. Ki o (ağaç) Rabbinin izniyle her zaman yemişini verir durur. Allah insanlara böyle misaller îrad eder. Olur ki onlar çok iyi düşünüp, ibret alırlar*”⁴³¹

⁴²⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 44.

⁴²⁸ Bursevî, a.g.e, VII, 39.

⁴²⁹ Rum, 30/ 41.

⁴³⁰ Bursevî, a.g.e, VI, 327.

⁴³¹ İbrahim, 14/ 24- 25.

Gülzar-ı Saminî; “Hz. Allah bu ayet-i celilesiyle Hubb-i Ezeliyy-i Rabbaniyesine ve O’nun asar ve semeratına işaret buyuruyor. Evet, vücud-u insani “Kalb”in, Kalp de o “Sırr-ı İlahî”nin müstekarrıdır. Bu Sırr ve Hubb-i İlahinin aslı sabittir ki, Sırr-ı İnsaniyyededir. Ve fer’i semaya, belki ta O Hazret’e müntehidir. Ve bu “Şecere-i muhabbet” her an, Rabb’in izni ile meyvesini verir. Gerek sahibi ve gerekse mahlukat-ı saire bu meyveden istifade ederler. Hz. Allah, insanı da işte bu kemalin tahsil ve izharı için bu âleme getirmiştir. Böyle Hakk da zahir olmuştur.”⁴³²

Erzurumî hazretleri, kökü sabit ağacı insana benzetmiş, dallarını muhabbet ağacına benzetmiştir.

Bursevî hazretleri ise, güzel sözün Kur’an okumak, tesbih etmek, Allah’ı hamdetmek manalarına geldiğini söylemiştir. Ayrıca güzel söze şehadet kelimesi de demiştir.⁴³³

120- Müminin Üstünlüğü

أَفَمَنْ كَانَ مُؤْمِنًا كَمَنْ كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ “Öyle ya, mümin olan kimse imandan hariç kişi gibi midir? Onlar (hiçbir zaman) müsavi olmazlar.”⁴³⁴

Gülzar-ı Saminî; “Cenab-ı Hakka talip olanlarla olmayanlar müsavi olur mu? Elbette ki olmaz.” İşte bu bir tevildir. Fakat bu tevil Kitap ve Sünnet’e muvafık bir tevildir. Zira bir hadis-i kudside: “Biliniz, kim beni isterse, mutlaka beni bulur” buyrulmuş ve Kur’an-ı Kerim’de de Vech-i İlahiye talip olanlar birçok yerde medh-ü sena buyrulmuştur.

Muhakkıkinden bir zat da bu ayet-i celilenin tevilinde buyuruyor ki, “Vücud-u insanideki nefis kâfir, ruh ise mümindir. Nefs, zulmani, cismani ve arzidir. Ruh ise Nurani, Rabbani ve Ulvi’dir. Bunlar bir olur mu? Elbette ki olmaz.”⁴³⁵

Erzurumî hazretleri, ruhu mümine nefsi de kâfire benzetmiş, işari bir yorumda bulunmuştur.

Bursevî hazretleri ise, ayetteki fasıkın kâfir manasına geldiğini belirtmiş, ayetin Hz. Ali ile Velid hakkında indiğini ifade etmiştir.⁴³⁶

⁴³² Erzurumî, a.g.e, II, 50.

⁴³³ Bursevî, a.g.e, IV, 357.

⁴³⁴ Secde, 32/ 18.

⁴³⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 62.

⁴³⁶ Bursevî, a.g.e, VI, 399.

121- Allah Kullarına Lütüfkârdır

اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ “Allah kullarına lütüfkârdır, dilediğini rızıklandırır. O kuvvetlidir, güçlüdür.”⁴³⁷

Gülzar-ı Saminî; “İbadeh”teki zamir Zat’a, yani İsmullah’a muzaftır. Bu gibi ibad kullar hakkında latif (lütüfkâr) olup, onları merzuk edeceğini haber veriyor. Eğer bu rızık suri ve umumi olan rızık olsaydı, kimi dilerse ile istisna buyurmazdı. Zira, suri rızıktan, o sofradan dost da düşman da merzuktur. Fakat bu rızık yalnız kendi zatına muzaf olan kullara mahsus ve münhasırdır. Bu rızık ise; Ulum-u İlahiyeye, esrar-ı insaniye, esrar-ı kitabullah ve esrar-ı afakiye ve enfüsiyeye ittıladır. Ve işte bu rızıkla “Hayat-ı Bakiye-i Tayibe” kazanılır.”⁴³⁸

Erzurumî’ye göre buradaki rızık umumi olan rızık değildir. Öyle olsaydı “*kimi dilerse*” ile istisna buyurmazdı. Bu rızık yalnız kendi zatına muzaf olan kullara mahsus ve münhasırdır. Bu rızık ile insanın ve Kitabullah’ın esrarı ile yine afaki ve enfüsi sırların kastedildiğini ve bu rızıklarla ancak “Hayat-ı bakiye-i tayyibe”nin kazanılabileceğini ifade buyurur.

Bursevî ise Allah’ın lutfunun fikir ve zanla asla tahmin edilemeyeceğini, “dilediğini” dilediği gibi rızıklandıracağını, bunun O’nun ihsanının tüm kulları şamil olması ile çelişmeyeceğini ayetin açık hükmünün bir gereği olarak ifade buyurur.⁴³⁹

122- Allah’ın Dilemesi

وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَىٰ أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنَّىٰ يُبْصِرُونَ

“Dilesek onların gözlerini büsbütün kör ederdik. O zaman doğru yolu bulmaya koşuşurlar, ama nasıl görecektlerdi?”⁴⁴⁰

Gülzar-ı Saminî; “Evet bu emir küffar hakkındadır. Fakat bu emir ve beyandan murad-ı ilahi acaba nedir? Mümin de hakkı görmezse nasıl olur? Evet göremez, işitemez ve kalbi esrar-ı melekuttan bir şey idrak edemezse bu nasıl olur? İnsan mesholunmaktan ziyade korkmalıdır. Bilmelidir ki mesh-i manevi muhakkak mevcuttur. Bu cihetle biz ekseriya ahlak-ı hamide’den bahseriz. Zira hangi hayvanın

⁴³⁷ Şura, 42/ 19.

⁴³⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 65.

⁴³⁹ Bursevî, a.g.e, VII, 493.

⁴⁴⁰ Yasin, 36/ 66.

ahlakı, insanda galip olursa o kimsenin batını mutlaka o hayvan suretine mesholunur.”⁴⁴¹

Erzurumî bu ayetin küffar hakkında olduğunu zikrettikten sonra mü'minin de bundan alması gereken dersler bulunduğunu, “mesh-i manevi”den korkarak şuurlu davranılması gerektiğini söyler.

Bursevî hazretleri ise, ayetin Mekke Müşrikleri hakkında olduğunu, Mekkeli kâfirleri kör etmekle tehdit ettiğini söyler. Lut kavmini örnek verir. Allah (cc) Lut’u yalanladıkları ve misafirleriyle cinsel ilişki kurmak istediklerinde, onların gözlerini kör ettiğini, aynı şeyin Mekke kâfirlerine de yapabileceği yorumunu yapar.⁴⁴²

Yapılan her iki tefsirde mü'mine ikaz, kâfire ihtar ifade etmektedir

123- Hz. Peygamberin Beşeri ve Nebevi Yönü

“*De ki: “فَلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمْ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَاسْتَقِيمُوا إِلَيْهِ وَاسْتَغْفِرُواْ وَوَيْلٌ لِّلْمُشْرِكِينَ* Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Bana ilâhınızın bir tek İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık O'na yönelin, O'ndan mağfiret dileyin. Ortak koşanların vay haline!”⁴⁴³

Gülzar-ı Saminî; “Evet, Habibullah da beşerdir. Fakat (haşa ve kella) bizim gibi beşer mi? Efendiler, biz Hz. Muhammed (s.a.v.)’i tanımıyoruz. Yalnız işitmek suretiyle ve kitaplarda okuduğumuz vechile bir tanıklığımız vardır. Eğer biz Habibullah’ı tanısaydık, onun ahlak-ı celilesiyle ittisafa müsareat ederdik. Hani nerede o ahlak-ı ittisaf? Hani onun sünenat-ı seniyyesine ittiba ve temessük? Hani onun urûcu, hani onun ulûmu ledünniyesi ki, bizden cereyan etmiyor? Olsa olsa mahdut birkaç sünnete temessükümüz vardır. Bu da insana az bir fayda verebilir. Niyazi Mısri’nin rüyası gibi olur: Niyazi Mısri intisabından evvel, bir gece rüyasında bir tencereyi kalaycıya götürür. Kalaycı: Bu tencerenin yalnız Niyazi gibi dışını mı kalaylayayım, yoksa içini de kalaylayayım mı? Diye sorar. Niyazi Mısri bu sözün dehşetiyle uyanır. Hemen Ümmi Sinan hazretlerine gider ve ona can-ü gönülden bağlanır. Ve o sayede kibar-ı evliyaullahtan bir zat olur.

“Lakin bana vahyolunuyor” buradaki vahiy gerek celi gerek hafi, vahyin iki türlüsüne de şamildir. Nitekim ümmet-i merhumenin evliyasına da vahy-i hafi vuku bulur ki, buna ilham denir.”⁴⁴⁴

⁴⁴¹ Erzurumî, a.g.e, II, 67.

⁴⁴² Bursevî, a.g.e, VII, 82.

⁴⁴³ Fussilet, 41/ 6.

⁴⁴⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 77.

Erzurumî hazretleri, Hz. Peygamber'in beşer olduğunu ancak bizim gibi bir beşer olmadığını söyler. O'nun ahlakını yaşamamız gerektiğini, sünnetine ittiba etmemiz gerektiğine vurgu yapar.

Niyazi Mısri'nin rüyasını zikreder.

Vahyi ikiye ayırır. Celi ve Hafî diye. Evliya'ya ilham'ın, vahy-i hafî olduğunu ifade eder.

Bursevî hazretleri, Hz. Peygamberin “*Ben de sizin gibi bir beşerim*” ifadesini kullanırken, tevazu gösterdiğini, bunu söylerken aynı cinsten olduklarına vurgu olduğunu... söyler. Ve kaynak göstermeden Hasan-ı Basri'den şu nakli verir:

“Allah Teala Rasulüllah'a “Ben de ancak sizin gibi bir insanım” ifadesiyle tevazuyu öğretmektedir. Bu nedenle Hz. Peygamber hastaları ziyaret eder, cenazeye katılır, merkebe iner, kölenin davetini kabul eder, giderdi.”⁴⁴⁵

Kuşeyrî de benzer bir yorum yaparak bu konuda şunları söyler: “Muhakkak ki ben de suret, bünye, zat ve yaratılış bakımından sizin gibi bir beşerim. Benimle sizin aranızdaki fark; sizin İlahınızın bir tek İlah olduğu bana vahyolunuyor. Buradaki hususiyet benden değil Allah'tandır. Benim size emrim, itaatte istikamet üzere olmanız, O'nun emrine teslim olmanızdır. İcabet edene müjdeler olsun. (Günahta) ısrar edene de yazıklar olsun.”⁴⁴⁶

Görüldüğü gibi her üç yorum da benzer manayı farklı şekillerde dile getirmiştir.

124- Hz. Lokman'ın Oğluna Vasiyeti

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَٰلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ

“Oğulcağızım, namazı dosdoğru kıl, iyiliği emret, kötülükten vazgeçirmeye çalış. Sana bu (emir ve nehiy sebebiyle) isabet eden şeylere katlan. Çünkü bunlar kati surette farz edilen umurdandır”⁴⁴⁷

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celilesiyle bize haber veriyor ki, biz de bu vasiyetle amil olalım.

a) Evet Hz. Lokman (a.s.) buyuruyor ki: “Oğlum sen namazı ikame et.” Şer'an ikame-i salat; ef'al-i malume ve erkan-ı mahsusa ile beş vakitte eda olunan ilahi farzdır. Fakat, batın-ı şeriat'te ve ıstılah-ı evliyada “ikame”nin manası “Tezkiye-i Nefs” ile beraber, gönlün Huzurullah ile devamıdır.

⁴⁴⁵ Bursevî, a.g.e, VII, 406.

⁴⁴⁶ Kuşeyrî, a.g.e, III, 320.

⁴⁴⁷ Lokman, 31/ 17.

b- Sonra, Lokman (a.s.) yine buyuruyor: “Ve dahi sen, emr-i bi’l-maruf ve nehy-i ani’l- münker et...” Bunun da meratibi vardır: Lisan-ı münasip ve kavlı-ı leyyin ile ve muhatabın akli yatacak şekilde, zahiren emir-i İlahiyeye onu teşvik ve terğib etmek ve nevahi-i ilahiyeden de onu nehyetmek lazımdır. Bu emir ve nehyi insan, hatta ihvan-ı dininden evvel, kendi nefesine yapmalıdır.

c- Sonra yine Hz. Lokman buyuruyor ki: “Ve dahi, sana isabet eden şeylere sabret...” İnsana evvela isabet eden şey, Allah’ın feraizidir. Çünkü bu feraiz-i ilahiye nefse gayet ağır ve acıdır.

Saniyen, Allah’ın nehyettiklerinden nefsi men etmektir. Ahlak-ı zemimeden tecerrüt ve ahlak-ı merdiye-i Hakk ile tahalluktur. Ve bu yolda zikir, fikir ve Allah yolunda mücahededir.

Emr-i bi’l- maruf ve Nehy-i ani’l- münker vazifesini ifa ederken vukubulacak zahmetlere, halkın itirazlarına, dahl ve inkarlarına, ve bunlara mümasil türlü meşakkate tahammüldür.

Hakk ile, Hakk için olmaya sabretmek bu sabrın a’la, evla ve nihayet mertebesidir. İşte bu vechile olmak azm-i ümurdandır.”⁴⁴⁸

Erzurumî hazretleri, ayetle ikamesi farz olan namazın beş vakit namaz olduğunu ve bunun zahir-i şeriatla böyle olduğunu söyler. Batın-i şeratte “*ikame*” nin Tezkiye-i nefis ile, gönlün Huzurullah ile devamıdır, der. Bunu söylemekle namazda huşu ve huzurun önemine dikkat çeker.

Bursevî hazretleri ise namaza devamın önemine vurgu yapar. Kılınan namaz kişiyi hayasızlıktan ve kötülükten alıkoyuyorsa bu kişi, şeklen namazda olmasa bile namazda sayılacağını, kılınan namaz sahibini hayasızlıktan ve kötülükten alıkoymuyorsa, o şahıs şeklen namazda bile olsa namazda sayılmayacağını ifade eder ve devamla;

“*Namaz, her kötülüğün sığınağı ve her boş arzunun kaynağı olan nefsi ıslah etmek içindir*” der.⁴⁴⁹

Alınacak ders:

1-Beş vakit namaza devam etmek gerekir.

2-Namazı şuurlu kılmak gerekir.

3-Kılınan namaz, sahibini hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar.

4-Namaz, nefsi ıslah etmek içindir.

⁴⁴⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 80- 81.

⁴⁴⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 363.

Kuşeyrî hz.leri ise, namazdan hiç bahsetmez. Emr’i bi’l- ma’ruf’un sözle yapıldığını, en tesirli olanın ise nefsi yasaklanan şeylerden men edip, emredilenleri yapmak olduğunu ifade eder.⁴⁵⁰

125- Şahid ve Müjdecî Peygamber

“Ey peygamber, biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdecî ve bir korkutucu ve Allah’a, O’nun emri ile bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik.”⁴⁵¹ (Habibim) *وَدَاعِيًا إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا وَبَشِيرًا لِّلْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّ لَهُمْ مِّنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا*⁴⁵² Allah’tan kendilerine cidden büyük bir fadl(u kerem, inayet buyrulmuş) olduğunu müminlere müjdele...⁴⁵²

Gülzar-ı Saminî, “Cenab-ı Hakk bu ayet-i celilesinde Efendimize hitaben buyuruyor ki: “Ya Nebiyyallah, seni şahid olarak gönderdim.”

Evet, Peygamber Efendimiz Hazretleri ümmetin ahval ve ahlakına, “Emr”e imtisal ve “Nehy”den ictinab edip, etmediklerine şahittir. Gerek Asr-ı Hümayunlarındaki ümmetine ve gerekse ilayevmilkiyam gelecek ümmetine şahadet edecektir.

Bir de, ayet-i kerimede: “Ya Nebiyyallah, sen mübeşşirsın ve nezir”sin buyruluyor.

Evet, O’nun tebşiri: Cemal-i İlahiye, Cennat-ı Aliyat ve derecatına; İnzar’ı da: Cehenneme ve derekatına, nar-ı Cehennem’den eşed olan “Nar-ı firak”a aittir. Ve bu tebşir ve inzar herkesin meratibine göredir. Zira: *ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ* “İnsanları Rabbinin yoluna hikmetle güzel öğütle davet et. Onlarla mücadeleleri en güzel yol hangisi ise onunla yap!”⁴⁵³ ayet--i celilesinde davetin üç mertebe üzerine olduğu ferman buyruluyor:

Birinci Mertebe; hikmetle davettir ki bu, ehl-i sıdk-u safaya göredir. Zira, sadıklara esrar, maarif ve kurubat-ı Rabbaniye’den bahsolundukça onlar Hakk’a müsaraat (süratle Hakka yönelme) ederler. Ne Cennet tebşirâtı ve ne de Cehennem inzarı, bunların yakîn ve muhabbetlerine, kurbiyetlerine tesir icra etmez.

⁴⁵⁰ Kuşeyrî, a.g.e, III, 132.

⁴⁵¹ Fetih, 48/ 8.

⁴⁵² Ahzab, 33/ 46- 47.

⁴⁵³ Nahl, 16/ 125.

İkinci merteye olan mevziat-ı hasene bir derece d n mertebedeki müminlere mahsustur. Bunların tekmil-i nüfusu (nefislerini kemale erdirmeleri) ve Hakk’a olan nisbet, huzur ve hususiyetleri mevaız-ı hasene (güzel nasihat) ile terakki eder.

 c nc  merteye ise, cidal-i hasene ile davettir ki bu da münkir ve muterizlere göredir. Fakat bunun da usulünü yine bir insan-ı kamilden ahzedip öğrenenler, bu şekildeki bir davete muvaffak olabilirler.

Yine yukarıdaki ayet-i kerimede: “Ya Nebiyyallah, Cenab-ı Hakk’ın izni ile sen D t İlallahsın” buyruluyor. Evet Efendimiz, mintarafillah, bizzat Zat-i İlahiyeye, da  (davetçi) gönderilmiŐtir.”⁴⁵⁴

Erzurumî hazretlerinin bu ayeti yorumlarken başka başka ayetleri delil getirerek ayeti ayetle tefsire bir örnek vermiştir.

Kuşeyrî ise Şu yorumu yapar: “Şahit olarak”; kıyamet gününde ümmetine veya peygamberlere ve kitaplara, birliğimize ve Rab oluŐumuza, ümmetinin tevhidine.

“Müjdeci”; bizden sevabı (müjdeleyen),

“Nezir”; halk için (uyarıcı), isyankarları azarlayıcı olarak...⁴⁵⁵

126- Hevasını İlah Edinen Kimse

أَفَرَأَيْتَ مَنْ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ وَأَضَلَّهُ اللَّهُ عَلَى عِلْمٍ وَخَتَّمَ عَلَى سَمْعِهِ وَقَلْبِهِ وَجَعَلَ عَلَى بَصَرِهِ غِشَاوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ
اللَّهُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ

“Şimdi sen, kendi hevasını ilah edinen ve Allah’ın bir ilim üzere kendisini saptırdığı, kulağı ve kalbi üzerine mühür vurduğu ve gözü üstüne de bir perde çektiği kimseyi gördün mü? Artık Allah’tan sonra ona kim hidayet verecektir? Siz yine de öğüt alıp düŐünmüyor musunuz?”⁴⁵⁶

Gülzar-ı Saminî: “Gerçi burada Hitab-ı İlahi, Hz. Rasul-  Ekrem’edir; fakat Murad-ı ilahi, Onun  mmetidir. Yani, bize buyruluyor ki: “Sen görmüyor musun o kimseyi ki “heva”sını ilah ittihaz etmiştir.” (Heva), nefsin arzusuna, hevasat ve huzuratına tabi olmaktır, gerek zahiren ve gerekse batinen olsun. Bir hadis-i Şerif’te de: “Cenab-ı Hakk’tan maada kendisine kulluk edilen Şeylerin en mebĐuzu nefret edileni hevadır.” buyruluyor. Böylece, hevaya tapmanın; küffar ve m Őrikinin sanem’e, yıldız’a, Ay’a, Güneş’e, ateş vs.ye tapmalarından daha mebĐuz olduğu, gerek hadisi Őeriften ve gerekse ayet-i celile’nin m fadından m steban (açıklanmıŐ) oluyor. Durum

⁴⁵⁴ Erzurumi, a.g.e, II, 91- 92.

⁴⁵⁵ Kuşeyrî, a.g.e, III, 420.

⁴⁵⁶ Casiye, 45/ 23.

bu iken, acaba mümin nasıl ve ne surette nefis ve hevasından, ondan emin oldu ki öyle rahat ve mütmain oturuyor?”⁴⁵⁷

Erzurumî hazretleri, heva ve nefsin aya, güneşe ve ateşe tapmaktan daha kötü ve beteri bir durum olduğunu ifade ediyor.

Bursevî hazretleri ise böyle bir benzetme yapmadan insanın kötü nefsinin arzulanmış olduğu şeyin heva olduğunu belirtir.⁴⁵⁸

Kuşeyrî de “doğru yola tabi olmayan, riyazet ahkamına uymayan, tam olarak hevasından kurtulmayan, iyi bir önderin terbiyesinde bulunmayan kimsenin her türlü sapıklığın içinde olduğunu ve zararının kârından daha fazla bulunduğunu”⁴⁵⁹ söylüyor.

127- Allah’ın Ayetlerini Tefekkür

إِنَّ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالْخِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah’ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!”

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimede “Ulü-l Elbab” buyruluşu hem akıl sahiplerine, hem de (Lübb’ü) yani içi, batını olanlara işaretler. Yalnız surete bağlı olanlar ve yalnız karşı olanlar için elbette hiçbir ayet, yani delil yoktur.

Sonra, bu (lüb) iç sahiplerini Cenab-ı Hakk tavsif buyurarak: “*Bunlar her üç halde de yani ayakta iken, oturur iken, yatarken, hulasa, bütün hallerinde; çünkü bu üç halin dışında diğer bir hal mutasavver değildir. Allah’ı zikrederler, Semavat ve Arzın suret-i halk, icad ve ibdaiyi tefekkür ederler*” buyruluyor. Tefekkürün tezekkürden evla ve ala olduğu bu ayet-i celileden de anlaşılıyor. Zira tefekkür: “Efdal-i amaldır.” Böyle olduğu: “*Bir saat tefekkür bir sene nafile ibadet etmekten hayırlıdır*” ve “*Bir saatlik tefekkür yetmiş sene nafile ibadet etmekten daha hayırlıdır*” hadis-i şerifleriyle de teyid buyrulmuştur. Tabii buradaki “Bir sene ibadet etmekten hayırlı olan tefekkür, dışımızdaki, afaktaki ayat-ı İlahiyeyi (Allah’ın varlığını ortaya koyan delilleri) teemmül

⁴⁵⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 96- 97.

⁴⁵⁸ Bursevî, a.g.e, VIII, 44.

⁴⁵⁹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 393.

ederek; bunlardan Azamet ve Kudret-i Sübhaniyeyi istidlal ile, O'na ubudiyette bulunmaktır.”⁴⁶⁰

Erzurumî hazretleri, tefekkürün önemini vurgulamıştır.

Bursevî hazretlerinin bu iki ayet hakkındaki uzun açıklaması da Erzurumî hazretlerinin yorumuna uygundur.⁴⁶¹

128- En Güzel Surette Yaratılan İnsan

“Biz hakikat, *لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ*” *“Biz hakikat, insanı en güzel bir biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Ancak iman edip de güzel amellerde bulunanlar başka”*⁴⁶²

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celilesinde “*Ahsen-i takvim*” üzere halkolunan şey “*hakikat-i insaniye*”dir. “*Esfeli safilin*” ise bu “*Dünya*”dır, bu vücuttur. İnsanın işte bu “Huzur-u Mutlak”la Murad-ı İlahi üzere urûc’u tamam olur da böylece “Rütbe-i İhsan” bulunur.

Şeyh Efendimiz (k.s.) Hazretleri: “*Kim verir ve ittikada bulunursa, o en güzeli (kelime-i Tevhid ve İslami) da tasdik ederse*”⁴⁶³ ayet-i celilesini bize çok okurlardı. Evet, vücudunu ibadat-ı cismaniyeden ve kalbini iştiğalat-ı ruhaniyeden esirgemeyen, meratib-i ittikayı cem eden ve Huzur-u Mutlak’ın da Hakk’a vuslat olduğuna itika eden kimselere bu iş kolay olur. Bunun aksini iltizam edenlere, yani, buhl edenlere, Hakk’a ve ehl-i Hakk’a karşı müstağni bulunanlara, Huzur-u Mutlak’ın Hakk’a vuslat olduğuna inanmayanlara da bu iş çetin ve çok müşkil olur.”⁴⁶⁴

Erzurumî hazretleri, “ahsen-i takvim” i, “hakikat-i insaniyye”

“Esfel-i Safilin”i “Dünya” ve “Vücut” olarak tefsir eder.

Bursevî Hazretleri ise “takvim” kelimesinin “en uygun biçim ve kıvama getirmek” manasına geldiğini söyler.

“Esfel-i Safilin”i tefsir ederken Ebu’l-Leys es- Semerkandi’den şu nakilde bulunur:

“*Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik. Fakat âlim olan ve ilmiyle amel eden kimselerin akılları zayıflamaz, başlarından gitmez*”⁴⁶⁵

⁴⁶⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 100- 101.

⁴⁶¹ Bursevî, a.g.e, II, 142- 146.

⁴⁶² Tin, 95/ 4- 6.

⁴⁶³ Leyl, 92/ 5- 6.

⁴⁶⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 110- 111.

⁴⁶⁵ Bursevî, a.g.e, X, 95- 96.

129- Amellerin Tartılması

“*Dünyada* فَانْفَصَنَّ عَلَيْهِمْ يَعْلَمُ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ” yapıp ettiğini tartmak da o gün haktır. Artık kimlerin terazileri ağır basarsa, işte onlar murada erenlerin ta kendileridir”⁴⁶⁶

Gülzar-ı Saminî; “Burada “*Mevazin*” sigay-ı cem olarak emir buyrulduğundan anlaşılıyor ki mizan bir türlü değildir. Bedelin amellerini tartacak mizan bulunduğu gibi, Kalp, Ruh, Sırr, Hafi ve Ahfa’nın da kendilerine mahsus mevazini vardır.

Hadis-i şerifte: “*Mizan*’da, güzel ahlaktan daha ağır hiçbir şey yoktur”⁴⁶⁷ diye ferman buyrulmuştur. Acaba bu ahlak-ı hamide nedir? Kim biliyor? Diyelim ki halk bilmiyor... Âlimler de mi bilmiyor ve bilmesin ve onunla tahalluk etmesin?”⁴⁶⁸

Erzurumî çoğul gelmesinden dolayı tartının tek olmadığını ifade ediyor.

Bursevî hazretleri ise, çoğul gelmesinin sebebinin her kul için durumuna uygun adil tartıların olmasından kaynaklandığını ifade ediyor. Ve Bursevî hazretlerinin tartı konusundaki tefsirine de katılıyor.⁴⁶⁹

130- Davete İcabet

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ

“*Ey iman edenler sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman, Allah’a ve Resulüne icabet edin*”⁴⁷⁰

Gülzar-ı Saminî; “Bu Hitab-ı İlahi, zaten evvelce imanı kabul etmiş müminlere olup, ikinci bir davetle onlara: “*İstecîbû*” yani “icabet ediniz” diye emir buyruluyor. Evvelki davet ve icabetten sonra bu nasıl bir davet ve icabettir ki, bizi ihya etmek, bir hayat-ı tayyibeye nail etmek için, bu davete icabet etmemiz gerektiği ferman buyruluyor. Evet, Rabbimizin lütuf ve keremine hadsiz ve hesapsız şükürler olsun. Bizi bu davet ve icabet-i saniyeye (ikinci) de tevfik buyurmuştur ki o da tarikattır.”⁴⁷¹

Erzurumî hazretleri, ‘İstecîbû’ emrinin tarikate icabet olduğunu ifade ediyor.

Bursevî hazretleri ise, bu davetin Allah ve Rasulüne itaate çağrı manası taşıdığını beyan ediyor.⁴⁷²

⁴⁶⁶ Araf, 7/ 8.

⁴⁶⁷ Hafız el- Münziri, *Et- terğib, ve’t- terhib*, V, 254, Huzur Yayınevi, İstanbul 2003.

⁴⁶⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 113.

⁴⁶⁹ Bursevî, a.g.e, III, 134.

⁴⁷⁰ Enfal, 8/ 24.

⁴⁷¹ Erzurumî, a.g.e, II, 118.

⁴⁷² Bursevî, a.g.e, III,

131- Allah'a İbadet ve O'ndan Yardım

Fatiha-i Şerife'nin pek büyük bir sure-i celile olduğu ve bütün Kütüb-ü Semaviye'nin esrar ve hakayıkını cami bulunduğu malumdur. İşte bu Fatiha Süresinin sadece iki kelime-i celilesinin, yani: *إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ* “*Yalnız sana ibadet (kutluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz*”⁴⁷³ elfaz-ı şerifesinin (Hukuk-u Kamile-i abd'i (kulun bütün haklarını) ve Kaffe-i Hukuk-u ilahiyeyi (ilahi hukukun tamamını) cami olduğu emir buyruluyor.

Yani, kul: “*Yalnız sana kulluk ederiz*” dediği vakit Cenab-ı Hakk'ın metalib-i İlahiyesine ait kaffe-i hukuk-u ubudiyet (kulluk hakkının tamamı) cem oluyor. Ve bu hukuk mukaddemdir. Kadim olan bu ahitler ve haklar, kul tarafından ifa ve eda olduğu takdirde, bu kere kulun Cenab-ı Hakk'tan metalib-i şamilesinin kemali zuhur eder ki, bu da: “*Yalnız senden yardım isteriz*” dir. Bu muahhir'dir. Zira meded ve nusret-i İlahiyye'nin, fütühat-ı Sübhaniyye'nin kemal ve tamamı kendisine ahd-i mahz olanlardır. Bir kul bu vechile yani, manay-ı hazırla, Hz. Rabbü'l erbab'a ubudiyetini arz ettikten sonra, namazın içinde veya dışında efkar-ı sivaya dalarsa ve nefis-ü hevasına hadim olursa ve böylece ahdini nakza cüret ederse, namazdaki: “*ıyyake na'büdü*” şeklindeki arzı doğru olur mu? Ve böyle olana Cenab-ı Hakk imdat ve nusret eder mi? Ve “Abd-i mahz” olan zevat-ı kiramın nail olduğu niam-ı celilenin, bunlara verilmesi İlahi Hikmet'e muvafık mıdır? Ve bu gibi esrar-ı ilahiyeyi işitmek, yalnız malûmat edinmek için midir, yoksa amel etmek için midir? İşitip de işittiği ile amil olmayan hakikaten işitmiş midir? Sağır değil midir?⁴⁷⁴

Erzurumî hazretlerinin bu ayete yaptığı yorum ayetin lafzıyla pek irtibatlı görünmemektedir.

Bursevî hazretleri ise; “Bizi doğru yola ilet” ayetini “Bu, arzulanan yardımın açıklamasıdır... Yapılan ibadetin hemen arkasından dua yapmak, şer'i bir kuraldır” şeklinde yorumluyor.

“Kendilerine nimet verilenlerin yoluna” ayetini tefsir ederken de burada nimetin “Hak Din” manasına geldiğini söyledikten sonra kaynak göstermeden İbn-i Ata'dan nimet verilenleri şöyle nakleder:

1- Arifler

⁴⁷³ Fatiha, 1/ 4.

⁴⁷⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 123.

- 2- Seçkin İyiler
- 3- Müridler
- 4- Müminler⁴⁷⁵

Bu ayetlere Bursevî hazretlerinin verdiği açıklama daha uygun düşmektedir.

132- Allah'ın Dilemesi

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ

“De ki: Ben kendim için Allah'ın dilediğinden başka ne bir faideyi celb etmeye ne de bir zararı savmaya muktedir değilim”⁴⁷⁶

Gülzar-ı Saminî; “Bize tâlimen, bizim aradan çıkmamıza işareten Cenab-ı Hakk Habib-i Edibine bu suretle ferman buyuruyor. Demek zarar ve fayda yönünden insanın nefsi hiçbir şeye malik değildir. Ancak Cenab-ı Hakk'ın murad buyurduğu şey olur. O halde insandaki bu enaniyet nedir? Cenab-ı Hakk insanın zahirini de batınını da, şirkin celisini de hafisini de bilir. Mükâfat ve cezalandırması buna göredir.”⁴⁷⁷

Erzurumî hazretleri, Allah dilemedikçe insanın dileyemeyeceği, fayda ve zarar hiçbir şeye malik olamayacağını ifade eder. O halde insanın acziyetini itiraf ederek, haddini bilmesi ve enaniyetten kaçınması gerektiğini beyan eder.

Bursevî hazretleri ise dünyanın müddetini bilme iddiasında bulunanların batıl bir iddia içinde buldukları şeklinde pek anlaşılmasın bir yorumda bulunmaktadır.⁴⁷⁸

133- Peygamber Hanımlarına Uyarı

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لَأَرْوِاجِكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تُرَدُّنَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا فَتَعَالَيْنَ أُمْتَعْتُمْ وَأَسْرَحْتُمْ سَرَّاحًا جَمِيلًا وَإِنْ كُنْتُمْ تُرَدُّنَ
اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالِدَارَ الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنْكُمْ أَجْرًا عَظِيمًا

“Ey Peygamber, zevcelerine de ki: Eğer siz Dünya hayatını ve onun zinet ve ihtişamını arzu ediyorsanız, gelin size boşanma bedellerini vereyim de hepinizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, peygamberin'i ve ahiret yurdunu diliyorsanız şüphe yok ki Allah için sizden güzel hareket edenler için büyük bir mükâfat hazırlamıştır”⁴⁷⁹

Gülzar-ı Saminî: “Evet, ezvac-ı tahirat'a, eğer dünya hayatını ve onun zinetini murad ederlerse, onların istedikleri verilip, arzuladıkları yerde gezmelerine Emr-i Rabbani olur da bize olmaz mı?

⁴⁷⁵ Bursevî, a.g.e, I, 44- 48.

⁴⁷⁶ Araf, 7/ 188.

⁴⁷⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 125.

⁴⁷⁸ Bursevî, a.g.e, III, 281.

⁴⁷⁹ Ahzab, 23/ 28- 29.

Zevcat-ı tahirat zahiren nutfe-i Muhammedi'nin mahallidir. Bu ümmet-i Merhume de, manen feyz ve nur ve Velayet-i Muhammediyenin mahallidir, Fakat bu Ümmet, bu nisbet-i Muhammediyenin, bu tasarrufu Peygamberi'nin kadr-ü kıymetini bilip, anlamaz ve hayat-ı dünyaya ve onun zinetlerine muhabbet ve meylederse, acaba o nisbet-i Muhammedi kendilerinden kat' olmaz mı? (kesilmez mi) Biz bu tatlik-i (boşanma) manevidin ne demek olduğunu çoğu zaman düşünmüyoruz. O bedbaht ki nur ve velayet-i Muhammedi'yi zayi eder, hilafet-i Muhammedi'den mahrum kalır; böylesi için bundan büyük musibet olmaz.⁴⁸⁰

Erzurumî hazretleri ayetin zahirini tefsir ettikten sonra bir kıyas yaparak Nur-u Muhammedi'den habersiz ümmete sesleniyor, gafletten kurtulma çağrısında bulunuyor.

Bursevî hazretleri, ayetin Hz. Peygamber'in eşlerine bir tercih hakkı sunduğunu; dünya ve dünya nimetlerini tercih ederlerse boşanabileceklerini, ahreti tercih ederlerse sıkıntıya katlanmaları gerektiğini ifade etmiştir. Başta Hz. Aişe olmak üzere bütün hanımların ahreti ve Hz. Peygamber'i tercih ettiğini söylüyor.⁴⁸¹

134- Şeytanın İnkârı

إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ

“Şeytan insana (küfret) der de, o küfredince: (Ben hakikaten senden uzağım. Çünkü ben Âlemlerin Rabbi olan Allah'tan korkarım”⁴⁸²

Gülzar-ı Saminî; “Bu cihetle insan şeytanın ifsad, iğva ve idlali, cin şeytanın şerrinden çok eşedir. Zira, bunlar hem Şeytan'ın, hem de kendi nefis, heva ve tabiatlarının halifesidirler. Şeyh Abdülkadir Geylani Hazretleri de öyle buyuruyor: “Aman sen bu halktan firar et. Zira bunların batınları kurttur; yalnız dışlarından kisve-i insaniyeye bürünmüşlerdir.”⁴⁸³

Erzurumî Hazretleri ayette insan şeytanının ifsad, iğva ve idlali, cin şeytaninkinden çok daha eşedir. Zira bunlar hem şeytanın, hem de kendi nefis, heva ve tabiatlarının halifesidirler. Kibar-ı Evliyaullahın cin, insan ve nefis şeytanları ile ilgili benzetmeleri ilgi çekicidir: “Yüz aç arslanın eline bir kişi geçse onların hepsinin o kişiye yapacağı işi yalnız bir tek şeytan yapar. Ve yüz şeytanın o kişiye yapacağını da

⁴⁸⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 126- 127.

⁴⁸¹ Bursevî, a.g.e, VI, 440- 441.

⁴⁸² Haşr, 59/ 16.

⁴⁸³ Erzurumî, a.g.e, II, 128- 129.

yalnız bir tek nefis yapar. Yüz nefsin yapacağını ise bir insan şeytanı yapar. İşte su-i karin (kötü ahlak) böyledir, bu kadar fenadır.”

Bursevî hazretleri ise, münafıkı şeytan'a benzetmiş, şeytan'ın insanı inkara sevkedince kendisinden uzaklaştığını ifade etmiştir.⁴⁸⁴

İbn-i Kesir, Bursevi'ye yakın ifadelerle, şeytan'ı münafıklara yardım vaadinde bulunan Yahudilere benzetmiş, ancak savaş başlayıp iş ciddileşince münafıklar mağlup olup kılıçtan geçirilince onları felaketleriyle başbaşa bırakıp kaçmışlardır.⁴⁸⁵

135- Allah'ın Dinine Yardım

“يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّصِرُوا لِلَّهِ يَنْصُرْكُمْ” *“Siz Allah'ın dinine, O'nun peygamber-i zişanına yardım ederseniz, O da düşmanlarınıza karşı size yardım eder”*⁴⁸⁶

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesi ile sabittir. Korkmayın Cenab-ı Hakk Dünyamıza da, Ukbamıza da kafî ve kefildir. Biz yalnız kendisi ile ve kendisi için olalım, yetişir... Diğer işler kolay ve kendi kendine olur.”

Erzurumî hazretleri burada müslümanın sonuca değil sürece odaklanması gerektiğini ifade eder. İnsan bir yolcudur, bunun bilincinde olmalı, yoldan çıkmamalıdır. Sa'yu gayret etmeli, onu başarıya götürecek olanın Allah olduğunda da şüphe etmemelidir.

Bursevî hazretleri ise, yardımı; kulun yardımı ve Allah'ın yardımı olması şeklinde ikiye ayırıyor ve şunu ilave ediyor: “İnsan hevasına uyarak değil, Allah'ın rızasını, dinini düşmanlarının dinine üstün olmasını, Allah'ın adının yücelmesini isteyerek çalışırsa Allah'ın yardımına mazhar olur.”⁴⁸⁷

136- İman ve Güzel Amelin Mükâfatı

أَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوَى نُزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

*“İman edip de güzel güzel amel (ve hareket)lerde bulunanlar için, yapmış oldukları (iyi) amellere mukabil konak olmak üzere me'va cennetleri vardır”*⁴⁸⁸

Gülzar-ı Saminî; “Evet Cennat-ı Aliyat'ın nüzl (konak yeri) olması, imanını ve amel-i salihatını kemaline ulaştıran Ehassı müminin içindir. Ve havassa göre de belki ibtida Cennet nüzl olabilir.

⁴⁸⁴ Bursevî, a.g.e, VIII, 588.

⁴⁸⁵ İbn-i Kesir, Hafız, *Tefsiru'l- Kur'an'il- Azim*, VIII, 100, Kahraman Yay, İstanbul 1992.

⁴⁸⁶ Muhammed, 47/ 7.

⁴⁸⁷ Bursevî, a.g.e, VIII, 111- 112.

⁴⁸⁸ Secde, 32/ 19.

Nüzl: Lisan-ı Arapta bir misafire ibtida ikram olunan ufak bir mâhazardır, (mevcut ve hazır olan şey) ki, ikramın büyüğü bunu takip eder. Evliyaullah hazeratına Cennat-ı Aliyat baştanbaşa nüzl'dür. Zira Cennet mahlûktur ve mahduttur. Zat-i İlahiyeye nisbetle pek ehemmiyetsiz bir şeydir. Hâlbuki evliyaullah'ın ticaretleri ve nimetleri bizzat Hz. Mun'imdir, kurbet ve vuslat-ı ilahiyedir.

Bir adem ki İslamiyet yolunu tutar, şeriatle amil ve tarikata salık olur, o Rıza ve Kurbet-i İlahi yolunu tutmuştur. Cenab-ı Hakk da o ademin Kalp ve Ruh semasının kapısını açar ve Hazain-i İlahiye bu kalbe, bu ruha dökülür.⁴⁸⁹

Erzurumî Hazretleri, cennetin müminler için bir konak yeri, bir sonuç olduğunu söyler. Havas ve dahi Evliyaullah için ise nimetin başlangıcı olduğunu, onlar için asıl nimetin Allah'a "*kurbet ve vuslat*" olduğunu ifade eder.

Bursevî hazretleri ise böyle bir ayrıma gitmez.

Me'va cennetinin genel manada müminler için bir konaklama yeri olduğunu ve cennetin altından yapıldığını söyler. Sekiz cennet'in isimlerini sayar. Almamız gereken ders olarak:

- 1- Cennet müminler için bir sonuçtur.
- 2- Evliyaullah için nimetin başlangıcıdır. Asıl sonuç Ru'yet-i Cemalullah'tır.
- 3- Cennet'te sekiz farklı bahçe vardır.⁴⁹⁰

137- Göklerin ve Yerin Anahtarları Allah'ındır

لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ

"Göklerin ve yerin anahtarları O'nundur"⁴⁹¹

Gülzar-ı Saminî; "Manay-ı münif'i: Afak'ta nasıl böyle ise, kezalik enfüste de böyledir. Muhakkikler bu ayet-i celilenin batın manasında buyuruyorlar ki: "Semavattan murad, (Kalb ve Ruh-u insani)dir. Arz'dan murad da Arz-ı nefstir. Ve bunların anahtarı Yed-i Kudret-i İlahi'dedir."⁴⁹²

Erzurumî Hazretleri, ayetin zahiri manasından çok Batını yönü ile ilgilenmiş, muhakkiklere dayanarak, "*semavat*" tan maksadın "*kalp ve ruh*" olduğunu "*arz*" dan kastın "*nefis*" olduğunu ve bunların anahtarlarının Allah'ta bulunduğunu söyler.

Bursevî hazretleri ise özet olarak şunları söyler:

⁴⁸⁹ Erzurumî, a.g.e, II, 141- 142, 145.

⁴⁹⁰ Bursevî, a.g.e, VI, 400.

⁴⁹¹ Zümer, 39/ 63.

⁴⁹² Erzurumî, a.g.e, II, 144.

“Yüce Allah’ın lütuf ve kahrının anahtarları yalnız kendisindedir. O en adil hüküm verendir. Anahtar onun ellerindedir. Dilediği kimselere lutfunun anahtarını açar. Dilediğine ise kahrının⁴⁹³

Görüldüğü gibi Bursevî hazretleri çoğu yerde olduğu gibi burada da genel bir tespitte bulunur. Ve ayetin Batını manası üzerinde durmaz.

138- Allah’a Düşman Olan Mümine de Düşmandır

“يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ *“Ey iman edenler, benim de düşmanım sizin de düşmanınız (olanlar)ı dostlar edinmeyin.”*⁴⁹⁴

Gülzar-ı Saminî; “...Diye sarahaten emir buyrulmuş iken, bir mümin, bir müslüman afakta kâfirleri, enfüste de bunlardan daha kâfir olan Nefsini dost ve veli ittihaz ederse, Mucid’i, Halik’ı, Amir’i, Seyyid’i, Razik’ı ve sebab-i hayatı olan Mevlasının emrini bırakır da, bu murdar nefis’in dediğini yaparsa ve bunda da musırr olursa, acaba o ademin başına daha neler gelmez ki... Cenab-ı Hakk muinimiz ola...”⁴⁹⁵

Erzurumî Hazretleri, “*düşman*” dan asıl kastın nefis olduğunu, nefsin emrini tutmak yerine Allah’ın emrine ram olmak gerektiğini söylüyor.

Bursevî hazretleri ise ayetin nüzul sebebinden bahisle bu ayetin Hatıp b. Ebi Belta hakkında indiğini söylüyor. Hatib, fetih hazırlıklarını bir kadınla Mekke müşriklerine mektup gönderiyor. Peygamberimize bu husus Cebrail vasıtası ile haber veriliyor. Yolda yakalanan kadından mektup alınarak bu ispiyonculuk engellenir.

Yine Cenab-ı Hakk nasihatın umumi olması için bütün müminlere hitap ettiği, “*düşman*”dan maksadın Kureyş kâfirleri olduğunu ifade ediyor.⁴⁹⁶

139- Allah, Peygamber’inin Bulunduğu Topluma Azap Etmez

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ

“*Madem ki sen onların içindesin, Cenab-ı Hakk onlara azap etmez. Mademki onlar istiğfar ederler, keza Cenab-ı Hakk onlara azap etmez.*”⁴⁹⁷

Gülzar-ı Saminî, “Evet, Asr-ı Hümayun-u Risaletpenahi’de, bu ayet-i kerime hükmünce, vücud-u Hümayunları sayesinde, ashab’a azab olunmadı. Fakat onlar da her vechile Rasulullah’a muhabbet ve mutebeat-ı kamile ile hiçbir şeylerini O Hazretin

⁴⁹³ Bursevî, a.g.e, VII, 280.

⁴⁹⁴ Mümtehin, 60/ 1.

⁴⁹⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 155.

⁴⁹⁶ Bursevî, a.g.e, IX, 10.

⁴⁹⁷ Enfal, 8/ 33.

uğrunda feda etmekten geri durmadılar. Cenab-ı Hakk da onları her vechile muvaffak buyurdu.

İşte hangi zamanda ki bu Zevat-ı kiramın kadr-u şerefi bilindi ve bunlara mütabeat edenler bulundu, işte o zaman müslümanlar rahat ettiler. Ve hangi zamanda ki bunlardan İ'raz edildi, bunlara hakaret olundu ve kendileri inkar edildi (bunları inkar, Allah'ı, Peygamber'i inkar ve bunlardan iraz Hakk'tan ve Rasulullah'tan iraz demek olduğundan işte o zaman, Cenab-ı Hakk mihnetler, fitneler ve belalar verdi.”⁴⁹⁸

Erzurumî hazretleri, ayetten anlaşılan zahiri yorumu yaptıktan sonra, Asr-ı Saadet'i takibeden devirlerde de insanlar Hz. Peygamber'e tabi olur, sünnetini uygularsa Allah-ü Teala'nın onlara da azap etmeyeceğini ifade eder.

Bursevî hazretleri de, benzer yorumu yaptıktan sonra Hz. Ali'nin şöyle dediğini nakleder: “Yeryüzünde iki tane güvence vardı. Biri ortalıktan kayboldu, diğeri ise duruyor. Ortalıktan kaybolan Hz. Peygamber, duran ise istiğfardır.”⁴⁹⁹

Kuran yolu adlı tefsirde bu ayetle ilgili şu açıklama yer almaktadır: “...Bu genel ilke dışında kısmen veya toptan imha eden, felaketlerle cezalandırmayı iki şey daha engellemekteydi;

1- Hz. Peygamberin içlerinde, aynı topluluk ve şehir içinde olması.

2- Müşriklerin inatlarından vaz geçerek tevbe etmeleri, Hakk Dini kabul ederek bağışlanmayı dilemeleri.

Hz. Peygamberin dünyadan ayrılmasından sonra da ya kafirlerin imana gelip tevbe etmeleri veya bunların çocuklarının hidayete ermesi ihtimali açık bulunduğundan ayetteki istiğfar fiilen yapılanın yanında “devamlı olan istiğfar ihtimali” olarak da anlaşılmış, bu doğrultudaki bazı rivayetlere dayanılarak felaketlerle cezalandırmanın hiç olmayacağı ileri sürülmüştür.”⁵⁰⁰

140- Takdir ve Kesb

Biz ne vakit ki muamelemizi değiştirip ve Cenab-ı Hakk'ın bizdeki Sırr'ını ve emanet-i Rabbaniyye'sini ve sıfat-ı İlahiyye'sini tağyir edersek,

إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ

⁴⁹⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 174.

⁴⁹⁹ Bursevî, a.g.e, III, 335.

⁵⁰⁰ Karaman, Hayrettin... *Kuran Yolu*, II, 687, DİB. Yay, Ankara 2006.; (Ayrıca bknz, Yazır, Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 2398. Eser Neşriyat, İstanbul 1979.

“Bir kavim, özlerindeki (güzel ahlakını) değiştirip bozuncaya kadar, Allah, şüphesiz ki onu (halini) değiştirip bozmaz”⁵⁰¹

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesi hükmünce O da bizim hakkımızdaki vad-i ilahisini, Hıfz ve siyanet-i Rabbaniyyesini ref ve izale ederek bize ihanetimizin gerektirdiği şekilde muamele buyurur. Zira dosta düşman ve düşmana dost muamelesi olmaz.”⁵⁰²

Erzurumî hazretleri ayete zahiri manada genel bir tespitte bulunduktan sonra Palu’dan örnek verir:

Önceki Palu’nun Fuyuzat-ı ilahiye ve Envar-ı Muhammediye’nin dünyaya yayıldığı ilim ve irfan merkezi olduğunu, şimdiki Palu’nun ise çok bozulduğunu hayıflanarak, üzülen ifade ediyor. İmarın içten, kalpten, maneviyattan başlaması gerektiğini ifade ediyor, ve; “Efendiler, tecrübe edilse görülecektir ki, bir hanenin içerisinde adem bulunmasın, dışarıdan o haneye ne kadar bakılırsa bakılsın, kısa zamanda o hanenin harap olduğu görülür. Zira o haneyi ayakta tutan insan nazarıdır, insan nefesidir...”⁵⁰³ tesbitinde bulunuyor.

Bursevî hazretleri, bu ayete Erzurumî hazretlerinin yaptığı tefsire benzer yorumda bulunmuş, ilave farklı bir yorumda bulunmamıştır.⁵⁰⁴

Kur’an Tefsiri adlı eserde mevcut şu güzel yorumu buraya eklemek yerinde olacaktır: “Kendi nefislerindeki, yani şahsiyetlerini, düşüncelerini, niyetlerini olumsuz manada değiştirmeleri, Yüce Allah’ın onları değiştirmesine sebep olmaktadır. Demek ki psikolojik değişim, sosyal ve siyasi değişime sebep olmaktadır. Toplumun fertlerinde manevi değişim olmadıkça Allah onları değiştirmemektedir.”⁵⁰⁵

141- Nefsimize Hoş Gelmeyen Hakkımızda Hayırlı Olabilir

“Size عَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ hayırlı iken: bir şeyden hoşlanmayabilirsiniz; yine bir şey size hayırsız iken hoşlanmayabilirsiniz (hayırlı olanı) Allah bilir siz bilmezsiniz”⁵⁰⁶

Gülzar-ı Saminî; “Hikmet-i ilahi, neden ki Nefs hoşlanmaz, nefse ağır gelir, kerih gelir, Cenab-ı Hakk o şeyden razı olur. Ve bilakis neden ki nefis lezzet alır, o şeyde

⁵⁰¹ Ra’d, 13/ 11.

⁵⁰² Erzurumî, a.g.e, II, 175.

⁵⁰³ Erzurumî, a.g.e, II, 175.

⁵⁰⁴ Bursevî, a.g.e, IV, 302.

⁵⁰⁵ Bayraklı, Bayraktar, *Kur’an Tefsiri*, X, 43, Bayraklı Yay, İstanbul 2004.

⁵⁰⁶ Bakara, 2/ 216.

muhakkak Cenab-ı Hakk'ın bir saht'ı (hiddet ve gazab) gizlidir ve bunda ısrar pek fenadır. Ve birçok kemalattan ve belki büsbütün Hakk'tan mahrumiyete sebep olur.”⁵⁰⁷

Erzurumî hazretleri Hikmet-i İlahi'nin rızasının nefsin istekleri ile tezat teşkil ettiğini ve nefsin isteklerine boyun eğmemeyi tavsiye ediyor. Ayetin tefsirinde savaşla ilgili herhangi bir tespit bulunmaz.

Halbuki Bursevî hazretleri ayetin tefsirinde nefse zor gelen şeyin “savaşmak” olduğunu özellikle belirtir.⁵⁰⁸

Bu yönüyle Erzurumî hazretlerinden ayrılır. Bize göre ayetin nüzülü ve muhtevasına uygun olması hasebiyle doğru tefsir de budur.

142- İlm-i Ledün Sahibi Bir Kul

فَوَجَدَا عَبْدًا مِّنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِمَّا لَدُنَّا عِلْمًا

“Derken, kendisine nimet verdiğimiz, gizli bilgimizi öğrettiğimiz kullarımızdan birini buldular”⁵⁰⁹

Gülzar-ı Saminî; “Rahmeten min indina”dan murad, ilm-i zahirdir. (Ind) yanında manasınadır ki, bu ilim dışardan gelir demektir. “Ve allemnâhü min ledünne ilmen”den murad ise batını olan ve sıfat-ı zat-ı ilahiden bila vasıta ve doğrudan doğruya gelen ilm-i billahtır. Bu ilim evvelkinden çok a’la ve eşref ve ecell (en üstün, en güzel)dir. Zira ilmin şerefi malûmunun şerefine tabidir. Zahir İslamiyette insan, kendi ibadet ve taatini ve zahiren İslamiyetini bilip ifa edecek kadar ilmi iktisab etmesi lazımdır. Bu kadar bir ilim tahsil olursa bile insana kafidir.”⁵¹⁰

Erzurumî hazretleri, ayetle ilm-i zahir ve ilm-i batın’dan bahsedildiğini, her kulun dinini yaşayacak ölçüde ilm-i zahir öğrenmesinin zaruri olduğunu ancak ilm-i batının en üstün, en güzel ilim olduğunu ifade eder.

Bursevî hazretleri ise ilimlerin tasnifinden zahir ve batınından bahsetmez. Ayette söz edilen kulun Hızır (a.s) olduğunu, Allah’ın O’na “fazilet, yetki, ve “vasıtasız ilim” verdiğini söyler.⁵¹¹

Her iki tefsirde de alınması gereken dersler vardır:

1-İlim ikiye ayrılır.

⁵⁰⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 193.

⁵⁰⁸ Bursevî, a.g.e, I, 368.

⁵⁰⁹ Kehf, 18/ 65.

⁵¹⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 197.

⁵¹¹ Bursevî, a.g.e, V, 133.

- 2-İlm-i zahiri her kulun, kulluğunu yapacak kadar öğrenmesi gerekir.
- 3-İlm-ibatin, ilm-i zahirden üstündür.
- 4-Ayetteki kul, Hızır (a.s)'dır.
- 5-Allah (c.c) O'na vasitasız ilim (ilm-i batın) vermiştir.

143- Sadıklarla Beraber Olmak

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ “Ey iman edenler! “Allah’tan korkun ve sadıklarla beraber olun!”⁵¹²

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i Kur’aniye bir nass-ı Celil-ü mübindir. Eğer insana yalnız iman kifayet etseydi ittika ile de emir buyrulmazdı. İttika ise, derecatı malumdur. Evvela, şirk ve küfürden; saniyen, muharremat ve ahlak-ı zemimedden; salisen, Batını efkar-ı masivadan ittika ile nefsimizin müzekki olması, ahlak-ı İlahi ile tehalluk etmeliğimiz, Huzur-u daim ehli olup, Hakkı bilip bulmamız lazımdır.”⁵¹³

Erzurumî ayetin tefsirinde ittika ve sadık kelimeleri üzerine dikkatimizi çeker. Ve hakkı bilip bulmamızın gerekliliği ifade edilir” der. Ve iman ve ittika ehli olmanın garantisini olarak da sadıklarla beraber olmanın zaruretine işaret edilmektedir, der.

Bursevî ise ittika ile Allah’ın rızası olmayan konularda Allah’tan korkmanın ve sadık ve samimi kimselerle beraber olmanın gerekliliğinin beyan edildiğini ifade ederek şu hadis-i şerif-i nakleder: “Kıyamet gününde tüccarlar, günahkar (facir) olarak haşrolacaklardır. Ancak yaladan sakınanlar, yeminlerinde duranlar ve sözlerinde doğru olanlar müstesna”⁵¹⁴

Süleyman Ateş, bu ayete şu yorumu yapar: “Allah müminleri, Allah’ın buyrukları dışına çıkmaktan sakınmaya ve doğrularla beraber olmaya çağırıyor. Doğru insanları affettiğini bildirdikten sonra, doğrularla beraber olmayı emretmesi doğru müminlerin Allah’ın af ve merhametine erişecekleri düşüncesini aşlamaktadır.”⁵¹⁵

⁵¹² Tevbe, 9/ 119.

⁵¹³ Erzurumî, a.g.e, II, 201.

⁵¹⁴ Bursevî, a.g.e, III, 529.

⁵¹⁵ Ateş, Süleyman, *Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1988, III, 1198.

144- İttika, Furkan ve Günahların Silinmesi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

“Ey iman edenler! Eğer siz (hakıyla) Allah’tan korksanız o size iyi ile kötüyü ayırt edici bir anlayış (furkan) verir. Kötülüklerinizi örter ve sizi bağışlar. Allah böyle lütuf sahibidir.”⁵¹⁶

Gülzar-ı Saminî; “Bu hitap müminleredir. Eğer insan, insan olsa ve biraz Hak ve Hakikat anlasa, böyle bir hitab-ı İlahiye mazhariyetinden dolayı bin canı da olsa, o bin canını fedadan katiyen çekinmez.

Zira Hz. Allah bizi kendisine muhatap tutuyor. Acaba bundaki lezzet, bundaki şeref nedir biliyor muyuz, düşünüyor muyuz? Bu hitabın şeref ve izzetiyle canını da, cihanını da insan feda etse yine doymaz, evet doymaz. Ne ise, evet, Cenab-ı Hakk emir buyuruyor ki: “Eğer siz Allah’a ittika ederseniz, Cenab-ı Hakk da size Furkan ihsan buyurur.

Furkan batın-ı Kur’an’dır, mana ve basirettir. Ve bu furkanla insan, Hakkı batıldan tefrikan muktedir olur. Ve bu Furkan da ittika ile elde edilir.”⁵¹⁷

Erzurumî hazretlerinin bu ayete yaptığı yorum gerçekten yerindedir ve önemlidir. Bursevî hazretleri ise ayetteki takvayı üç madde halinde ele almıştır:

- 1- Takvanın şeriattaki mertebesine: “Gücünüz yettiği kadarıyla Allah’tan korkun.”⁵¹⁸ Ayeti işaret eder.
- 2- “Takva” muhataplara, “Furkan” ise Allah’a isnad edilmiştir.
- 3- Mağfiret, Allah Teala’nın büyük bir lütfudur..., gibi ibretlik ifadeler kullanmıştır.⁵¹⁹

145- Müminler Kardeşir

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ “Müminler birbirleriyle ancak kardeşirler; artık kardeşlerinizin aralarını bulunuz.”⁵²⁰

Gülzar-ı Saminî, “Uhuvvet-i Diniyye, uhuvvet-i sulbiyyeden çok mukaddem ve akvadır. Bu ıslah-ı beyn ise malumdur. Bizim yaptığımız ıslahı beynler çok devam etmez. Çünkü nefsanidir. Bu kabil ıslah-ı beyn ric’ate ve fesada münker olur. Şu halde,

⁵¹⁶ Enfal,8/ 29.

⁵¹⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 211.

⁵¹⁸ Teğabun, 64/ 16.

⁵¹⁹ Bursevî, a.g.e, III, 327- 328.

⁵²⁰ Hucurat,49/10.

evveleminde bu nefsin başına su koymak lazımdır. Nefs ki aradan kalktı, o demin müminlerle ve bütün mevcut ve mahlukatla arası sulh olur ve bu nevi sulbün bozulması imkanı da yoktur. Ve müminlerle arası sulh olanların Cenab-ı Hakk'la da arası sulh olur ki zaten maksut da budur.”⁵²¹

Erzurumî hazretleri, din kardeşliğinin kan kardeşliğinden ileri olduğunu ifade eder.

Bursevî hazretleri de aynı görüşe katılmaktadır.⁵²²

146- İyilikte Yardımlaşma, Kötülükten Uzaklaşma

مُؤْمِنِينَ عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ Müminler bu sürede ıslah-ı beyne memur olduğu gibi; “*Ve iyiliğe (Birr) ve kötülükten sakınmaya (takva) yardımlaşınız, günaha, taşkınlığa değil. Allah'tan korkun, çünkü Allah'ın azabı çetindir*”⁵²³

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celilesi de birr-ü takva hususunda, gerek batınımızda, gerek dışarıda yekdiğimize muavenete borçluyuz. Gerek batınımızda gerek diğer müminlerin batınlarında mevdu’ bulunan emanet ve Sırr-ı ilahinin aslına ulaşmasına, ulaştırılmasına muavenete dinen mecburuz.

Ancak bu muavenetin husul ve zuhurundan sonra emrin zahirine, batınına imtisal mümkündür. Ve keza, menahiden de ictinab o zaman kabil olabilir. Ve kendimizi ve yekdiğerlerimizi günaha koşana, ahlaksızlığa, Hakk'tan i’raza, dünyaya, nefse, hevaya teşvikten himaye edip; bunlara sevk ile bir guna muavenette bulunmaya da memuruz.”⁵²⁴

Her iki âlim de birbirine yakın yorumlarda bulunmuşlardır.⁵²⁵

Bu ayet-i kerimeye Nesefî şöyle açıklamada bulunmuştur: “Birr” emrolunulan şeyleri yapmak, “Takva” ise haramları ve günahları terk etmektir. Bu iki kelimenin manasını birleştirmek de mümkündür.”⁵²⁶

⁵²¹ Erzurumî, a.g.e, II, 212.

⁵²² Bursevî, a.g.e, VIII, 202.

⁵²³ Maide, 5/ 2.

⁵²⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 212.

⁵²⁵ Bursevî, a.g.e, II, 370.

⁵²⁶ Nesefî, Ebu'l- Berekat Abdullah Bin Ahmed Bin Mahmud, *Medariku't- Tenzil ve Hakaiku't- Te'vil*, Kahraman Yay, İstanbul 1984, I, 269.

147- Müminler Kâfirlere Muhabbet Duymazlar

لَا تَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَٰئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ أُولَٰئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُقْلِحُونَ

*“Allah'a ve ahiret gününe iman eden hiç bir kavim (topluluk) bulamazsın ki, Allah'a ve elçisine başkaldıran kimselerle bir sevgi (ve dostluk) bağı kurmuş olsunlar; bunlar, ister babaları, ister çocukları, ister kardeşleri, isterse kendi aşiretleri (soyları) olsun. Onlar, öyle kimselerdir ki, (Allah) kalplerine imanı yazmış ve onları kendinden bir ruh ile desteklemiştir. Onları, altlarından ırmaklar akan cennetlere sokacaktır; orda süresiz olarak kalacaklardır. Allah, onlardan razı olmuş, onlar da O'ndan razı olmuşlardır. İşte onlar, Allah'ın fırkasıdır. Dikkat edin; şüphesiz Allah'ın fırkası olanlar, felah (umutlarını gerçekleştirip kurtuluş) bulanların ta kendileridir.”*⁵²⁷

Gülzar-ı Saminî; “Öyle bir kavim bulunmaz ki, Allah’a ve Rasulüne muhalefet edenlere ve Allah ve Rasulünün düşmanı bulunanlara muhabbet etsinler. Bunlar velevki babaları veya oğulları veya en yakınları ve kendi aşiretleri olsa bile” buyruluyor. Şimdi anladınız mı ki hubb-i fillah ve buğz-u fillah sırrı kadar dakik ve mühim imiş. Ne ise, “Mümin, müminin aynasıdır” hadis-i şerifinin bir manası da: (Mümin) Esmay-ı İlahiyeden bir ism-i Celildir.”⁵²⁸

Bursevî hazretleri de bu yoruma yakın olmakla birlikte uzun bir açıklamada bulunmuştur. İbn-i Şeyh’ten ayetin manasını şöyle nakletmiştir: “İman, Allah’ın düşmanlarına sevgiyle bir arada bulunmaz.”⁵²⁹

148- Vakit Varken Tedbir Alma ve Teslim Olma

وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلَمُوا لَهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ

*“Azap gelip çatmadan Rabbinize doğrulunuz. O’na teslim olunuz, sonra size yardım olunamaz”*⁵³⁰

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i celilede Rabbimize inabe ile emrolunuyoruz. İnabe insanın kalbinden Rabbisine dönmesidir. Sonra O’na teslim olmakla emrolunuyoruz. Teslim ise, zahiren ve batınen demektir. Hakikaten teslim; kulun aradan çıkması ve şirk-i hafiden kurtulmasıdır. Böyle olanlarda Hakk, bizzat cemaliyle mutasarrıf olur. Ve

⁵²⁷ Mücadele, 58/ 22

⁵²⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 224.

⁵²⁹ Bursevî, a.g.e, VIII, 552- 555.

⁵³⁰ Zümer, 39/ 54.

o adem, enva-ı ulum ve hikem ve esrar ve ahlak ve ahval-i haseneyi ilahinin, huzuru daimi Rabbaninin ve rızayı Samedanının mahalli cereyanı olur. Ve o kulundan, kendisini yine kendisi ile bilen, O'dur. Böyle olmazsa dünyevi, uhrevi, sûri ve manevi azaptır ve bu azabın vürudunda nusret eden bulunmayacağı muhakkaktır.”⁵³¹

Bu ayetin yorumunda Erzurumî hazretleri, “*inabe*” ve “*teslim*” lafızları üzerinde duruyor. İnabeyi kalbin Rabb'e dönmesi, teslimi ise kulun aradan çıkması ve şirk-i hafi'den kurtulması diye tarif eder. Ancak böyle bir kulun Allah ile bilen, gören haline geleceğini söylüyor.

Hazret bu ayeti açıklama sadedinde;

“*Size, hiçbir duygunuz yokken, birdenbire azap gelip çatmadan, Rabbinizden inen şeylerin en güzeline uyunuz*”⁵³² ayetini zikrediyor.

Bunun; ilahi suhuf ve kitapların cem'i olan Kur'an'a uygun hayat yaşamak, ilahi ahlaka uymak demek olduğunu söylüyor.

Bursevî hazretleri, bu ayetteki ihtarın kâfirlere dönük olduğunu ifade ettikten sonra şu yorumda bulunur:

“*Ey inananlar, şirkten imana dönünüz. Tevhidi Allahu Teala'ya samimi bir biçimde yapınız*” dedikten sonra Tevbe ile inabe'nin farkını belirtir:

“Tevbe eden kimse cezadan korktuğu için Allah'a döner. İnabe yapan ise O'ndan haya ettiği, utandığı ve Rabbine iştiyak duyduğu için döner.”⁵³³

BEŞİNCİ DEFTERDE GEÇEN AYETLER

149- Hud (a.s.)'ın Kavmini İnzarı

وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَحْقَافِ وَقَدْ خَلَتْ النُّجُومُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَأْفِكَنَا عَنِ الْهَيْئَةِ فَاْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ

*Ad'ın kardeşini hatırla; onun önünden ve ardından nice uyarıcılar gelip geçmişti; hani o, Ahkaf'taki kavmini: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyin, gerçekten ben, sizin için büyük bir günün azabından korkarım" diye uyarmıştı. Onlar: "Sen bizi tanrılarımızdan vazgeçirmeyemi geldin! Haydi, iddianda tutarlı isen, geleceğini bildirerek bizi tehdit ettiğin azabı başımıza getir bakalım!"*⁵³⁴

⁵³¹ Erzurumî, a.g.e, II, 232- 233.

⁵³² Zümer, 39/ 35.

⁵³³ Bursevî, a.g.e, VII, 274.

⁵³⁴ Ahkaf, 46/ 21- 22.

Gülzar-ı Saminî; “Bundan murad-ı İlahî; Ad kavmi’nin Rızayı İlahîye muhalif olan yollarına gitmekten ve binnetice uğradıkları helak-ı surî ve manevîden ümmet-i Muhammed’in halâsı ve necat bulmaları ve onların felaketinden bizim ibret almamızdır. Yoksa, hâşâ ve kella, Cenab-ı Hakk Hikayehan (hikayeci) değildir.

Ayet-i Celilenin manayı Münifine nazaran Hud (a.s.) kavmini başka şeyle değil, Cenab-ı Hakk’tan başka Mabud olmadığını ve O’ndan başka bir mevcud-u Hakiki bulunmadığını ve bu suretle gerek şirk-i celi, gerek şirk-i hafiden ictinab olunması lazım geleceğini, aksi takdirde azab-ı azime düşürüleceklerinden korktuğunu beyanla, inzar buyurmaktadır.

Demek ki en korkulacak şey, celi olsun, hafi olsun “Şirk”tir, enaniyetimizdir.”⁵³⁵

Erzurumî hazretleri, şirkin her türlüünden kaçınmaya dikkat çekmiştir.

Bursevî hazretleri ise Ad Kavminin Yemen’de deniz sahilinde yaşadığından bahseder. Ve o da şirkin sonucunun helak olduğundan bahseder.⁵³⁶

150- Rabb’e Rükû Emri

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَعَبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Ey iman edenler! Rükû edin; secdeye kapanın; Rabbinize ibadet edin; hayır işleyin ki kurtuluşa eresiniz.”⁵³⁷

Gülzar-ı Saminî; “Burada “rukû” edin ve “sücut” edin buyuruyor. Yani “Esasen geldiğiniz yoldan, yani mezellet ve inkisar tarikinden, Hakk’a rücu ediniz” demektir.

İnsanda şu beş şey olursa maksadına nail olur, buyruluyor: Birincisi, Nefsin hevasından feragat... İkincisi; Hz. Ali (k.v.) gibi dünyayı talak-ı selase ile terk etmek... Üçüncüsü; Her nevi salih amele koşmak, müsareat etmek... Dördüncüsü; Ehl-i Hakk’a mukarenettir ki bu, esbab ve vesailin en büyüğü ve en mühimidir. Beşincisi, Dua ve niyazdır. Fakat her vakit dediğimiz gibi bu dua ve niyazın, kendimiz için değil, yine O’nun için, kendisi için yapılması lazımdır, Zira Hz. Allah (c.c.) kendisi için kendisini istemeyi sever. Bizim de, bu murad-ı İlahî’nin husulü için niyaz ve ibtihalde (Halktan alakayı keserek Hakk’a yalvarmak) bulunmamız icap eder.”⁵³⁸

Erzurumî hazretleri, rükû ve secdeden kastın geldiğimiz yoldan Rabbe dönüşün kastedildiğini söyleyerek Batını bir yorumda bulunuyor.

⁵³⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 253- 254.

⁵³⁶ Bursevî, a.g.e, VIII, 85.

⁵³⁷ Hac, 22/ 77.

⁵³⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 255.

Bursevî hazretleri ise, rüku ve secdeden kastın namaz kılmak olduğunu ifade ediyor. Metnin zahirine de uygun olan budur.⁵³⁹

151- Dinin Kemale Ermesi

الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا

“Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Ve size din olarak İslam’ı (verip ondan) hoşnut oldum”⁵⁴⁰

Gülzar-ı Saminî; “Evet bu Kur’an-ı mübin 6666 ayettir, Ve bu ayetler kamilen nazil olup bittikten sonra, mezkûr ayet-i Celilesi nazil olmuş ve hakikaten Din-i İslam için lazım olan evamir ve nevahi ve ahkam-ı saire, tamamen nazil olarak, artık tebliğ olunacak bir şey kalmamış ve C. Hakk nimetini ikmal ve itmam buyurmuştur.

Sahabe-i Güzin hazeratı bu ayet-i Celileye tamamen riayet ettikleri ve kendilerini bu evamire tamamen tatbik ettikleri için, müşarunileyhim hazeratının dinleri, hakikaten kemale ermiş ve nimetleri itmam olunarak; C. Hakk onlardan ve onlar da C. Hakk’tan razı olmuşlardır.”⁵⁴¹

Erzurumî hazretleri bu ayetin nazil olan son ayet olduğunu ve dinin de tamamlandığını ifade ediyor. Ancak dinin tam olması için kamilen yaşanması gerektiğini de belirtmiştir.

Bursevî hazretleri ise, bu ayet nazil olunca Hz. Ömer (r.a.)’in ağladığını, sebebi sorulunca bu ayetin Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatına işaret olduğunu söyleyerek, tarihi bir gerçeğe de işaret buyuruyor.⁵⁴²

152- Ümmilere Gönderilen Peygamber

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِن كَانُوا مِن قَبْلُ لَنفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ

“O, ümmiler içinde kendilerinden olan ve onlara ayetlerini okuyan, onları arındırıp temizleyen ve onlara kitap ve hikmeti öğreten bir peygamberi gönderendir. Oysa onlar, bundan önce gerçekten açıkça bir sapıklık içinde idiler.”⁵⁴³

Gülzar-ı Saminî; “Peygamber (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri nasıl ki böyledir; varisleri bulunan mürşidan-ı izam hazeratı da yine böylece, ayat-ı İlahiyeyi, müminlere

⁵³⁹ Bursevî, a.g.e, V, 424.

⁵⁴⁰ Maide, 5/ 3.

⁵⁴¹ Erzurumî, a.g.e, II, 256- 257.

⁵⁴² Bursevî, a.g.e, II, 376.

⁵⁴³ Cuma, 62/ 2.

okur ve yalnız okumakla kalmazlar, onların nefislerini tezkiye ve kalplerini tasfiye buyururlar ve onlara kitap ve hikmeti de tâlim eder, öğretirler.”⁵⁴⁴

Erzurumi, bu ayette belirtilen vazifeleri peygamberimizin olduğu gibi varisleri bulunan mürşidan-ı izam hazretlerinin de yapmakla mükellef olduklarını ifade buyurur. Onlar Kur’an ayetlerini insanlara yalnız okumakla kalmaz, onların nefislerini tezkiye eder ve onlara kitap ve hikmeti de tâlim eder, öğretirler. Bu nedenle bizlere ebeveynimizden daha müşfik olan evliyaullahın kadrini bilmek, kendilerinden gafil olmamak ve onların nazargah-ı ilahi olan kalplerine girmenin gerekliliğinden bahseder.

Bursevî hazretleri ayetteki ümmi kelimesini peygamberimizin okuma yazma bilmemesi ve herhangi bir kişiden ilim tahsili yapmaması olarak açıkladıktan sonra “...onlar bundan önce apaçık bir sapıklık içindeydiler” cümlesi üzerinde durur. Bunun çok derin bir sapıklık olduğunu, daha büyüğünü kimsenin göremeyeceğini söyler. Buradan da Arapların kendilerini irşad edecek bir peygambere olan ihtiyaçları ve vahiyden önce peygamberimizin herhangi birisinden ilim tahsil etmiş olamayacağını istidlal edilebileceğini ifade eder.

Hazret Müftü Sa’du’nin, Varaka b. Nevfel gibi Hanif kimselerin Mekke toplumunda bulunması sebebiyle sapıklığın genel olamayacağı itirazını kabul etmez ve “*Varaka b. Nevfel gibi kişilerin hidayette oluşu, yalnız tevhid noktasındadır. Onlar, ilahi hükümler ve şartlar hususunda dalalette idiler*” diyerek Duha suresinin 7. ayetindeki “*Seni dalalette bulup hidayete erdirmemi mi?*” ayetini de buna delil gösterir.⁵⁴⁵

153- Allah’ın Askerleri

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

“*Göklerin ve yerin azap orduları da, rahmet ve nusret orduları gibi Allah’ındır*”⁵⁴⁶

Gülzar-ı Saminî; “Bu emr-i Celil-i Sübhaniye göre: Yerler ve gökler ve bunlarda olanlar kamilen cünud ve asker-i İlahiye demektir. Bunların bazılarını, bazılarıyla C. Hakk tedip eder, Vücut-u İnsanide de kezalik böyle cünud-u İlahiyye vardır. Nefs ve a’vanı C. Hakk’ın askeri olduğu gibi, Ruh ve a’vanı da gene O’nun askerleridir.”⁵⁴⁷

⁵⁴⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 258.

⁵⁴⁵ Bursevî, a.g.e, IX, 64.

⁵⁴⁶ Fetih, 48/ 7.

⁵⁴⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 269.

Erzurumî hazretleri, ayette geçen yerlerdeki ve göklerdeki orduya işaret ettikten sonra, insan vücudunda mevcut ruh ve nefsin de Allah'ın askerleri olduğunu beyan etmiştir.

Bursevî hazretleri de, bu ayetin tefsiri kapsamında şunları söylemiştir: “Alemin tüm orduları sadece Allah’a aittir. Dilediği şekilde işlerini yönetir. Bazen birbirine musallat eder, bazen de aralarında barış meydana getirir...”

“Allah sana ne musallat ederse O'nun ordularındandır; nefsinin musallat ederse, seni kendi nefsinle helak etmiş demektir. Organlarını musallat ederse, organlarını yine organlarıyla helak eder.”⁵⁴⁸

Anlaşılacağı gibi Bursevî hazretleri de bu ayete aynı yorumu yapmıştır.

154 – İki Denizi Ayıran Perde

مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَّا يَبْغِيَانِ

“(Suyu acı ve tatlı) iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. (Böyle iken) aralarında yekdiğerine tecavüz etmeye mani bir perde vardır”⁵⁴⁹

Gülzar-ı Saminî; “Müfessirin ve muhakkikîn-i kiram bu ayet-i celileye pek çok manalar vermişlerdir. Bazı müfessir ve muhakkikler; İki bahirden maksat bu vücuttur ki, Nefs ile Ruh'tur, buyurmuşlardır. Ve bunların arasındaki berzah da (Akıl) ile (İlim) demişlerdir. Bu akıl ve ilim berzahı, bu iki denizin sularının birbirine karışmasına mani olur. Çünkü (Ruh) bir Emr-i Rabbani'dir, Ulvi'dir, geldiği asla vüsul kaydındadır. Daima insanı ezeldeki ahbine vefaya, iyiliğe, zikir ve fikre, aşk ve muhabbete, hulasa, kurbet ve vuslata sevk etmek ister.

Nefs ise; süflidir, arızîdir. Daima insanı kötülüğe, masiyete, hatta Allah muhafaza buyursun, fırsat bulduğu takdirde şirke, küfre sevk etmek ister. Bu itibarla kendi huzuzatını icra ettirerek vücudu istila ile, orada hükümrân olmak ve kendisiyle beraber sahibini de Cehennem'e sürüklemek ister. C. Hakk onu da bu fitratta halk etmiştir...

Bahreynden murad, ‘mürîd ile mürşîd yahud insan ile Hz. Rahman, yahut insanın zahiriyle batınıdır’ diyenler de vardır.

Bazıları da buyuruyorlar ki; C. Hakk indinde iki bahir vardır:

...Bu bahrin birisi Kur'an-ı Azimüş- Şan'dır ki, bu bahrin gavvas'ı (inci arayan dalgıcı) irfan, aşk, muhabbet, maarif, hakayık ve esrar-ı Rabbaniye incilerini toplar.

⁵⁴⁸ Bursevî, a.g.e, VIII, 145.

⁵⁴⁹ Rahman, 55/ 19- 20.

Fakat bu Kitab-ı Mübin'in zahiri ile zahirimizi, batını ile, hakayığı ile de batınımızı, hakikat-i insaniyemizi tamir ve tezyin etmekliğimiz icab eder ki, her türlü nimete ve kurbet ve vuslat-ı Mevla'ya nail olabilelim.

Bahrin ikincisi de Dünya'dır ki, buna gönül veren, Mevlasını bırakıp sırf bununla meşgul olan, kaffe-i niam-ı ilahiyeden mahrum olacağı gibi, her türlü azab-ı elîme de müstahak olacağı ve rutbe-i insaniyetini bulamayıp, zayi ve telef olacağı şüphesizdir...

(Kıssadan hisse)

Bir gün Süleyman (a.s.) tac-ı tahtı ile, dârât ve haşmetiyle yukardan giderken aşağıda çiftçinin biri bunu görür ve der ki: "C. Hakk bu Davud oğlu Süleyman'a verdiği nimeti başka hiçbir kula vermedi..." Bu sözü C. Hakk Hz. Süleyman'ın kulağına ulaştırır. Derhal Hz. Süleyman tahtı ile oraya iner. Ve o çiftçiye hitaben buyurur ki: "Davud oğlu Süleyman'ın bu saltanatının, bu nimetinin hiçbir kıymet ve ehemmiyeti yoktur. Senin "Sübhanellah" veya "Elhamdülillah" vesair tesbihattan herhangi birini, bir kere söylemen, İnd-i İlahi'de bu nimetlerin hepsinden daha ziyade makbul ve mergubdur."⁵⁵⁰

Erzurumî hazretleri, ayetin zahirinden anlaşılan manaya hiç değinmemiş, Batını ve işari bir tefsirde bulunmuştur.

Bursevî hazretleri ise, tamamen zahiri bir tefsir yapmıştır. Tefsirinde "iki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir" ayetini "tuzlu denizi, tatlı denize kattı" şeklinde açıklar.

"...Aralarında yekdiğerine tecavüz etmeye mani bir perde vardır." Ayetini de "aralarında Allah tarafından veya kara parçası olarak bir engel vardır" şeklinde tefsir ederek bilimsel olarak da doğru görülen bir açıklamada bulunmuştur.⁵⁵¹

155- Ashab'a İhtar

وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انْفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِّنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ

"Onlar bir ticaret yahut bir oyun, bir eğlence gördükleri zaman ona yönelip dağıldılar. Seni ayakta bıraktılar. De ki: Allah nezdindeki (sevap, müminler için), eğlenceden de, ticaretten de hayırlıdır. Allah rızık verenlerin en hayırlısıdır."⁵⁵²

Gülzar-ı Saminî; "Bu ayet-i Celilede buyrulan ve İnd-i İlahide hayırlı olduğu beyan edilen şey nedir? Evet o şey bizim amel-i salihamızdır, zikir ve fikrimizdir. İhlâs

⁵⁵⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 269- 272.

⁵⁵¹ Bursevî, a.g.e, VIII, 402- 403.

⁵⁵² Cuma, 62/ 11.

ve muhabbetimiz, tevekkül ve tefvizimizdir, ahid ve hukuk-u İlahi'ye riayetimizdir. Bunları yapmakla dünyayı bırakmamız, terk etmemiz icap etmez. Yalnız, Mevlamızı unutmadan, ticaretimizi de, ziraatımızı da yaparız.”⁵⁵³

Erzurumî İnd-i İlahide hayırlı olan şeyin amel-i salihamız, zikir ve fikrimiz olduğunu ifade eder. Bunları yapmakla dünyayı bırakmak gerekmediği, Mevlamızı unutmadan ticaretimizi ve ziraatımızı yapmamız gerektiğini beyan eder.

Bursevî hazretleri ayetin inmesine vesile olan Şam kervanının Cuma namazı esnasında gelmesi ve 12 kişi dışında tüm sahabelerin hutbe esnasında Peygamberimizi ayakta bırakarak kervanın bulunduğu tarafa gitmelerinden bahseder. Namazda kalanların faziletini anlatır.⁵⁵⁴

156- Kur'an'dan Yüz Çevirenden Yüz Çevirmek

فَأَعْرَضُ عَنْ مَنْ تَوَلَّى عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا

“Onun için sen (Habibim) bizim zikrimize arka çeviren, Dünya hayatından başkasını arzu etmeyen kimselerden yüz çevir”⁵⁵⁵

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i kerimesi ve daha da birçok ayet-i celile beyan etmektedir. Bu ferman-ı İlahide C. Hakk buyuruyor ki: “Habibi Edibim, O kimse ki benim zikrimden iraz etmiştir ve sen ki emr-u tebliğatı tamamıyla ifa ettiğin halde, ona zerre kadar tesir etmedi. Zira o, yalnız hayat-ı Dünyayı murat ve ihtiyar etmiştir ve artık ondan bir hayır memul değildir. Onu kendi haline terk et. Onun hakkında ne gerekiyorsa onu ben yaparım.”⁵⁵⁶

Erzurumî hazretleri, bu hitabın Peygamberimize dönük olduğunu, yüz çevirenlerin de müşrikler olduğunu ifade etmiştir.

Bursevî hazretleri de, benzer bir yorumda bulunmuştur. Zikrin Kur'an olduğunu, Hz. Peygamber'in üzerine düşeni yaptıktan sonra, kendisini telef etmemesi gerektiği yorumunu yapmıştır.⁵⁵⁷

⁵⁵³ Erzurumî, a.g.e, II, 278.

⁵⁵⁴ Bursevî, a.g.e, IX, 75- 77.

⁵⁵⁵ Necm, 53/ 29.

⁵⁵⁶ Erzurumî, a.g.e, II, 282.

⁵⁵⁷ Bursevî, a.g.e, VIII, 337.

157- İnsan İyiliğe de Kötülüğe de Meyillidir

أَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا قَدْ أَفْلَحَ مَنْ زَكَّاهَا وَقَدْ خَابَ مَنْ دَسَّاهَا

“Sonra da ona hem kötülüğü, hem (ondan) sakınmayı ilham edene andolsun ki, onu (nefsini) tertemiz yapan kişi, muhakkak umduğuna ermiş onu (nefsini) alabildiğince örten (günah ve masiyetle kör bırakan) kişi ise, elbette ziyana uğramıştır”⁵⁵⁸ كَلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةٌ “Her can ölümü tadıcıdır. Sizi bir imtihan olarak hayır ile de şer ile de deniyoruz. (Nihayet yine) ancak bize döndürüleceksiniz.”⁵⁵⁹

Gülzar-ı Saminî; “Yani fücuru da, takvayı da, insanın kalbine kendisinin ilham edeceğini haber veriyor. Kalbe mugayir-i şeriat bir şey geldiğini görünce mümin hemen: “Rabbim beni imtihan ediyor, bundan benim ictinab etmem lazımdır” diyerek, kalbimize gelen o havatıra muhalefetle imtihanı kazanır. Şayet kalbine gelen bir hayır düşüncesi ise, bu defa da: “Rabbim benim şu hayırlı işi işlememi murat buyuruyor” diyerek o hayırlı düşünceye muvafakat ve ittiba ile o hayırlı işi işler ve böylece imtihanı kazanır.”⁵⁶⁰

Erzurumî hazretleri burada ayeti ayetle tefsir etmiş, çok fazla batını yorumda bulunmamıştır.

Bursevî hazretleri de, önce ilhamı açıklamış, bundan maksadın kötülüklerin bunları işlemek için değil, bunlardan kaçınmak için; iyiliğin ise işlenmek için ilham edilmiş olduğunu ifade etmiştir. Bu bağlamda ‘O’na iki yolu göstermedik mi?’⁵⁶¹ ayetinin de aynı manada olduğunu izah etmiştir.

Bursevî hazretleri konuyu Kader’e getirerek görüşünü bir hadisle desteklemiştir: “...Ashab’dan birisinin, Ey Allah’ın Rasulü, insanların yaptıkları şeyler ve gerçekleştirmek için çile çektikleri ameller onların kaderleri midir, yoksa böyle değil midir? dediğini, Rasulullah’ın da ‘Hayır tam tersine onların kaderleridir’ dediğini, bunun üzerine soruyu soranın, madem kaderi oluyorsa o zaman amel etmek niye Ey Allah’ın Rasulü? sözü üzerine Rasulü Allah’ın ‘Allah her iki mertebeden birisi için yarattığı kuluna o mertebeyi hazırlar. Sonra Rasulü Allah bu suremizdeki ayeti okudu’⁵⁶²

⁵⁵⁸ Şems, 91/ 8- 10.

⁵⁵⁹ Enbiya, 21/ 35.

⁵⁶⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 283.

⁵⁶¹ Beled, 90/ 10.

⁵⁶² Bursevî, a.g.e, X, 55- 56.

Görüldüğü gibi Bursevî hazretleri, konuyu insan iradesi kapsamında değerlendirmiştir.

Bursevî hazretleri, “*Nefsini arındıran*” nazm-ı celilinin ise insanın tabiatında yaratılmış olunan iyilik vasfının ön plana çıkması, kişide tezahür etmesi olarak açıklamaktadır. “*Onu (nefsini) alabildiğince örten (günah ve masiyetle kör bırakan) kişi ise, elbette ziyana uğramıştır.*” Ayetini de kişinin kendisinde mevcut olan kötülük vasfını ortaya çıkarılması ve kendisini günaha gömmesi olarak nitelemiştir.⁵⁶³

158- Solcular

وَأَصْحَابُ الشَّمَالِ مَا أَصْحَابُ الشَّمَالِ فِي سَمُومٍ وَحَمِيمٍ وَظِلٌّ مِّنْ يَحْمُومٍ لَّا بَارِدٍ وَلَا كَرِيمٍ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ
وَكَانُوا يُصِرُّونَ عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ

“*Solcular (onlar) ne solculardır...*” (Ateşin mesamatlarına işleyen) sıcaklığı ve kaynar bir su ve bir de kapkara dumandan bir gölge içindedirler. Ki (o gölge) ne serin, ne de faydeli değildir. Çünkü onlar bundan evvel (Dünyada) şehvetlere (Allah’tan gayri dünyevi ve maddi şeylere) düşkündüler. O büyük günah (C. Hakk’a eş tutma) üzerinde ısrar ederlerdi”⁵⁶⁴

Gülzar-ı Saminî; “Kâfirlerin cehennem’deki gölgeliklerinin nar-ı cahimin siyah ve yakıcı dumanı olacağını ve onların su yerine ehl-i cehennem vücutundan akan kan ve irinleri içeceklerini haber veriyor ki, bunlardan müminler ibret alsınlar da burada iken başlarının çaresine baksınlar. Ve kâfirlerin ef’al ve amalini işlemekten hazer etsinler diye.”⁵⁶⁵

Erzurumî hazretleri, bu ayetlerin yorumunda zahiri ön planda tutarak, genel anlayışa uygun bir tefsirde bulunmuştur.

Bursevî hazretlerinin yapmış olduğu yorum da mana itibarıyla aynıdır.⁵⁶⁶

159- Dünya Menfaati Etrafında Yapılan Dostluk

يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمَّا أَتَيْتُ فَلَانًا خَلِيلًا “*Ne yazık bana! Keşke filan ve fülanı dost tutmayaydım*”⁵⁶⁷ ve الْأَخْيَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ “*Dostlar (Dünyada rnasiyet üzere dost olanlar) O, gün birbirine düşmandır. Takva sahipleri müstesna...*”⁵⁶⁸ ve يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ لِكُلِّ امْرَأٍ مِّنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ “*(Evet) O kulakları sağır*

⁵⁶³ Bursevî, a.g.e, X, 56- 57.

⁵⁶⁴ Vakıa, 56/ 41- 46.

⁵⁶⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 284.

⁵⁶⁶ Bursevî, a.g.e, VIII, 448- 449.

⁵⁶⁷ Furkan, 25/ 28.

⁵⁶⁸ Zuhruf,43/ 67.

edercesine haykıracak olan ses geldiği zaman kişinin, biraderinden, anasından, babasından, karısından ve oğullarından kaçacağı andır. O an ve O gün, bunlardan, herkesin kendine yeter bir işi (derdi, belası) vardır”⁵⁶⁹

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celilelerine ve bunlara mümasil diğer birçok ayat-ı beyinat-ı İlahiyeye dikkat ediyorum, ve bir kere de, kendi işimize bakıyorum da hayret ediyorum.. Burada her şeyle ve herkesle enis oluruz, fakat alem-i berzahta Haşir ve ve Neşir’de de bu enis ve celislerimizle hemdem ve enis olabilecek miyiz?

Okuduğum ayet-i celilelerin manaları gayet sarihtir. Birinci ayetin mefad-ı münifi: “Vav hayf, sad hayf.. Ne olaydı evvelce Dünyada iken falanı dost ve yakın ittihaz etmeyeydim. Beni zikr-ü fikrimden, ibadet ve taatimden alıkoydu, iğfal etti. Şimdi de belamı buldum mahv-ü tebah oldum. (Yıkılmış, perişan olmuş)”

İkinci ayet-i celilede ise: “Burada birbirleriyle dost ve ahbap olanların bazıları bazısına orada düşman olacaktır. Yalnız muttakiler müstesna. Muttakiler orada da bilakis yekdiğerine daha çok enis ve sadık olacaklardır” buyruluyor.

Üçüncü ayet-i kerimede de: “Kıyamet öyle bir gündür ki o günde kardeş kardeşten, oğul ana ve babadan, ana ve baba çocuktan, zevc zevceden, elhasıl her fert kendine mazarratı dokunmasın diye, herkesten firar edecektir” buyruluyor.”⁵⁷⁰

Erzurumî Hz.eri dünya menfaati için dünyada dost olanlarla ilgi iki ayet-i kerime’yi ard arda tefsir ediyor. Bu tür dostlukların ahirette işe yaramayacağını hatta orada bu dostların düşman olacaklarını ifade ediyor. Allah için dost olanların dostluğunun ise ahirette daha da artacağını belirtiyor.

Bursevî hazretleri ise, ayette zikredilen dostun; dünyada kendisini saptıran kişi olduğunu söylüyor.⁵⁷¹

İkinci ayetle ilgili ise şu açıklamada bulunuyor:

“Aralarındaki dostluğu ve sevgiyi sağlayan bağlantıların kesilip bunların azaba sebep olduğunu anladıktan sonra düşman olurlar.”⁵⁷²

160- Muttakiler İçin İki Cennet

وَلِمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ “Rabbinin huzurunda durmaktan (bir gün o huzurda hesap vereceğini düşünerek) korkan kimseler için iki cennet vardır”⁵⁷³

⁵⁶⁹ Abese, 80/ 34- 37.

⁵⁷⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 286.

⁵⁷¹ Bursevî, a.g.e, VI, 27.

⁵⁷² Bursevî, a.g.e, VII, 568.

Gülzar-ı Saminî; “Habib-i Kibriya, Rasul-ü Mücteba (s.a.) Efendimiz Hazretleri huzur-u Sıddık’a gelip buyururlar ki: “Bu ayet-i celile sizin için nazil oldu. Ya Ebabekir siz bu suretle haramdan korktunuz, C. Hakk da sizi iki cennetle tebşir buyurdu.”

Bu cennetlerin birisi Cennet-i a’mal, diğeri ise Cennet-i Zat’tır. Makam-ı Rububiyetten korkarak, maharim ve maâsiden bu sürede ictinab edenler, ila yevmi’l kıyam bu ayet-i celilenin tebşiratından nasiptardır. Onlar için de, kezalik, iki Cennet vardır. İşte âlimlik ve Şeyhlik böyle olur ve böyle olacak.

(Kıssadan Hisse)

Bir gün (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri Medine’de, pazar yerinde bulunurken, bir kölenin satıldığını görür ve bu kölenin de: “Beni her kim satın alırsa beş vakit namazımı Mescid-i Nebevi de kılmama mücade etmek şartıyla alsın” dediğini işitir. Bu köle satıldıktan sonra her vakit Peygamberle birlikte namazlarda bulunmuş. Peygamber Efendimiz Hazretleri de bundan çok memnun olarak, gerek bu köleye ve gerekse onu satın alıp hakkında bu surede lütufla muamelede bulunan zat’a çok dua buyururlarmış. Fakat bir zaman sonra köle namazlarda görülmemeye başlamış. (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri kölenin niçin namazlarda bulunmadığını sormuşlar. Pek hasta olduğu cevabını almışlar. Merak buyurarak ziyaretini teşrif buyurmuşlar. Köle de o sırada, halet-i nezi’de imiş. Kendileri içeri girmişler köle de vefat etmiş. Anamızdan ve babamızdan daha ziyade bize erham ve eşfak olan seyyidimiz, şefiimiz Peygamber Efendimiz Hazretleri bizzat bu kölenin techiz ve tekfini ile meşgul olup, kabre götürmüş ve defnetmişler. Böyle bir köle için Peygamber Efendimiz Hazretlerinin bu suretle muamelede bulunması bazı eşraf arasında dedikoduyu mucib olmuş. Bunun üzerine derhal, estezübillah: “*Ey insanlar, hakikat, biz sizi bir erkekle bir dışiden yarattık. Sizi, (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah nezdinde en şerefliiniz, takvaca en iyileri olanınızdır. Hakikaten Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*”⁵⁷⁴ ayet-i celilesi şeref nazil olmuş, İnd-i İlahide, zengin olan veya haseb ve nesebi büyük bulunanın değil; zengin fakir kim olursa olsun, en ziyade muttaki kim ise onun en ziyade makbul ve mükerrerrem olduğu emr-ü ferman buyrulmuştur.⁵⁷⁵

⁵⁷³ Rahman, 55/ 46.

⁵⁷⁴ Hucurat, 49/ 13.

⁵⁷⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 291- 292.

Bursevî hazretleri, ayette geçen ‘iki cennet’ konusunda farklı tefsirlerde bulunmuştur:

- 1- Allah’tan korkan insan için bir Cennet, Allah’tan korkan cin için bir Cennet,
- 2- İnanca karşılık bir cennet, amele karşılık bir cennet,
- 3- İtaat ettiği için bir cennet, günahlardan sakındığı için bir cennet,
- 4- Amelin karşılığı olarak bir cennet veya ikram olarak verilen bir cennet... şeklinde izahlarda bulunmuştur.⁵⁷⁶

161- Kâfirlerin Dünyaya Geri Dönme İsteği

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُءُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ

“Günahkârların, Rableri huzurunda: “Ey Rabbimiz, gördük, işittik, şimdi bizi (Dünyaya) geri çevir de güzel amel (ve hareketler) de bulunâlim. Çünkü (artık) kati surette inananlarız” (diye diye) sernügun (baş aşağı) olacakları zaman sen görseñ (onları)”⁵⁷⁷

Gülzar-ı Saminî; “Ruz-i Mahşerde bu mücrimlerin: “Yarabbi şimdi gördük, işittik ve anlayıp iman ettik. Sen bizi Dünyaya iade buyur. Biz tekrar oraya gidelim, amel-i salih işleyelim diyeceklerini haber veriyor. Fakat, heyhat ki iş işten geçmiştir. O gün yevm-i teklif değil, yevm-i hesaptır, yevm-i cezadır. O gün böyle söyleyecek kimselerin şimdi bugün ve buradaki akılsızlıklarına, ihmal ve tekasüllerine ve hatta küfr-ü inatlarına ne diyelim? O gün öyle demektense, beyhude temenniyata bulunmaktansa, bugün elde fırsat varken ve sıhhatleri yerinde iken neden ve niçin amel-i salihat işlemiyorlar?”⁵⁷⁸

Erzurumî hazretleri bu ayete Batını bir yorumda bulunmamıştır. Öldükten sonra dünyaya dönüşün mümkün olmadığını ayetin zahirine uygun bir şekilde açıklamıştır.

Bursevî hz. lerinin yaptığı tefsir de mana itibarıyla aynıdır.⁵⁷⁹

162- Cennet Ehliyle ve Cehennem Ehli Eşit Değildir

لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَالُ لِنُضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ

“Ateş (Cehennem) yaranı ile, cennet yaranı bir olmaz. Cennet yaranı, (ancak) onlar muratlarına erenlerdir. Eğer biz bu Kur’an-ı bir dağ başına indirseydik

⁵⁷⁶ Bursevî, a.g.e, VIII, 414- 415.

⁵⁷⁷ Secde, 32/ 12.

⁵⁷⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 294.

⁵⁷⁹ Bursevî, a.g.e, VI, 394- 395.

muhakkak ki o'nu Allah korkusundan baş eğmiş, parça parça olmuş görürdün. Bu misaller (yok mu?) İşte biz onları insanlar düşünsünler diye irad ediyoruz."⁵⁸⁰

Gülzar-ı Saminî; "Ayet-i kerimesinde ashab-ı nar ile ehl-i Cennetin müsavi olamayacağını, ehl-i Cennetin her türlü feyz-ü necata nail olacaklarını ve belki de: 'Gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, beşerin hatır ve hayaline gelmeyen nimetler, salih kullarım için hazırlandı' hadis-i kutsisinin mazharı olacakları emir buyrulmaktadır. Böyle haber verişindeki murad ve maksud-u İlahi, kullarının Ehl-i Cennet, erbab-ı, feyz-ü necat olmaları; şimdiden icab eden yolu, Tarik-i Rüşd-ü Hüdayi bulup tutmaları, zahirlerini emr-i Şeratin zahirine, batınlarını da şeriatın batın emirlerine ve Kur'an-ı Azimüşşan'ın batınına tatbik etmeleri içindir.

Yine bu ayet-i kerimede: 'Eğer bu Kur'an-ı Mübin'i biz dağlara inzal etseydik haşyet-i İlahi ile o dağlar erir ve mahvolur giderdi' buyruluyor. Demek ki insan o kadar gafil, o kadar cahil ve cesur ki, dağı taşı eriten bunca evamir ve nevahi onlara asla tesir etmiyor; onlar bildiklerinden şaşmıyor. Her fert yine kendi heva ve hevesinde, kendi şehvet ve dünyası peşinde koşmakta..."⁵⁸¹

Erzurumî hazretleri, ayetin zahiri manasına öncelik vererek Cennet'i ve Cehennem'i genel anlayışa uygun bir şekilde tefsir etmiştir. İki sınıfın farklı muamelelere maruz kalacağına dikkat çekmiştir. Ancak kurtuluşu, zahiri ve batını emirlere uymak şeklinde yorumlamıştır.

Bursevî hazretleri de Cennet ve Cehennem'in, güzel ve çirkin amellerin karşılığında ebedi kalınacak bir ceza yeri olduğunu söylemiştir. Cennetliklerle Cehennemlikleri kıyaslarken de başka ayetlerden ve tefsirlerden bu meyanda nakillerde bulunmuştur.⁵⁸²

Kuşeyrî; "Cehennemlikleri gaflet ehli, Cennetlikleri de vuslat ehli olarak vasıflandırıyor. Devamla şunları söylüyor: 'Her afetin başı, Allah'ı unutmaktır. Nisyan olamsa isyan da olmazdı. Kendini unutan, tevbe edemez ve itaate vakti de olmaz.'"⁵⁸³

Kuşeyrî'nin değerlendirmesi de iki âlimin yorumlarını özetler niteliktedir.

⁵⁸⁰ Haşr, 59/ 20- 21.

⁵⁸¹ Erzurumî, a.g.e, II, 296- 297.

⁵⁸² Bursevî, a.g.e, VIII, 591- 592.

⁵⁸³ Kuşeyrî, a.g.e, III, 565.

163- Yaratılış Gayesi ve Hesap Verme

أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ

“Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?”⁵⁸⁴

Gülzar-ı Saminî; “Nazm-ı celilinde acaba sizi beyhude ve abes halkettiğimizi ve artık bize tekrar rücu etmeyeceğimizi mi zannediyorsunuz? Eğer zannınız bu ise bu zan ve zehabınızda çok aldanıyorsunuz. Sizi beyhude ve abes halketmedim ve bana rücuunuz ve buradaki efal ve hareketlerinizde enfas-ı ma’dûdenizi de neye ve nerelere sarf ettiğinizden hesap vermeniz muhakkaktır. Bunu kati surette böyle bilin ve o günün hesabını şimdiden hazırlayın buyuruyor.”⁵⁸⁵

Erzurumî, bu ayete metne uygun, herkesin anlayabileceği, dirayet ve rivayet tefsirlerimizdeki açıklamalara uygun bir yorumda bulunur.

Bursevî hazretleri ise, ayetin zahiri tefsirini yaptıktan sonra Behlül Dana’dan şöyle bir hikâye nakletmiştir:

“Birgün Basra caddelerinin birinde geziyordum. Baktım ki, iki çocuk ceviz ve bademle oynuyorlar; başka bir çocuk da onlara bakıp ağlıyor. Bunun üzerine kendi kendime, şu çocuk bu çocukların elinde bulunan şeylere ve oynayacak bir şeye sahip olmadığından dolayı üzülüyor, onun için ağlıyor, dedim. Hemen çocuğa seslenerek: ‘Yavrum! Ne diye ağlıyorsun? Sana, çocuklarla oynayabileceğin cevizle badem satın alayım’ dedim. Çocuk gözlerini bana dikti ve : ‘Ey akli kut insan! Biz. Bunun için yaratılmadık,’ dedi. Ben de ona şunu sordum: ‘Yavrum! Öyleyse ne diye yaratıldık’ dedim. Çocuk: ‘İlim ve ibadet için’ dedi. Ben: ‘Allah hayrını versin! Bunu nereden öğrendin?’ dedim. Çocuk: ‘Allahu Teala’nın, “sizi boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirmeyeceğini mi sandınız’ sözünden’, dedi.”⁵⁸⁶

164- Allah’tan Korkmak ve Hazırlık

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَانظُرُوا نَفْسَ مَا قَدَّمْتُمْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ

“Ey iman edenler! Allah’tan korkun ve herkes, yarına ne hazırladığına baksın. Allah’tan korkun, çünkü Allah, yaptıklarınızdan haberdardır.”⁵⁸⁷

⁵⁸⁴ Müminun, 23/ 115.

⁵⁸⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 299.

⁵⁸⁶ Bursevî, a.g.e, V, 476.

⁵⁸⁷ Haşr, 59/ 18.

Gülzar-ı Saminî; “Nazm-ı celilinde “Ey iman edenler! Siz kendinizi azabın her türlüünden yani gerek nar-ı cehimden gerek nar-ı suz-i firaktan vikaye ediniz. Mucib-i azap ve hüsrân olan zahir ve batın günahlara inhimak (düşkünlük) ve curet etmeyiniz. Her nefis bugün baksın ki yarın ki kıyamet günü için oraya ne gönderdi? Böylece murakabe, muhasebey-i evkatta bulununuz. Bu muhasebe neticesinde emrime muvafık hareket etmiş iseniz bana şükr-ü senada bulununuz ve mağbun (alış verişte aldanmış olan) olmamak için ertesi gün daha ziyade iyiliğe, güzel ahval ve ahlak tedarikine sai olunuz. Ve şayet hasebü’l- beşeriye bir kötülük işlemişseniz o kötülük defeteri amelimize yazılacaktır. Ahrete gitmezden evvel tevbe istiğfar ile onu izaleye, imhaya çalışınız. Çünkü Ğaffur ve Tevvabım. Ve böyle böyle ahval, akval ve ahlakınızı düzeltiniz. Ve zümre-i ebrara dahil olunuz. Bu kadarı da kafî olmadığından ikinci “Vettekullah” emrim vechile, masivanın her türlüünden kalbinizi, ruhunuzu ve sırrınızı tathir ile bana has kullarımdan olunuz. Muhakkak ki C. Hakk işlediklerinizi bilir. Ona göre hareket ediniz. Benden gizli bir şey olamaz. Zira ben size sizden ziyade yakınım. Ona göre de mücazat ve mükâfatınızı tayin ederim, buyruluyor.”⁵⁸⁸

Erzurumî hazretleri, ayete paralel nitelikte insanın kendisini düzeltmesi, tevbe etmesi, nefsinin ve ruhunu arındırması şeklinde genel anlayışa uygun yorumlarda bulunmuştur.

Bursevî hazretleri ise yapılacak ve terk edilecek her hususta Allah’tan korkulması gerektiği, şükretmek suretiyle nankörlükten uzak durulması, zikretmek suretiyle de Hakk’ı unutmaktan sakınılmasına işaret ederek ahrete hazırlığa davet etmektedir.

“Allah’tan korkun” ifadesiyle de takvaya önem verilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.⁵⁸⁹

Kuşeyrî, ayetteki takva kelimesi üzerinde durur ve takvayı ikiye ayırır:

“Birinci takva, halde cezayı hatırlamak, işlediği hayır ve şerri düşünmektir.

İkinci takva, murakabe ve muhasebe yapmaktır. Amelini hesap etmeyen ahvalini gözetmemiş olur.”⁵⁹⁰

⁵⁸⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 306- 307.

⁵⁸⁹ Bursevî, a.g.e, VIII, 589- 590.

⁵⁹⁰ Kuşeyrî, a.g.e, III, 565.

165- Allah Anıldığı Zaman Müminlerin Kalbi Ürperir

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِّنْهُمْ فَاسِقُونَ

*“İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan birçoğu yoldan çıkmış kimselerdir.”*⁵⁹¹

Gülzar-ı Saminî; “Cenab-ı Hakk ümem-i salifenin kendi peygamberinin alem-i ahirete teşriflerinden sonra dinlerini terk ederek; kalplerini zulmet, küfür ve maasi ile karartıp, fisk-u fücür ile ülfet eder olduklarını bize haber vererek, Ümmet-i Muhammed'e bunlar gibi olmamalarını tenbih ve ihtar ile ikaz buyuruyor.”⁵⁹²

Erzurumî, geçmiş ümmetlerin, Peygamberlerinin İlah-i Rahmet'e kavuşmalarından sonra dinlerini terk etmelerine değinerek, Ümmet-i Muhammed'in bu tehlikeye düşmemesine yönelik bir uyarı olarak açıklamıştır.

Bursevî hazretleri ise, ayetin sebab-i nüzulüne işaret ederek Müslümanların samimiyetlerinde Hicret'ten sonra Mekke'deki kadar dikkat etmediklerine işaret etmiştir.⁵⁹³

Kuşeyrî hazretleri de, ayetin zahirine uygun, Bursevî'nin tefsirine uygun yorumda bulunmuştur.⁵⁹⁴

166- Üç Sınıf

فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمَةِ
وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ

*“Ve (o gün) siz de üç sınıf olmuşsunuzdur. İmdi (biri) Ashâb-ı Meymene, nedir Ashâb-ı Meymene? Ve (ikincisi) Ashâb-ı Meş'emedir, nedir Ashâb-ı Meş'eme? Ve (üçüncüsü de) ileri geçenlerdir. İşte mukarreb olanlar, onlardır.”*⁵⁹⁵

Gülzar-ı Saminî; “Müfessirin-i İzam Hazeratı: “Ashab-ı Meş'eme” kâfirler, “Ashab-ı Meymene” müminler diye tefsir ediyorlar. Yarın Ruz-i Kıymette Arşın sağındakiler “Ashab-ı Meymene” ve solundakilere de “Ashab-ı Meş'eme” diyorlar. Ve

⁵⁹¹ Hadid, 57/ 16.

⁵⁹² Erzurumî, a.g.e, II, 315.

⁵⁹³ Bursevî, a.g.e, VIII, 491- 492.

⁵⁹⁴ Kuşeyrî, a.g.e, III, 539.

⁵⁹⁵ Vâkıa, 56/ 8- 11.

bundan, sağda olanların Ehl-i Cennet ve solda olanların da Ehl-i nar oldukları anlaşılmaktadır.

Veyahut, Ashab-ı Yemin kendilerine defterleri sağ yanlarından verileceklerdir ki bunlar Ehl-i Cennet ve Ashab-ı Şimal de defterleri sol taraflarından verilecek olanlardır ki, bunlar da Ehl-i Cehennemdirler.

Veyahut “Ashab-ı Meymene”, Dünyada iken, ibadet ve tat ve amel-i salihatla kendilerini mübarek ve muhterem edenler ve “Ashab-ı Meş’em”e de seyyiatları ile kendilerini meş’um ve mülevves edenlerdir, diyorlar. Elhasıl, böyle ve muhtelif suretlerle tevil ve tefsir ediyorlar. Bunların hepsi de doğrudur.

“Sabıklara” gelince: Bunlar da batınlarına hizmetle cümleyi sebmedenlerdir ki, mukarreplerdir. Yani, bunları C. Hakk kendine karib etmiştir. Yoksa kendileri takarrub etmemiştir. Çünkü öyle olmak lazım gelse idi, ayet-i Celilede: “İşte onlar en çok yaklaştırılmış olanlardır” yerine “İşte onlar en çok yaklaşmış olanlardır” buyrulurdu. İşte bu mukarrepler evliyay-ı İzam hazeratıdır ve en makbul insanlardır.”⁵⁹⁶

Erzurumî hazretleri, sağcıları ve solcuları genel kanaate uygun şekilde açıkladıktan sonra ‘Sabikûn’u tefsir ediyor, bunların en üstün mertebede bulunanlar olduğunu söylüyor. Ayrıca hazret Sabikun’dan olmak için çalışmak yeterli olmaz, Cenab-ı Hakk kendine karib eder, diyor.

Bursevî hazretleri ise, yaptığı yorumlarda ayetten anlaşılacak zahiri açıklamada bulunmuş, sabıkların da; Allah’ın sevabına ve Cennet’ine Salih ameller işleyerek öne geçenler olduğunu söylemiş, bu yorumuyla Erzurumî’den ayrılmıştır.⁵⁹⁷

Kuşeyrî hazretleri de, sağcı ve solcuları yukardaki açıklamalara paralel yorumladıktan sonra ‘sabikun’u “Hicret’te öne geçenler, İslam’a girmede öne geçenler, beş vakit namazda öne geçenler şeklinde yorumlamıştır. Yine her hayırda öne geçenler, günahlarından tevbede acele edenler, pişmanlıkta acele edenler” şeklinde beyan etmiştir.⁵⁹⁸

⁵⁹⁶ Erzurumî, a.g.e, II, 322- 323.

⁵⁹⁷ Bursevî, a.g.e, VIII, 435- 436.

⁵⁹⁸ Kuşeyrî, a.g.e, III, 518.

167- Dünyayı İsteyene Dünya, Ahireti İsteyene Ahiret

وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ أَنْ تَمُوتَ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ كِتَابًا مُؤَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ نُؤْتِهِ مِنْهَا
وَسَنَجْزِي الشَّاكِرِينَ

“Hiçbir kimse yok ki, ölümü Allah'ın iznine bağlı olmasın. (Ölüm), belli bir süreye göre yazılmıştır. Kim Dünya menfaatini dilerse kendisine ondan veririz. Kim de Ahiret sevabını isterse ona da bundan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız”⁵⁹⁹

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i kerime de, insanların kısmı kısım olduğunu gösteriyor. “Sevab-ı dünyayı isteyenlere sevab-ı dünya, sevab-ı ahireti isteyenlere de sevab-ı ahiret verilir. Fakat bunların Hakk'tan nasibi olamaz.

Şakirin'in, yani nimeti bırakıp da, mün'im ile meşgul olanın mükafatı da o mün'im-i hakikiye vuslattır. Ve ala'd- devam huzur-u ilahi'de bulunarak o cemel-i Sübhaniye'ye nazardır. Bu bir başka derece ve bir başka rütbedir.”⁶⁰⁰

Erzurumî hazretleri ilginç bir yorumda bulunmuş, dünya ve ahireti isteyenlerin Hakk'tan olamayacağını ifade etmiştir. Hakk'tan nasibi olanların şakirin zümresi olduğunu ifade etmiştir.

Bursevî ve İmam Kuşeyrî hazretleri, böyle bir ayırımıda bulunmamışlardır. Bursevî hazretleri dünyayı isteyenlerden kastın Uhud'da ganimetle meşgul olan kişilere tariz ifade ettiğini söylemiştir.⁶⁰¹

Kuşeyrî ise, ahiret sevabını; mağfiret, cennet ve Allah'ın hoşnutluğu şeklinde yorumlayarak Erzurumî'ye katılmamış, Bursevî'nin yanında yer almıştır.⁶⁰²

168- Allah Dalalette Olanı da Hidayette Olanı da Bilir

ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ اهْتَدَى

“Şüphesiz ki senin Rabbin, evet O, yolundan sapanı daha iyi bilir; O, hidayette olanı da çok iyi bilir.”⁶⁰³

Gülzar-ı Saminî; “Müfessirin ve Muhakkıkın-i Kiram bu ayet-i Kerimeyi “Ya Muhammed, senin Rabbin, tarik-i müstakim'den çıkarak dalalet yolunu tutanları ve keza hidayet yolunu tutanları, bugün değil, ta ezelden bilir” diye tefsir ediyorlar.

⁵⁹⁹ Al-i İmran, 3/ 145.

⁶⁰⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 324.

⁶⁰¹ Bursevî, a.g.e, II, 94- 95.

⁶⁰² Kuşeyrî, a.g.e, I, 282.

⁶⁰³ Necm, 53/ 30.

Malumdur ki, Zat-ı Zülcelâl Hazretleri, insanlara irade ve ihtiyar vermiş olduğundan, onlar ta ezelde, hidayeti veyahut dalaleti, hasebü'l istidat haiz ve hamil idiler. Yani, insanların böyle kendi isti'dat ve kabiliyetleri iktizası hidayeti veya dalaleti hamil olduklarını, bittabi kendilerini yaratan, halk ve icad buyuran Halıkları da bilirdi.”⁶⁰⁴

Erzurumî hazretleri, Cenab-ı Hakk'ın ilm-i ezeli ile kullarının hidayete mi yoksa dalalete mi istidatları olduğunu bildiğini ifade ediyor.

Bursevî hazretleri de⁶⁰⁵ Kuşeyrî de aynı görüşü ifade ederler. Ancak Kuşeyrî şunu da ekler: “O herkese hak ettiği ile karşılık verecektir.”⁶⁰⁶

169- Güldüren de O'dur, Öldüren de...

وَأَنَّهُ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَى وَأَنَّهُ هُوَ أَمَاتَ وَأَحْيَا

“*Hakikat şu: güldüren de ağlatan da O'dur. Hakikat şu: (dünyada) öldüren de (ahirette) dirilten de O'dur*”⁶⁰⁷

Gülzar-ı Saminî; “Bu ise: C. Hakk güldürür, ağlatır, öldürür, diriltir” demektir. Yani ahlak-ı zemimemizi ahlak-ı haseneye tebdil etmekle, nefsimizin arzularına muhalefet ederek onu öldürmekle, bize yeni ve taze bir hayat verilir. Ve Allah, bizi (emate) ve (ahya) buyurur.”⁶⁰⁸

Erzurumî hazretleri, batını bir yorumda bulunmuştur. Kötü ahlakı ölüme, güzel ahlakı da dirilmeye örnek olarak vermiştir.

Bursevî hazretleri, güldüren ve ağlatana; insandaki gülme ve ağlama kuvvelerini Allah'ın yarattığını, bunun da sanki “O sevindirdi ve üzdü” demek olduğunu ifade eder. Öldürme ve diriltme kelimelerine kelami yorumda bulunur. “Katilin ölümdeki etkisi, bünyeyi bozmak ve ruhu bedenden ayırmaktır. Katil halinde ölüm adet üzere Allah'ın fiili ile hasıl olur.” Açıklamasında bulunur.⁶⁰⁹

Kuşeyrî hazretleri ise, “yukâl” diyerek “güldüren ve ağlatan” kelimelerine şu manaları vermiştir: “Yeri bitkilerle güldürdü, göğü yağmurla ağlattı. Cennet ehlini cennetle güldürdü, cehennem ehlini ateşle ağlattı. Mümini dünyada ağlattı, ahrette

⁶⁰⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 335.

⁶⁰⁵ Bursevî, a.g.e, VIII, 338.

⁶⁰⁶ Kuşeyrî, a.g.e, III, 487.

⁶⁰⁷ Necm, 53/ 43- 44.

⁶⁰⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 336.

⁶⁰⁹ Bursevî, a.g.e, VIII, 349- 350.

güldürdü. Kâfiri dünyada güldürdü, ahrette ağlattı. Kendilerinden razı olmakla ariflerin kalplerini güldürdü. Ayrılık korkusuyla gözlerini ağlattı.”

“Öldürdü ve diriltti” kelimelerine de aynı sözü diyerek şu manaları vermiştir: “Dünyada öldürdü, kabirde diriltti. Zahidlerin nefislerini mücahede ile öldürdü, ariflerin kalbini müşahede ile diriltti...”⁶¹⁰

170- Yaradılışın Amacı

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ

“Ben cinleri de, insanları da (başka bir hikmetle değil) ancak bana kulluk etsinler diye yarattım”⁶¹¹

Gülzar-ı Saminî; “İbn-i Abbas (r.a.) Hazretleri; “Liya’büdün; bana kulluk etsinler” lafz-ı şerifini “Liya’rifun; beni tanısınlar” diye tefsir buyurmuştur. Diğer bir ayet-i Celilede de:

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ
بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْعَافِلُونَ

“Andolsun ki biz cin ve ins’ten birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır; bunlarla idrak etmezler; gözleri vardır; bunlarla görmezler, kulakları vardır; bunlarla işitmezler. Onlar dört ayaklı hayvanlar gibidir. Hatta daha sapıktırlar. Onlar gaflete düşenlerin ta kendileridir”⁶¹² buyruluyor.

Bakıldığı zaman bu ayetler yekdiğerine muhalif gibi görünür. Çünkü bir taraftan C. Hakk: “İns-ü cinni ancak bana ibadet etsinler ve beni bilsinler için halk ettim” buyuruyor. Diğer taraftan da: “İns-ü cin’den ekserisini Cehennem için halkettim ki, bunların ne tefekkür ve tezekkür edecek kalpleri, ne görececek gözleri ve ne de işitecek kulakları vardır. İşte bunlar belki hayvan, belki hayvandan da edalldir. Bunlar ancak ve ancak gafillerdir” buyuruyor.

Lakin hakikatte bu ayetler yekdiğerine zıt ve muhalif değildirler. Geçende de söylemiştim: C. Hakk’ın iki kabzası vardır. Kabza-i Cemal ve Kabza-i Celal... Bu iki kabzanın da ehli ve erbabı bulunur ve bulunacaktır. İns-ü cin’den, evamire itaat edenler, ibadet ve ubudiyette bulunanlar, ilk ayetin mazharıdır. Vazife-i ibadet ve ubudiyetini terk edenler de, ikinci ayetin mazharıdır.”⁶¹³

⁶¹⁰ Kuşeyrî, a.g.e, III, 48- 49.

⁶¹¹ Zariyat, 51/ 56.

⁶¹² Araf, 7/ 179.

⁶¹³ Erzurumî, a.g.e, II, 343- 344.

Erzurumî hazretleri, yukarda geçen iki ayetin temelde tenakuz etmediğini, birinin itaat edenler, ubudiyette bulunanlar için; diğersinin ise ibadet ve kulluk vazifesini terk edenler için inzal buyrulduğunu ifade etmiştir.

171- Kurtuluşa Eren Müminler

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ

“Müminler muhakkak felah bulmuştur. (Öyle müminler) ki onlar namazlarında, huşua riayetkârdırlar”⁶¹⁴

Gülzar-ı Saminî; “Ayet-i celilesinde: Salâtında huşu eden müminler, felah buldu” diye emir buyruluyor. Demek namazlarında huzu ve huşu (Sevilen ve korkulan bir varlık huzurunda duyulan mahviyyet, zillet ve yokluk)ları olmayanların felah bulmaları mümkün değildir. Efendimiz Hazretleri de: “Huzursuz namazın sahibine faydası yoktur” diye emir buyurmuşlardır.”⁶¹⁵

Erzurumî ayetin namazlarında huşulu olmayanların felah bulmaları mümkün değildir şeklinde yorumluyor ve hocasının: “Huzur’suz namazın sahibine faydası yoktur” sözünü naklediyor.

Bursevî hazretleri ise huşu’yu “Allah’tan korkmak ve O’na boyun eğmek” olarak açıklıyor ve Peygamber Efendimizin namazda saç sakalıyla oynayan ve sağa sola bakan kimseleri kınayan hadisleri nakledilmektedir.⁶¹⁶

172- Ayetin Ayetle Neshi

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِّنْهَا أَوْ مِثْلَهَا أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

“Biz, bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak (ertelersek) mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir.”⁶¹⁷

Gülzar-ı Saminî; “Ferman-ı Celil-i İlahisi de, her zaman İnsan-ı Kamil’in mutlak mevcut olacağına kâfi ve vazih delildir. Yalnız bunları arayıp bulmak ve bulduktan sonra da emirlerine kemal derecede inkıyad ve kendilerine ziyade muhabbet, efal ve ahlaklarına da ittiba lazımdır. Şayet böyle yapılmazsa, onları arayıp bulmanın, insana faydası da o nisbette azalır.”⁶¹⁸

⁶¹⁴ Müminun, 23/ 1- 2.

⁶¹⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 355.

⁶¹⁶ Bursevî, a.g.e, V, 430.

⁶¹⁷ Bakara, 2/ 106.

⁶¹⁸ Erzurumî, a.g.e, II, 359.

Erzurumî bu ayetin, her zaman İnsan-ı Kâmilin mutlak mevcut olacağına delil olduğunu iddia eder. Ancak onları bulmanın ve sonra da emirlerine uymanın gerekliliğinden bahseder.

Bursevî bir ayette neshten kastın; “İbadet sırasında okunmasının kaldırılması veya ondan çıkarılan hükmün yürürlükten kaldırılması, ya da hem okunmasının ve hem de hükmünün kaldırılmasının” anlaşılabilceğini beyan eder. Müşriklerin iddialarına cevap olarak Kur’an-ı indirenin Allah olduğunu ve bir ayetin kaldırılıp yerine başka bir ayetin indirilmesine de Allah’ın hükmedeceğinin kabul edilmesi gerektiğini ifade eder.⁶¹⁹

173- Örnek İki Kadın

ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا امْرَأةً نُوحٍ وَامْرَأةً لُوطٍ كَانَتَا تَحْتَ عَبْدَيْنِ مِنْ عِبَادِنَا صَالِحِينَ فَخَانَتَاهُمَا فَلَمْ يُغْنِيَا عَنْهُمَا مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَقِيلَ ادْخُلَا النَّارَ مَعَ الدَّاخِلِينَ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِلَّذِينَ آمَنُوا امْرَأةً فِرْعَوْنَ إِذْ قَالَتْ رَبِّ ابْنِ لِي عِنْدَكَ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ وَنَجِّنِي مِنْ فِرْعَوْنَ وَعَمَلِهِ وَنَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ

“Allah, inkâr edenlere, Nuh'un karısı ile Lût'un karısını misal verdi. Bu ikisi, kullarımızdan iki sâlih kişinin nikâhları altında iken onlara hainlik ettiler. Kocaları Allah'tan gelen hiçbir şeyi onlardan savamadı. Onlara: Haydi, ateşe girenlerle beraber siz de girin! denildi. Allah, inananlara da Firavun'un karısını misal gösterdi. O: Rabbim! Bana katında, cennette bir ev yap; beni Firavun'dan ve onun (kötü) işinden koru ve beni zâlimler topluluğundan kurtar! demişti.”⁶²⁰

Gülzar-ı Saminî; “Malum ki, Nuh (a.s.)a tabi olanlar tufandan halas buldu. Haremi ile mahdumu tabi olmadıkları için tufanda boğuldular. Vücut-u İnsani de, Ruh, Nuh mesabesindedir. Bir kadın mesabesinde olan Nefs, bu Ruh’a tabi olursa, bu vücut o zaman kurtulur. Yoksa Ruh’a tabi olmayan nefis, kendisi mahv-u Helak olduğu gibi, insanı da birlikte Cehenneme sürükler. Keza Vücut-u İnsani de Ruh, Lut (a.s.) mesabesindedir. Nefs buna tabi oldu ise, o insan kurtulur, yoksa Lut Kavmi gibi helak olur gider.

Sonra, bu ayet-i celilenin nihayetinde, Firavunun zevcesi misal olarak ele alınıyor. Firavunun kötülüğünden zevcesinin müteessir olduğunu işaret buyuruyor. Hatta bu muhterem kadın, ahiretteki bildiğimiz Cennet’e razı olmuyor da: “Yarab senin indinde olan Cennet’i bana ver” diye temennide bulunuyor. Yani Cennet-i vuslatı ve aleddevam

⁶¹⁹ Bursevî, a.g.e, I, 215.

⁶²⁰ Tahrim, 66/ 10- 11.

o Cemal-i ba- Kemale nazar etmek Cennetini istiyor. Bu bir kadın iken uluvvi himmetine bakınız.”⁶²¹

Erzurumî hazretleri, Nuh tufanını anlattıktan sonra ruhu Nuh’a, nefsi de kadına benzetmiştir. Yine ruhu Lut’a, nefsi de Lut kavmine benzetmiştir. Nuh’a ve Lut’a tabi olanların kurtulduğu gibi, nefsin de ruha tabi olması halinde kurtulacağını ifade ediyor.

Bursevî hazretleri ise, her iki ayetteki lafızlarla ve şahıslarla ilgili zahiri yorumda bulunmuştur.⁶²²

174- Mümini de Kâfiri de Yaratan Allah’tır

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Sizi yaratan O’dur. Böyle iken kiminiz kâfir, kiminiz mümindir. Allah yaptıklarınızı görendir.”⁶²³

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i Kerimenin zahiri manasına bakılırsa, kâfirin küfründe ve müminin imanında, kendilerinin pek de alaka ve tesiri yok gibi görünüyor. Küfür ve imanı kendisi takdir etmiştir, artık kulun ne tesiri vardır?” denilebilir. Fakat Hz. Allah (c.c.) kullarının istidad-ı Ezelilerini de bildiği ve ona göre kullarının küfür ve imanını takdir buyurduğu için, ezelde küfrü ihtiyar edenler, küfüründen mesul ve imanı ihtiyar etmiş olanlar da her türlü niam-ı İlahiyyeye mazhar olurlar. Zaten: “Doğan her çocuk İslam fitratı üzere doğar” hadis-i şerifi de bunu teyid buyurmaktadır.”⁶²⁴

Erzurumî, bu ayete göre insanın, iman ve küfürde pek rollerinin olmadığını, Allah-u Teala’nın “Kullarının isti’dad-ı Ezelilerini de bildiği ve ona göre kullarının küfür ve imanını takdir buyurduğu” şeklindeki ifadesi ve “Doğan her çocuk İslam fitratı üzere doğar” hadisini buna delil olarak sunması tutarlı görünmediği gibi birçok ayetin hükmüne de aykırı bulunmaktadır.

Bursevî ise aynı ayetten “küfür kâfirin, imansa mü’minin fiilidir” sonucunun çıkarılacağını ve peygamberimizin hadisinin buna delil olduğunu beyan eder. Mümin ve kâfir Allah kendisini yarattıktan sonra iman ve küfrü seçer. Her ikisinin de isteği doğrultusunda amelini dileyen Allah (cc)’tır. Ancak bu kulun seçmesi ve dilemesi sonucudur, diyerek kulun iradesine dikkat çeker.

⁶²¹ Erzurumî, a.g.e, II, 360- 361.

⁶²² Bursevî, a.g.e, IX, 173- 174.

⁶²³ Teğabün, 64/ 2.

⁶²⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 362.

Erzurumî Allah'ın takdirini ön plana çıkardığı halde, Bursevî kulun iradesinin iman ve küfür ehli olmasında önde olduğunu beyan etmektedir.⁶²⁵

175- Allah Dilediğini Seçer ve Çeker

اللَّهُ يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ

“Allah kimi dilerse buna (bu dine) onu seçip çeker. Ancak kendisine itaatle dönmekte olanları, buna muvaffak kılar”⁶²⁶

Gülzar-ı Saminî; “Bu ayet-i Kerimeyi müfessirin-i izam: “C. Hakk istediğini, kendisi için ihtiyar ve ictiba buyurur ve kendisi için, inabe edenlere hidayet buyurur” diye tefsir ettikleri gibi: “C. Hakk isteyen, talib olan kimseyi, ihtiyar ve ıstıfa buyurur. Çünkü “Kim (beni) talep ederse (beni) bulur” hadis-i Kudsisi mucibince, talep vaciptir. (Vücuda getiren) ve inabe edenlere Hidayet eder” suretinde tefsir buyuruyorlar.

Her iki tefsir de doğrudur. İnabenin manası da “Tevbe etmek” demektir. Fakat, dışarıdan olan tevbe o kadar makbul değildir. Gerçi insan, içeriden nadim olmasa, dışarıdan tevbe etmez. Fakat asıl tevbe; zahiren dışarıdan tevbe etmekle beraber, batnen içerisinden de, cürüm ve masiyetine katiyen meyil ve rağbet etmeksizin, C. Hakk’a teveccüh ve ikbal etmektir.”⁶²⁷

Erzurumî bu ayeti kerimenin hem Allah'ın hem de kulun iradesine atıfta bulunduğu şeklinde anlaşıldığını ve her ikisinin de anlaşılmasının doğru olduğunu ifade eder.

Bursevî hazretleri ayetteki “Allahın kulunu seçmesi” cümlesini “ona ilahi feyz vermesi” şeklinde anlamak gerektiğini ifade eder. Böylece kulun herhangi bir çaba sarf etmeksizin birçok nimete kavuşacağını bunların peygamberler ve onlara yakın olan sıddikler ve şehitler olduğunu söyler.

Bursevî ayetteki *İnabe* (Allah'a yönelme)'nin tevbe soncu olduğunu kul gücü nispetinde Allah'a yönelirse Allah' da onun durumunu ıslah eder ve kaçırmış olduğu nimetleri ona iade eder, diyerek açıklamaktadır.⁶²⁸

Burada Erzurumî ile Bursevî aynı doğrultuda görüş beyan etmektedirler.

⁶²⁵ Bursevî, a.g.e, IX, 100- 101.

⁶²⁶ Şura, 42/ 13.

⁶²⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 376- 377.

⁶²⁸ Bursevî, a.g.e, VII, 486.

176- Ahiret'te Amellerin Karşılığı

كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ الْخَالِيَةِ “(Dünyada) geçmiş günlerde takdim ettiğiniz (iyi ameller) in karşılığı olarak afiyetle yiyin, için...”⁶²⁹

Gülzar-ı Saminî; “Yani yarım erbab-ı saadete, ehl-i Cennet’e denilecektir ki: “Siz o eyyam-ı Haliyede yani Neş’e-i Ulâda iken Hubbenlillah, şevkanlillah, yemediniz ve içmediniz; lisan ve kalbinizi, malayaniden ve mugayir-i Rıza ve sair fuzülü kelimadan, muhafaza ederek, alaik ve avaik’la meşgul olmadınız. İşte oradaki bu halinize mukabil şimdi burada niam-ı Cennattan, Alâ-i Sübhaniyeden istediğiniz gibi yiyiniz, içiniz, müstefid olunuz” buyruluyor.”⁶³⁰

Erzurumî hazretleri, dünyada Allah sevgisinden ve şevkinden dolayı nefislerine sahip olanların, dillerini ve kalplerini boş şeylerden koruyarak Rablerine kavuşanların hoş bir mücazlatla karşılanacağını ve kendilerine bol ikramlarda bulunulacağını müjdeleyerek, insanları takvaya teşvik edici bir yorum yapmıştır.

Bursevî hazretleri de, ayeti tefsir ederken bu mükâfata erenlerin kitabı sağ eline verilenler olduğunu söyler ve şöyle bir rüya nakleder: “Büyüklerden bir zat, birinin rüyasında görülmüş, kendisine ‘Allah sana ne yaptı?’ diye sorulmuş. Şu karşılığı vermiş: “Rahmetle davrandı... Ey yemeyen kişi, ye! Ey içmeyen kişi, İç!” dedi. “Ey okumak için geceyi bölen, ye!” demedi. “Ey savaş günü sebat gösteren iç!” demedi. Çünkü bu hikmetin gereği değildir.”⁶³¹

Kuşeyrî hazretleri ise, şunları söyler: “Duyun, şahit olun. Bizden duyun, bize yönelin, bize yaklaşın, celal ve cemalimize muttali olun. Siz bizimlesiniz ve bize aitsiniz.”⁶³²

177- Allah Katında En Değerli Olan Kişi

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَأُنْثَىٰ وَجَعَلْنَاكُمْ شُعُوبًا وَقَبَائِلَ لِتَعَارَفُوا إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتَقَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ

“Ey insanlar, hakikat, biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Sizi, (sırf) birbirinizle tanışmanız için büyük büyük cemiyetlere, küçük küçük kabilelere ayırdık. Şüphesiz ki sizin Allah nezdinde en şerefli, takvaca en iyileri olanınızdır. Hakikaten Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır”⁶³³

⁶²⁹ Hakka, 69/ 24.

⁶³⁰ Erzurumî, a.g.e, II, 378.

⁶³¹ Bursevî, a.g.e, IX, 257.

⁶³² Kuşeyrî, a.g.e, III, 626.

⁶³³ Hucurat, 49/ 13.

Gülzar-ı Saminî; “Yani: “Sizi, böyle erkekli ve dişili ve aşiret aşiret ve kabile kabile halkettim ki, herkes yekdiğerini bilsin ve tanısin. Yoksa haseb ve neseh ve kavim ve kabile ile tefahur etmeniz için değildir. Sizin İnd-i İlahide en makbulünüz, ekrem olanınız muttaki olanınızdır” diye beyan buyuruyor.”⁶³⁴

Erzurumî hazretleri, burada gayet açık ve net bir yorumda bulunmuştur. Ancak bu ayetin zahiri yorumunu yaptıktan sonra, bir insanın emirlerin yalnız zahirini tutmakla kemale eremeyeceğini, ilahi emirlerin batınını da tatbik etmesi gerektiğini söyler.⁶³⁵

Bursevî hazretleri de Erzurumî hazretlerinin birinci kısımda yaptığı gibi ayetin zahiri yorumunu yapmış ve millet hakkında şunu söylemiştir: “Bir tek asla mensup olan büyük topluluk; kabile de bu topluluktan bir şubedir.”⁶³⁶

Kuşeyrî hazretleri ise, ayetin birinci kısmına, insanların eşit yaratıldığını, gururlanma ve kibirlenmeyi gerektirecek herhangi bir hususun bulunmadığını ifade ettikten sonra takva hakkında şunları söyler: “En muttakiniz; nefesine uzak olanınızdır, Allah katında kulların en itibarlısı nefesine uzak, Allah’a yakın olandır.”⁶³⁷

178- Siz Affederseniz Allah da Bağışlar

وَإِنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ “*Bununla beraber affeder kusurlarını başlarına kakmaz, örterseniz şüphesiz Allah çok yargılayı çok esirgeyicidir.*”⁶³⁸

Gülzar-ı Saminî; “Hz. Ali (k.v.): “Ben bu ayetin nüzulu anında, Nezd-i Peygamberi’de idim. Ya Rasulallah, bunun manası nedir?” diye sordum. (s.a.v.) Efendimiz Hazretleri cevaben: “Cenab-ı Hakk buyuruyor ki: Size karşı birisi kusur ederse onu affediniz. Çünkü bir kimse bana karşı kusur etse ben onu derhal itib ve muaheze etmem. Belki o kulum döner diye sabrederim ve onu kah terğib ve teşvik eder ve kah korkuturum. Elhasıl onun tevbe etmesini ve bana teveccüh ve ikbal etmesini kolaylaştırırım. Tevbe ederse afv-u mağfired eder, kendisini yine kabul ederim. Benim Ahlak-ı ilahiyem böyledir. Siz de böyle olun” buyurdular. Onun üzerine arzettim ki: (Öyle ise Ya Rasulallah, bu ayet-i bizim için dünya ve mafihadan hayırlıdır. Hakk Sübhanehu ve teala hem bizi kusurlarımızdan dolayı hemen muaheze buyurmayacağını

⁶³⁴ Erzurumî, a.g.e, II, 382.

⁶³⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 383.

⁶³⁶ Bursevî, a.g.e, VIII, 214.

⁶³⁷ Kuşeyrî, a.g.e, III, 443- 444.

⁶³⁸ Teğabun, 64/ 14.

ve affedeceğini tebşir buyuruyor, hem de kendi Ahlak-ı ilahisine tabi olmakla mazhar-ı saadet olmamızı murat ediyor.)”⁶³⁹

Erzurumî bu ayetle ilgili Hz. Ali'nin bu ayetin anlamını Peygamberimize sorduğunu ve peygamberimizin de Allah'ın kullarının günahları sırasında kullarına nasıl şefkatle muamele ettiği ve onları hemen muaheze etmeyip onlara mühlet verdiği ile ilgili hadisini nakleder. Bunun üzerine Hz. Ali'nin sevincini ifade eden sözlerini naklederek Allah'ın ahlakıyla ahlaklanmamız gerektiğini beyan eder.

Bursevî hazretleri Allah insanlara, birbirlerin muamele etmelerine uygun olarak muamele edeceğini ifade eder. Bu ayetin, Mekke’en hicret etmek isteyen müminlerin eş ve çocuklarının onlara mani olmaları üzerine öfkelenip: “*Eğer Allah bizi hicret yurdunda toplarsa, size hayır yapmayız,*” sözü üzerine onları affetmeye ve tekrar iyilik yapmaya teşvik etmek amacıyla indiğini beyan eder.⁶⁴⁰

179- Göklerin ve Yerin Hazinesi Allah’ındır

وَلِلَّهِ خَزَائِنُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ
*“Halbuki göklerin ve yerin hazineleri Allah'ındır. Fakat o münafıklar anlamazlar.”*⁶⁴¹

Gülzar-ı Saminî; “Yani: “Semavat ve Arzın hazinelerinin Cenab-ı Hakk’ın olduğu, fakat münafikînin bunu fehm ve idrak etmedikleri” emrolunuyor. Ulvi olan Semavatın Hazaini: Yağmur, kar, güneş, ay ve yıldızlar, rüzgâr ve bulutlar olduğu gibi; aynı zamanda O: Maarif ve Esrar-ı Rabbaniye’dir.

Arzın hazaini: Nebatat ve hayvanat, madenler vesaire olduğu gibi; insanın vücut ve kalbi de Hazain-i İlahiyedir. O Ulvi’den bu süfli’ye ve bu süfli’den O Ulvi’ye daima bir şey göndermelidir ki O Ulvi’den de bir şey gelsin. Buradan bir şey gitmezse, Oradan da bir şey gelmez.”⁶⁴²

Erzurumî Semavat’ın ve Arz’ın hazinelerinden bahsederek insanın vücut ve kalbinin de Hazain-i İlahiyedir buyuruyor. Süfli olandan ulvi olana bir şeylerin gönderildiği takdirde O Ulvi olandan da bir şeylerin geleceğini beyan etmektedir.

Bursevî bu ayetin; münafıkların ensara, “*muhacirler için harcama yapmayın ki geldikleri yerlere dönsünler*” sözü üzerine indiğini ifade eder. Allah (cc)’ın bu ayetle onların iddialarının boş olduğunu, gerçek zengin kendisi olduğunu, eğer yağmur

⁶³⁹ Erzurumî, a.g.e, II, 394.

⁶⁴⁰ Bursevî, a.g.e, IX, 117- 118.

⁶⁴¹ Münafikun, 63/ 7.

⁶⁴² Erzurumî, a.g.e, II, 401- 402.

yağdırıp ürün bitirmese herkesin aç kalacağı ve herkesin nimeti Allah'tan bilmesi gerektiğine işaret vardır.⁶⁴³

180- Ölümü Takdir Eden Allah'tır

نَحْنُ قَدَرْنَا بَيْنَكُمْ الْمَوْتَ وَمَا نَحْنُ بِمَسْبُوقِينَ *“Aranızda ölümün keyfiyetini, zamanını, mekanını ve ecellerin miktarını biz tayin ve takdir ettik ve biz sizi helak ederek yerinize diğer benzerlerinizi getirmemiz ve sizi bilemeyeceğiniz bir yaratılıştaki ve suretlerde tekrar peyda etmemiz hususunda önüne geçilecekler de değildir”*⁶⁴⁴

Gülzar-ı Saminî; “Yani: “Sizi bu neş’ey-i Ulâda dirilttiğim gibi Neş’e-i Uhra için de öldürürüm. Ve benim bu hükmüme karşı koyacak, münâzea edecek ve bu takdirime karşı isyana kalkışacak, cüret edebilecek hiçbir fert yoktur” buyruluyor.

Evliyaullah bu ayet-i kerimeye acaib bir mana daha veriyorlar: “Sizi bu Neş’e-i Ülâda iken, evliyaullah neşesi üzerine kılarız. Bu neşe, surette memat ise de hakikatte bir taze hayattır. Ve benim bu hükmüme mani olacak kimse yoktur. İstedığimi zelil, istediğimi aziz kılarım.”⁶⁴⁵

Erzurumî hazretleri, çoğu yerde olduğu gibi burada da ayetin zahiri manasını bitirdikten sonra yine Batını bir yorumda bulunmuştur.

Bursevî⁶⁴⁶ ve Kuşeyrî⁶⁴⁷ ise sadece zahir mana ile yetinmişlerdir.

181- Rıdvan Biati

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأْتَاهُمْ فَتْحًا
قَرِيبًا وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا

*“Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfalandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.”*⁶⁴⁸

Gülzar-ı Saminî; “Gerçi bu ayet-i celile ashab-ı güzün hakkındadır. Kıyametten beri, gelen müminlerin de bu ayet-i kerimeden bir hissesi vardır. Yalnız vuslat nimetini, zati nimetini, her mümine vermez. Ancak, hüviyet-i batıla-i âtilelerini, Cenab-ı Hakk'ın Hüviyet-i Celile-i Sübhaniyesinde ifna dip, O'nunla baki olan, mümin-i ekmeline bahş

⁶⁴³ Bursevî, a.g.e, IX, 88- 89.

⁶⁴⁴ Vakıa, 56/ 60.

⁶⁴⁵ Erzurumî, a.g.e, II, 402.

⁶⁴⁶ Bursevî, a.g.e, VIII, 454.

⁶⁴⁷ Kuşeyrî, a.g.e, III, 523.

⁶⁴⁸ Fetih, 48/ 18- 19.

ve ihsan buyurur. Ve niam-ı İlahiyyenin şükrünü ifa edenler, müminlerden ehl-i zikir olanlardır.”⁶⁴⁹

Erzurumî hazretleri, Rıdvan biatı ile ilgili olan bu ayeti, bütün müminlere şamil kılmıştır. Ve zikir ehline ayrı bir pay ayırmıştır.

Bursevî hazretleri⁶⁵⁰ ile İmam Kuşeyrî'nin yapmış oldukları yorum ayetin nüzul sebebine uygundur. Ancak Bursevî hazretleri, razı olmayı; ‘Allah’ın razı olması’ ve ‘müminlerin razı olması’ şeklinde iki açıdan ele alarak, aralarındaki farka dikkat çekmiştir.

İmam Kuşeyrî ise, Bursevî hazretlerine yaptıktan sonra, ayetin bir şeye daha işaret ettiğini işaret ediyor. O da; şeytanın, insanın kalbine bir takım şüpheler getirebileceğini, ancak kulu için hayır murad eden Allah’ın kulun ayarım edeceğini de yorumuna ekliyor.⁶⁵¹

182- Mümin Ve Sadakat

Gülzar-ı Saminî; “Büyüklerden birine Rical kimdir? diye sormuşlar O zat da buyurmuş ki: *“مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ”* “Müminler içinde Allah’a verdikleri sözde sadakat gösteren nice erler var”⁶⁵²

Ayet-i kerimesine göre “Müminler içinde Rical, Cenab-ı Hakk’a karşı ahitlerinde sadık olan kimselerdir.” Demek oluyor ki ahitlerinde sadık olmayanlar, derece-i Nisa’da bulunuyorlar. Tabidir ki, kemale ermeyen ve nefsinin esiri olanlara rical, yani erkek denilmiyor. Erkek, kadın üzerinde hakim olandır. Nefs ise, bedende kadın mesabesindedir. Bir hanede hüküm, kadın elinde olursa, erkek o evin nesi olur?⁶⁵³

Erzurumî bu ayetteki rical’i “Cenab-ı Allah’a karşı ahidlerine sadık olan kimseler” olarak tarif etmekte ve ahidlerine sadık olmayanların, derece-i Nisa’da olduklarını ifade etmektedir. Buradan erkeklerin üstünlüğüne istidlal ediyor ve nefs’in bedende kadın mesabesinde olduğunu beyan ediyor.

Bursevî ayetin zahiri manası üzerinde durur ve sebep-i nüzule uygun bir şekilde sözlerini eylem olarak ispatlayan sahabelerin bu ayetle övüldüğünü ifade ediyor. Onlar savaşa giderlerse sebat etmeye ve şehit oluncaya kadar Allah yolunda savaşmaya söz

⁶⁴⁹ Erzurumî, a.g.e, II, 404.

⁶⁵⁰ Bursevî, a.g.e, VIII, 165- 166.

⁶⁵¹ Kuşeyrî, a.g.e, III, 426- 427.

⁶⁵² Ahzab, 33/ 23.

⁶⁵³ Erzurumî, a.g.e, II, 410.

vermişlerdi. Bir kısmı sözlerinin gereği şehit olmuşlar diğerleri ise başka savaşlarda aynı şekilde hareket etmek üzere beklemekte idirler şeklinde beyan etmektedir.

Erzurumî'nin ayeti pek de ilgisi olmayan bir şekilde yorumlaması bir çok yanlış anlamayı ve Kur'an-ın kadınları küçümsediği gibi bir sonuç doğurur ki buna katılmamız mümkün değildir.⁶⁵⁴

Ömer Nasuhi Bilmen, tefsirinde "rical"i sözlerine riayet eden müminler olduğunu söylüyor ve şunu ilave ediyor: "Rasul-ü Ekrem'e verdikleri sözde sebat ettiler, din düşmanları ile savaşta bulundular."⁶⁵⁵

183- En Güzel Akıbet

تلك الدارُ الآخرةُ نجعلها للذين لا يريدون علواً في الأرض ولا فساداً والعاقبة للمتقين

"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozguncululuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akıbet, takvâ sahiplerininindir."⁶⁵⁶

Gülzar-ı Saminî; "Ulüvvü fesad etmeyenlere dar-ı ahireti ihsan buyuracağını" vaid buyuruyor. Muhakkikin diyorlar ki: Ahiret Zat-ı Paki Cenab-ı Kibriya'dır. Yani muttakilere Zat-ı Pakini ihsan buyuracaktır." Muttaki ise Takvanın hakikatiyle amel ve enaniyetten halas olanlara denir. Nitekim Yazıcızade Muhammediyesinde şöyle buyuruyor: "Takvanın hakikati odur ki, ikilik kalmaya... Zira ikilik kılan kişinin içi dışı kör olur."⁶⁵⁷

Erzurumî "Ahiret; Zat-ı Paki Cenab-ı Kibriya'dır. Takvanın hakikatiyle amel ve enaniyetten uzak olarak tarif ettiği Müttekilere Zat-ı Pakin'i ihsan buyuracağını beyan etmektedir. Kişinin içinde ikilik bulunmaması gerektiğini izah eder.

Bursevî, yeryüzünde böbürlenilen kötülük önderlerinin ahirette nasibi olamayacağını ifade ederek, Hz Ali'nin: "Bu ayet, valilerden ve mevkii sahibi diğer insanlardan, adil ve alçakgönüllü kimseler hakkında inmiştir" sözünü nakleder ve İslam büyüklerinin bu konuda çok hassas olduklarını, dünyevi makamların en yücesine sahip oldukları halde haktan kendilerini ayrı görmediklerini ifade eder.⁶⁵⁸

⁶⁵⁴ Bursevî, a.g.e, VI, 434.

⁶⁵⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1965, VI, 2798.

⁶⁵⁶ Kasas, 28/ 83.

⁶⁵⁷ Erzurumî, a.g.e, II, 412.

⁶⁵⁸ Bursevî, a.g.e, VI, 243.

SONUÇ

İslam tarihi boyunca her devirde tefsir çalışması yapılmıştır. Bazı eserlerde; Kur'an'ın tamamını tefsir edilmiş, bazılarında ise işlenen konuya uygun düşecek ayetler yorumlanmıştır.

Tezimize konu olan eser de ikinci kısma girmektedir. Eserin müellifi bir sûfidir. Ancak zahiri ilimlere de vakıftır. Medrese eğitimi almıştır. Ele aldığı ayetlerin önce zahiri yorumun yapmıştır. Ama özellikle batını yön üzerinde durmuştur. Yaptığı batını yorumlar çoğunlukla ayetin zahiri ile bağlantılıdır. Nadiren de olsa yapılan batını izahların, ayetin zahiri manası ile ilişkisini kurmakta zorluk çekilmektedir.

Erzurumî hazretleri, yaptığı ayet yorumlarında yer yer hadisleri de delil olarak kullanmıştır. Ancak gösterdiği kaynaklar çoğunlukla sağlam değildir. Her açıklamanın sonuna genelde bir kıssa koymuştur. Gerekli görülen yerlerde, kıssadan hisse kabilinden de olsa bazı hikâyeler alınmıştır.

Tezimizde kullandığımız ikinci eser yine bir mutasavvıf olan İsmail Hakkı Bursevî'nin "Ruhu'l- Beyan" adlı eseridir. Muhammed Ali Sabuni'nin ihtisar ettiği eser 10 cilttir. Bu eserde yapılan yorumlar çoğunlukla işari tefsir özelliği taşımamaktadır. Erzurumî'nin eserinden tezimize yorumunu özetleyerek aldığımız ayetlerin tamamını Bursevî'nin muhtasarıyla karşılaştırmaya çalıştık. Bursevî'nin elimizdeki tefsiri bir rivayet tefsiri özelliğine sahiptir. Çoğunlukla Erzurumî'nin yorumlarından farklıdır. Bazen tıpatıp aynıdır. Bazı yerlerde farklılık arz etmesine rağmen iki ayrı güzel yorum söz konusudur.

Ayrıca tezimizde kullandığımız üçüncü bir eser de İmam Kuşeyrî'nin "Letaifu'l- İşarat" adlı tefsiridir. Eseri çok güç elde ettiğimiz için bütün ayetleri mukayese imkânı bulamadık. Ancak değerlendirmeye tabi tuttuğumuz ayetlerde Kuşeyrî'yi Bursevî'ye daha yakın bulduk.

Tezimizde 182 başlık altında yaklaşık 200 ayetin tefsirini ele almaya çalıştık. Ancak eserde 250 civarında ayet bulunmaktadır. Kimi yerde tekrara gidilmiştir. Bazı yerlerde de kitaba konulan ayetlerin tefsiri yapılmamıştır. Birkaç yerde aynı ayete farklı yorum yapılmıştır.

Erzurumî, ele aldığı ayetlerin genellikle ahlaki yönü üzerinde durmuştur. Zaman zaman itikadi açıklamalarda da bulunmuştur. Allah'a, Allah sevgisine, evliyaullah'a,

imana, nefs-i emmare'ye dikkat çekmiş, ilm-i ledün sahibi mürşid-i kâmillere intisap etmeyi zaruri görmüş, mümine mürid olmayı tavsiye etmiştir.

Dünyanın, şeytanın, nefsin aldatıcılığını vurgulamıştır. Ahiret hayatının ebediliğine vurgu yapmıştır. Asıl maksadın cennet değil, ru'yet olması gerektiğini, kulun Allah ile bütünleşmesi gerektiğini ifade etmiştir.

Yaptığı yorumlarda akli devre dışı bırakmamıştır. Düşüncenin ve düşünmenin önemine vurgu yapmıştır. Sürekli zahirden batına, dıştan içe, cesetten ruha, cennetten cemalullah'a geçişin zaruriliği ve önemi üzerinde durmuştur. Yaptığı batını yorumlarda mantıklı bir yol takip etmiştir. Anlattığı kıssalar, vurgu yaptığı konunun akılda kalmasını sağlamaya yönelik mantıklı davranışlardır.

Müellifimiz gelenekçidir. Ancak, yaşadığı çağı anlayışına uygun yorumlamış ve anlatmıştır. Eseri ve tefsiri insan eksensidir. Şeytana ve nefse karşı insanı uyarmış, ruhun önemine dikkat çekmiş, şeytandan çok, şeytanlaşmış insanlara karşı uyanık olmayı öğütlemiştir. Gayenin cennet değil, cennetin sahibi olan Allah'a ulaşma, O'nunla bütünleşme olması gerektiğini söylemiştir.

Kullandığı ayetlerin yorumunu mukayese ettiğimiz bu eser ve sahibi farklı yönlerden de ele alınmalı, günümüz insanının istifadesine sunulmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

- Aclunî, İsmail b. Muhammed, (çev, Ahmet el- Kalaş), *Keşfü'l- Hafa*, Beyrut 1985.
- Ateş, Süleyman, *Sülemi ve Tasavvufi Tefsiri*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1969.
- Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, (I- VI), Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul 1988.
- Bayraklı, Bayraktar, *(Yeni Bir Anlayışın Işığında) Kur'an Tefsiri*, (I- XIX), Bayraklı Yay, İstanbul 2004.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, (I- VIII), Bilmen Yayınevi, İstanbul 1965.
- Buharî, Ebu Abdullah Muhammed Bin İsmail, *Sahih-i Buhari*, (I- IV), Beyrut 1990.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Muhtasar Ruhu'l-Beyan Tefsiri*, İhtsr, Muhammed Ali Sabuni, (Tercüme Heyeti, Abdullah Öz ve Arkadaşları), (I- X), Damla Yayınevi, İstanbul 1995.
- Çetinkaya, Bayram Ali, "*Yenileşme Dönemi Düşünce Akımları*", Yeni Türkiye Dergisi, Ankara, Temmuz- Ağustos 2002.
- Çelebi, Katip, *Keşfu'z- Zünun*, MEB. Yay. İstanbul 1971.
- Ebu'l- Hüseyin Müslim b. Huccac, *Sahih-i Müslim*, (I- V), Kitab, Zikir- Dua, Beyrut 1991.
- Erzurumî, Osman Bedruddin, *Gülzar-ı Saminî (Sohbetler)*, (I- II), Marifet Yayınları, İstanbul 2004.
- el-Gazalî, Zeynüddin Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed, *İhya-u Ulumuddin*, (trc. Ahmet Serdaroğlu), (I, IV) Bedir Yayın Evi, İstanbul 1975.
- Gümüshanevî, Ahmet Ziyaüddin, *Ramuz el- Ehadis*, Milsan Basın Sanayi, İstanbul 1982.
- el-Kalabadî, Ebu Bekir İshak, *et- Taaruf*, (Çev, Süleyman Uludağ), Dergah Yayınevi, İstanbul 1992.
- İbn-i Kesir, Hafız, *Tefsiru'l- Kur'an'il- Azim*, (I, VIII), Kahraman Yay, İstanbul 1992.
- Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, D.İ.B, Ankara 2006.
- Karaman, Hayrettin; Çağrıcı, Mustafa; Dönmez; İbrahim K.; Gümüş, Sadrettin, *Kuran Yolu, (Türkçe Meal ve Tefsir)*, (I- V), DİB, Yay, Ankara 2006.
- Kılıç, Cevdet, "*Türk İslam Düşünce Tarihinde Erzurum*", 26- 28 Haziran 2006. (Y.s.bild.)
- Kodaman, Bayram, *Osmanlı Siyasi Tarihi, (1876- 1930), (Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi)*, Çağ Yay, İstanbul 1989.

- Kuşeyrî, **“Letaifu’l- İşarat”**, (I- III), Kültür Bakanlığı Yayınları, Mısır 2000.
- Kutup, Seyit, **Fi Zilali’l- Kur’an**, (I- XVI), (trc, Saraç, M. Emin; Karlığa, Bekir; Şengüler, İ. Hakkı, Hikmet Yay, İstanbul 1988.
- Malik Bin Enes, **Muvatta**, Bab, 3, 693, Hadis No, 1677, Dar-u İhyai’l- Ulum, Beyrut 1990.
- el-Mekkî, Ebû Talib, **Kutu’l- Kulûb**, (trc. Yakup Çiçek- Dilaver Selvi), Semerkant Yayınları, İstanbul 2005.
- el- Münzirî, Hafız, **Et- terğib, ve’t- terhib**, (I- VIII), Huzur Yayınevi, İstanbul 2003.
- Nesefî, Ebu’l- Berekat Abdullah Bin Ahmed Bin Mahmud, **Medariku’t- Tenzil ve Hakaiku’t- Te’vil**, (I- IV), Kahraman Yay, İstanbul 1984.
- Öke, Mim Kemal, **Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu**, (*Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*), Çağ Yay, İstanbul 1989.
- Öztuna, Yılmaz, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- Sabuni, Muhammed Ali, **Safvetü’t- Tefasir**, (I- III), Dersaadet Yay. İst, trs .
- Soysaldı, İhsan, **“Osman Bedrüddin Erzurumî Hz.lerinin Tasavvuf Felsefesi Üzerine Bir İnceleme”**, Tasavvuf Dergisi, sayı IV, Ankara 2004.
- Suyutî, Celaleddin, **el- Camiu’s- Sağir**, Riyad 1988.
- **el-İtkân fî Ulumi’l- Kur’an**, (I- II), Mısır 1951.
- Süleymen Uludağ, İşari Tefsir, **İslam Ansiklopedisi**, T.D.V.Y, (I- XXXI), İstanbul 2001.
- ez-Zehebî, Muhammed Hüseyin, **et-Tefsir ve’l-Müfessirun**, Daru’l- Erkam, Beyrut, Trs.
- Zemahşeri, Ebu’l- Kasım Carullah Mahmud B. Ömer, **el- Keşşaf**, (I- IV), Daru’l- Marife, Lübnan trs.
- Zuhayli, Vehbe, **Tefsiru’l- Münir**, (I XIV), (trc, Beşir Eryarsoy...), Risale Yay, İstanbul 2005.
- Yazır, Muhammed Hamdi, **Hak Dini Kur’an Dili**, IV, 2398. Eser Neşriyat, İstanbul 1979.
- Yerebasan, Ülkü, **“Osman Bedrüddin Erzurumî Hz.lerinin Felsefî Görüşleri”** (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ 2003.

ÖZGEÇMİŞ

1965 yılında Trabzon'un Şalpazarı ilçesine bağlı Sayvançatak köyünde doğdum. İlkokulu köyümde bitirdim. Liseyi Bakırköy İmam Hatip Lisesi'nde bitirdim. 1985 yılında Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydoldum. 1989 yılında fakülteden mezun oldum. 1994 yılında Ağrı'nın Patmos ilçesinde müftü olarak göreve başladım. Halen Giresun iline bağlı Dereli ilçesi müftüsü olarak görev yapmaktadır. Evli ve 3 çocuk babasıdır. 2007 yılında da Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda da yüksek lisansını bitirmiştir.